

Ref

Svensk krigs- materiel- export

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

Betänkande av

1979 års krigsmaterielexportkommitté

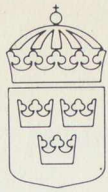
SOU 1981:39

Ref

Svensk krigs- materiel- export

Betänkande av
1979 års krigsmaterielexportkommitté

SOU 1981:39

Statens offentliga utredningar

1981:39

Handelsdepartementet

Svensk krigsmateriel- export

Betänkande avgivet av 1979 års
krigsmaterielexportkommitté

Stockholm 1981

Omslag Johan Hillbom
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-06262-3
ISSN 0375-250X

Gotab, Kungälv 1981

Till statsrådet och chefen för handelsdepartementet

Regeringen bemyndigade den 19 juli 1979 chefen för handelsdepartementet att tillkalla en kommitté med högst fem ledamöter med uppdrag att företa en översyn av 1971 års riktlinjer för svensk export av krigsmateriel. Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 31 augusti 1979 som ledamöter av kommittén förutvarande statsrådet Sven Andersson, tillika ordförande, riksdagsledamöterna Allan Hernelius, Sven-Erik Nordin och Gudrun Sundström samt f. d. landstingsrådet Gunnar Hjerne.

Till sakkunniga i kommittén utsågs samtidigt kanslirådet Sven Erik Beckius, departementsrådet Peter Lagerblad och numera t. f. expeditionschefen/rättschefen Sven Norberg. Till sekreterare i kommittén utsågs numera ambassadören Ragnar Dromberg. Till sakkunnig i kommittén utsågs den 14 maj 1980 departementsrådet Henrik Liljegren och till expert numera chefsjuristen Lennart Meyer.

Den 1 september 1980 entledigades Meyer från uppdraget som expert i kommittén och förordnades han samma dag till sekreterare i kommittén. Dromberg entledigades den 10 september 1980 från uppdraget som sekreterare i kommittén.

Kommittén har antagit namnet 1979 års krigsmaterielexportkommitté (KMEK).

Sedan kommittén nu slutfört sitt uppdrag får kommittén härmed överlämna sitt betänkande.

I betänkandet lämnade faktauppgifter hänför sig i huvudsak till förhållandena fram t. o. m. februari 1981.

Stockholm i juni 1981

Sven Andersson

Allan Hernelius

Sven-Erik Nordin

Gudrun Sundström

Gunnar Hjerne

/Lennart Meyer

Innehåll

<i>Författningsförslag</i>	9
--------------------------------------	---

<i>Sammanfattning</i>	11
---------------------------------	----

I Utgångspunkter

1 <i>Inledning</i>	17
1.1 <i>Utredningsuppdraget</i>	17
1.2 <i>Utredningsarbetets uppläggning</i>	17

2 <i>Gällande författningsbestämmelser m. m. angående tillverkning och export av krigsmateriel</i>	19
--	----

2.1 <i>Bakgrund</i>	19
2.2 <i>1971 års riktlinjer för svensk krigsmaterielexport</i>	20
2.2.1 <i>1971 års proposition med förslag till preciserade riktlinjer för krigsmaterieexporten</i>	20
2.3 <i>Administrativ handläggning av utförelärenden</i>	23
2.4 <i>Kontroll av utförelsebestämmelsernas efterlevnad m. m.</i>	24

3 <i>Utländska regler för krigsmaterielexport m. m.</i>	27
---	----

3.1 <i>Allmänt</i>	27
3.2 <i>Australien</i>	27
3.3 <i>Belgien</i>	27
3.4 <i>Canada</i>	28
3.5 <i>Danmark</i>	28
3.6 <i>Finland</i>	28
3.7 <i>Frankrike</i>	29
3.8 <i>Italien</i>	29
3.9 <i>Nederländerna</i>	29
3.10 <i>Norge</i>	30
3.11 <i>Schweiz</i>	30
3.12 <i>Storbritannien</i>	31
3.13 <i>Föbundsrepubliken Tyskland</i>	31
3.14 <i>Österrike</i>	33
3.15 <i>U.S.A</i>	33

4	<i>Internationell vapenhandel</i>	35
4.1	Den internationella vapenhandeln	35
4.2	Strävandena att begränsa den internationella vapenhandeln	38
5	<i>Folkrättsliga regler</i>	43
5.1	Allmänt	43
5.2	Neutralitetsrättsliga restriktioner	43
5.3	Folkrättsliga restriktioner utan samband med neutralitet	44
6	<i>Försvarsindustriella frågor och deras samband med exporten av krigsmateriel</i>	47
6.1	Allmänt	47
6.2	Uttalanden av 1978 års försvarskommitté	48
6.3	Försvarets materielverk och materielanskaffningen	50
6.4	Svensk import av försvarsmateriel	51
6.5	Alternativ produktion – en både svensk och internationell fråga	51
6.6	Alternativ produktion på flygindustriområdet	53
6.7	Flygplansanskaffningsfrågan och dess konsekvenser för svensk försvarsindustri	54
6.8	Svensk tillverkning och export av krigsmateriel – några data	
6.8.1	Tillverkning	55
6.8.2	Export	57

II Kommitténs överväganden

7	<i>Erfarenheterna av tillämpningen av 1971 års riktlinjer</i>	61
7.1	Allmänt	61
7.1.1	Överväganden	62
7.2	Krigsmaterielbegreppet och andra definitionsproblem	64
7.2.1	Krigsmaterielbegreppet m. m.	64
7.2.2	Gränsdragning mellan civil och militär materiel	66
7.2.3	Elektronik – för militära eller civila ändamål?	68
7.2.4	Övnings- och utbildningsmateriel	70
7.2.5	Överväganden	71
8	<i>Kunskapsöverföring</i>	75
8.1	Försäljning av tillverkningsrättigheter	75
8.1.1	Överväganden	77
8.2	Annan kunskapsöverföring från Sverige rörande krigsmaterielområdet	78
8.2.1	Överväganden	79
9	<i>Sammanfattning av kommitténs förslag m. m.</i>	81

III Specialmotivering

10	Förslag till lag om förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel m. m.	83
----	---	----

IV Bilagor

Bilaga 1	Kommitténs direktiv	87
Bilaga 2	Bilaga till kungörelse (1949:614) angående förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel	93

Författningsförslag

Förslag till

Lag om förbud mot utförsel från Sverige av krigsmateriel m. m.

Härigenom föreskrivs följande

1 § Krigsmateriel får ej utföras ur riket utan tillstånd av regeringen.

2 § Den som inom riket tillverkar krigsmateriel får inte för tillverkning utom riket upplåta eller överlåta rätt att tillverka sådan materiel utan tillstånd av regeringen.

3 § Militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare får ej inom riket anordnas utan tillstånd av regeringen.

Första stycket gäller inte utbildning som står under tillsyn av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet och som sker i enlighet med någon av dessa myndigheter fastställd läroplan eller anordnas av staten eller av företag i samband med försäljning av krigsmateriel eller för anställning i företaget.

4 § Om ärendet inte avser förhållande av större omfattning eller eljest är av större vikt får chefen för handelsdepartementet meddela tillstånd enligt 1–3 §§.

5 § Regeringen meddelar föreskrifter om vad som avses med krigsmateriel enligt denna lag.

Chefen för handelsdepartementet får i brådskande fall förordna att lagen under viss kortare tid skall tillämpas i fråga om annan vara som kan få militär användning.

6 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om utförsel av skjutvapen för personligt bruk eller för användning vid jakt, tävling eller övning utom riket.

7 § Om ansvar för brott mot 1 § finns bestämmelser i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.

Den som bryter mot 2–3 §§ döms, om gärningen skett uppsåtligen, till böter eller fängelse i högst två år eller, om gärningen skett av grov oakt-

samhet, till böter eller fängelse i högst sex månader. I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Denna lag träder i kraft den

Sammanfattning

I kommitténs direktiv framhålls att den svenska krigsmaterielexporten trots sin begränsade omfattning är av stor betydelse för landets försvars- och neutralitetspolitik.

Sveriges säkerhetspolitik grundas i väsentliga avseenden på tilliten till den svenska industrins förmåga att utveckla och tillverka materiel som är av vikt för försvarskraften. Vårt land vill undvika att komma i en sådan beroendeställning till andra länder att den kan utnyttjas för påtryckningar eller så att landet i en krissituation står utan viktig materiel. Även om Sverige av tekniska och ekonomiska skäl i betydande utsträckning tvingas importera försvarsmateriel får det internationella beroendet inte i något sammanhang bli så stort att de säkerhetspolitiska målen kan ifrågasättas.

Upprätthållandet av en egen försvarsindustri är emellertid mycket resurskrävande. Ett sätt att begränsa kostnaderna är att genom export åstadkomma längre produktionsserier. Upprätthållandet av en egen tillverkningskapacitet som är större än vad som krävs under fredstid innebär också en ökad beredskap att tillgodose de behov som kan uppkomma i ett avspärrningsläge.

Liksom 1969 års krigsmaterielexportutredning anser kommittén att problemen kring krigsmaterielexporten måste bedömas i samband med försvarsfrågan i hela dess vidd. Tilltron till neutralitetspolitiken, dvs. viljan och förmågan att stå utanför en konflikt och att försvara oberoendet vid ett angrepp av främmande makt, kräver att landet har ett tillräckligt starkt försvar. Detta i sin tur förutsätter att de försvarsindustriella resurserna hålls på relativt hög nivå. En sådan beredskap kan i dag liksom tidigare inte tillgodoses utan en tillverkningskapacitet som ligger något över fredsbehovet.

Läget har i dag i själva verket förändrats genom att försvarsanslagen krympt. I slutet av 1950-talet uppgick materielanskaffningsdelen till omkring hälften av försvarsanslagen. Denna andel hade i slutet av 1970-talet sjunkit till en tredjedel. Exporten har bidragit till att reducera materielstyckekostnaderna vilket kommit försvaret tillgodo.

Kommittén anser det vara angeläget betona att den svenska försvarsindustrin och dess kapacitet dock i huvudsak bör vara anpassad till den svenska försvarsmaktens behov. Det utgör en av flera anledningar till att exporten måste vara underkastad en strikt kontroll. Denna kontroll ligger inbyggd i riktlinjerna för krigsmaterielexporten och utövas dessutom genom rådgivande överläggningar i utrikesnämnden, vid utrikesutskottets ärendehandlingar och genom konstitutionsutskottets granskningsrätt.

Så utformad bidrar den svenska politiken i fråga om krigsmaterielexport till att upprätthålla neutralitetspolitiken. Vapenexporten sker således inte för dess egen skull.

Denna grundläggande syn har gammal hävd i de försvarspolitiska övervägandena i landet. Den utvecklas närmare i 1971 års proposition men har också långt tidigare varit riktgivande för svensk krigsmaterielexport. Den har en stark politisk förankring i svensk opinion.

Kommittén vill i detta sammanhang framhålla att den under utredningsarbetet inte har funnit att påståenden som gjorts i den allmänna debatten av innebörd att svensk vapenexport skulle inverka menligt på Sveriges anseende i internationella nedrustningssträvanden har fog för sig.

Exporten

Kommittén konstaterar att det under senare år skett en inte obetydlig ökning av exporten av krigsmateriel men att denna inte skett genom att tillstånd lämnats i strid mot 1971 års riktlinjer eller genom en extensiv tolkning av dessa. Ökningen beror enligt kommitténs uppfattning huvudsakligen på större och dyrare försäljningar till traditionella köparländer. Ökningen är större i pengar räknat än i försålda enheter. Det förklaras av att det för flera slag av vapen som väger tungt i exportstatistiken skett en fördyrande utveckling genom införandet av ny teknik. Ökningen i löpande priser är givetvis också betingad av inflationen. Kommittén anser det vara av vikt att dessa förhållanden beaktas.

Tillämpningen av 1971 års riktlinjer

Kommittén har företagit en grundlig genomgång av den praktiska tillämpningen av 1971 års riktlinjer. Denna har inte föranlett kommittén att annat än i något fall ifrågasätta de bedömningar som gjorts. Kommitténs tveksamhet har därvid gällt bedömningar vilka kommittén granskat med vetskap om den senare faktiska utvecklingen. Enligt kommitténs uppfattning understryks nödvändigheten av stor noggrannhet och restriktivitet i fråga om ländervalet. Den nyss nämnda genomgången visar dock att de olika regeringarna, enligt kommitténs mening, tillämpat 1971 års riktlinjer med en hög grad av restriktivitet.

Kommittén har vid sin prövning av 1971 års riktlinjer och tillämpningen av dessa inte funnit anledning att ifrågasätta de grundläggande motiven för en fortsatt men noggrant tillståndsprövad export av krigsmateriel från Sverige, som lades fram i 1969 års utredning i ämnet och i 1971 års proposition härom. Kommittén ansluter sig till utrikesutskottets bedömning från år 1979 att 1971 års riktlinjer på det hela taget fyllt sin funktion väl. Kommittén anser därför att dessa regler mycket väl kan ligga till grund för tillståndsprövningen även i fortsättningen. De bör emellertid liksom hittills tillämpas på ett restriktivt sätt. Kommittén anser att särskild försiktighet bör iakttas när det föreligger anledning befara att ett tillänkt mottagarlands yttre eller

inre stabilitet är i fara eller när eljest informationsunderlaget om landet i fråga är bristfälligt eller motsägelsefullt.

Tanken på att förankra prövningen av större och/eller känsligare krigsmaterielexportärenden i ett bredare forum än regeringen har av olika skäl fått ny aktualitet. Riksdagen slog år 1979 fast att utrikesnämnden bör kunna fylla funktionen av samrådsorgan i vapenexportfrågor av mera betydande utrikespolitisk räckvidd. Kommittén har inte funnit anledning att ifrågasätta denna ståndpunkt. Kommittén föreslår emellertid att regeringen fortlöpande inhämtar utrikesnämndens råd i fråga om länderval, samarbetsavtal avseende gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel samt även i övrigt i större ärenden av principiell innebörd.

Endast statlig myndighet eller av staten auktoriserad vapenimportör godtas som köpare av svensk krigsmateriel. Systemet med att därtill begära intyg om att materielen skall användas av köparlandets egna försvarsstyrkor bör enligt kommittén, om inte särskilda skäl såsom materielens karaktär, föranleder annat, tillämpas regelmässigt.

Defensiva/offensiva vapen m. m.

Av 1971 års riktlinjer framgår att i varje exportärende måste köparlandets inrikespolitiska förhållande och utrikespolitiska situation, materielens beskaffenhet och på vilket sätt materielen kan förväntas bli använd prövas. Att ett vapen i sig bedöms defensivt innebär sålunda inte någon garanti för att exporttillstånd kommer att beviljas. Kommittén ansluter sig till detta synsätt.

Krigsmaterielbegreppet och gränsdragningen mellan civil och militär materiel

Kommittén har inte funnit att det genom generella föreskrifter går att lösa de problem som förekommer vid gränsdragning mellan civil och militär materiel. Avgörandet måste oftast fattas med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Kommittén har emellertid erfarit att krigsmaterielinspektören vid beredningen av sådana frågor under hand brukar inhämta synpunkter från tekniskvetenskaplig expertis inom skilda områden. Kommittén vill mot bakgrund härav framföra tanken på att ge denna ordning en fastare form. Sålunda skulle regeringen kunna utse ett antal fristående sakkunniga experter med erfarenhet av skilda tekniska områden. En eller flera sådana personer skulle sedan kunna anlitas för att avge råd vid bedömningen av sådana besvärligare tekniska avgränsningsproblem det här är fråga om. Därigenom skulle också en viss avlastning av krigsmaterielinspektionens utredande verksamhet på klassificeringsområdet kunna uppnås samtidigt som en snabb och allsidig bedömning underlättas.

Övningsmateriel

Kommitténs förslag, att bedömningar får göras från fall till fall, innebär att det nuvarande systemet skall bibehållas.

Reservdelar m. m.

Kommittén har anslutit sig till nu gällande riktlinjer för export av reservdelar och för ingående av samarbetsavtal mellan företag i Sverige och andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel.

Försäljning av tillverkningsrättigheter

I kommitténs uppdrag har ingått att pröva i vad mån försäljning av tillverkningsrättigheter bör underställas kontroll av samma slag som krigsmaterielexporten.

Kommittén konstaterar att den inte funnit stöd för bl. a. i den allmänna debatten framställda påståenden att exportföretag utnyttjat försäljning av tillverkningsrättigheter till att kringgå eller undvika bestämmelser för krigsmaterielexport. Emellertid omfattar inte det nuvarande – av företagen själva påtagna – förfarandet alltid uppgifter om vilken rätt till vidareexport som det köpande landet får genom licensavtalet. Det är enligt kommitténs mening en uppenbar brist i den nuvarande ordningen. Kommittén har också funnit – genom den enkätundersökning som kommittén gjort – att det i något fall förekommit avtalsbestämmelser vilka knappast skulle ha godkänts om de varit underkastade myndighetsprövning. Kommittén anser med hänsyn härtill och med beaktande av den brist i nuvarande ordning som kommittén påtalat att det föreligger tillräckliga skäl för en obligatorisk prövning även av försäljning av tillverkningsrättigheter avseende krigsmateriel. Kommittén föreslår därför att försäljning till utlandet av tillverkningsrättigheter avseende krigsmateriel underkastas likartad kontroll som försäljning av krigsmateriel.

Annan kunskapsöverföring

Frågan om kontroll av kunskapsöverföring har aktualiserats i samband med den s. k. Telub-affären.

Kommittén konstaterar att Sverige intagit en restriktiv hållning till export av krigsmateriel. Kommittén slår vidare fast att utbildning inom riket av köpare av sådan materiel måste godtas. Kommittén anser emellertid att annan – utan samband med köp – utbildning med militär inriktning av utländsk medborgare bör regleras. Kommittén föreslår därför att militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare inte skall få anordnas inom riket utan tillstånd av regeringen.

En sådan reglering medför vissa avgränsningsproblem mot annan oftast önskvärd utbildning av utländska medborgare. Kommittén föreslår därför

att vissa verksamhetsområden, där antingen tillräckliga möjligheter redan finns för statsmakterna att förhindra icke önskvärd utbildning eller där fullt legitima skäl för utbildning föreligger, skall undantas från lagens tillämpning. Den utbildning som föreslås undantagen är sådan som står under tillsyn av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet och som sker i enlighet med någon av dessa myndigheter fastställd läroplan eller anordnas av staten eller av företag i samband med försäljning av krigsmateriel eller för anställning i företaget.

Riktlinjer

Kommittén har anslutit sig till de redan nu gällande reglerna med innebörd att export inte skall beviljas till

- stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej,
- stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt,
- stat som har inre väpnade oroligheter eller
- stat, som på grund av deklarerade avsikter eller rådande politiska förhållanden kan antas använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter i strid med FN-stadgan samt FN:s deklaration och konventioner på området.

Författningsfrågor

Hittills har regleringen av exporten av krigsmateriel i författningsform kommit till uttryck i en av regeringen utfärdad kungörelse. Enligt kommitténs mening bör de grundläggande bestämmelserna härom vara fastlagda i lag.

I Utgångspunkter

1 Inledning

1.1 Utredningsuppdraget

Enligt regeringens bemyndigande den 19 juli 1979 tillkallade statsrådet och chefen för handelsdepartementet en kommitté med uppdrag att se över riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel.

Utredningens direktiv återfinns i bilaga 1.

1.2 Utredningsarbetets uppläggning

Kommitténs arbete har gällt översyn av riktlinjerna för svensk export av krigsmateriel. Bland de frågor kommittén haft att ta ställning till är hur 1971 års riktlinjer för svensk export av krigsmateriel tillämpats. Därvid har ingående orientering lämnats av bl. a. krigsmaterielinspektören. Kommittén har i studiesyfte besökt AB Bofors, FFV/Zakrisdalsverken, Saab-Scania AB i Jönköping och Karlskronavarvet AB varvid information lämnats kommitténs ledamöter av företrädare för respektive bolagsledning och av fackliga representanter. Orientering om den internationella vapenhandeln och bevakningen av denna har lämnats av tjänstemän vid SIPRI. Kommittén har tillställt ett 20-tal företag frågor om licenstillverkning av svensk krigsmateriel i utlandet. Hearing har hållits med företrädare för överbefälhavaren, försvarets materielverk, förenade fabriksverken och försvarets forskningsanstalt. Föredragningar för kommittén har gjorts av företrädare för AB Bofors, L. M. Ericsson och Svenska Philips AB. Vid överläggningar med ledningen för Telub AB har kommittén också informerats om viss utbildning vid företaget av utländska elever. Orientering har också lämnats av företrädare för utrikesdepartementet. Dessutom har överläggningar ägt rum med företrädare för Svenska ekumeniska nämnden.

Till kommittén har inkommit ett stort antal skrivelser från enskilda personer och organisationer.

Kommittén har haft kontakt med i direktiven angivna kommittéer.

Kommittén har inte mera ingående behandlat spörsmål rörande alternativ produktion och sysselsättning inom försvarsindustrin eftersom den frågan är föremål för särskild utredning.

2 Gällande författningsbestämmelser m. m. angående tillverkning och export av krigsmateriel

2.1 Bakgrund

I Sverige har förbud mot export av krigsmateriel rått alltsedan första världskriget. Bestämmelser fanns i en kungörelse (1918:411) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor. Kungl Maj:t ägde dock medge undantag genom licens. Avsikten med förbudet var väsentligen att möjliggöra viss kontroll över exporten av denna materiel. Licenssystemet anpassades efter hand till en år 1925 ingången internationell konvention "vapenhandelskonventionen" rörande kontroll av den internationella handeln med vapen m. m. Konventionen undertecknades av Sverige men den trädde aldrig i kraft.

Exportförbudskungörelsen från år 1918 ersattes i slutet av år 1930 av en ny kungörelse (1930:437) angående förbud mot utförsel från riket av vissa varor. Innehållet i författningen hade anpassats till en ny tulltaxa med tillhörande varuförteckning. Beträffande utförsellicens- eller dispensförfarandet stadgades i kungörelsen att krigsmateriel inte fick exporteras utan tillstånd av chefen för handelsdepartementet eller, när det rörde sig om utförsel i större omfattning eller om ärenden av större vikt, av Kungl. Maj:t. Före år 1927 avgjordes alla dispenser av Kungl. Maj:t från fall till fall (s. k. speciallicenser). År 1927 tillkom vissa allmänna tillstånd (s. k. generella licenser), varigenom några större industriföretag fick rätt att till ett antal uppräknade länder utföra krigsmateriel, dock under iakttagande av vissa villkor, som var avpassade till bestämmelserna i 1925 års vapenhandelskonvention.

1930 års kungörelse ersattes år 1949 av den s. k. "utförselkungörelsen", kungörelsen (1949:614) avseende förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel (omtryckt 1972:202, ändrad senast 1978:626), som trädde i kraft år 1950. Kungörelsen har ändrats vid flera tillfällen varvid den till kungörelsen fogade förteckningen över vad som är att anse som krigsmateriel främst berörts. Huvudbestämmelsen i kungörelsen innebär förbud mot att exportera krigsmateriel. Undantag från denna bestämmelse kan medges av chefen för handelsdepartementet som för särskilt fall äger meddela tillstånd. Om ärendet avser utförsel i större omfattning eller eljest är av större vikt skall frågan underställas regeringen.

Frågan om kontroll av tillverkning av krigsmateriel uppmärksammades vid nedrustningsöverläggningar som ägde rum på initiativ av Nationernas Förbund. I Sverige tillsattes en utredning vars uppgift bl. a. var att undersöka om produktionen av krigsmateriel för export borde begränsas av utrikes-

politiska skäl varvid utredningen även skulle ta erforderlig hänsyn till det försvarspolitiska intresset av inhemsk tillverkning av krigsmateriel. Genom lagen (1935:395) om kontroll över tillverkning av krigsmateriel m. m., infördes år 1935 sådan kontroll.

I lagen finns regler om kontroll och tillståndsförfaranden för i första hand den icke statliga tillverkningen av krigsmateriel men även över försäljning, utbudande och annat tillhandahållande av krigsmateriel eller uppfinningar därav eller framställningsmetoder härför. Härtill knöts år 1935 respektive år 1936 kungörelser med tillämpningsföreskrifter avseende dels tillverkning av krigsmateriel m. m., dels verksamhet som agent för tillverkare av sådan materiel. Dessa båda kungörelser ersattes år 1949 av en ny kungörelse (1949:615) med föreskrifter i anledning av 1935 års tillverkningslag.

I en bilaga som fogats till utförelsekungörelsen finns närmare uppgifter om vad som är krigsmateriel. Förteckningen återges i detta betänkande som bilaga 2. Det i förteckningen använda uttrycket "för militärt bruk utformad/e" anger, att materielen med hänsyn till sin militära användning skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel. Uttrycken "speciella delar till" och "speciella tillbehör till" ange att materielen inte skall ha civil användning utan vara särskilt konstruerad eller ändrad för att infogas i en slutprodukt som är krigsmateriel.

2.2 1971 års riktlinjer för svensk krigsmaterielexport

Som redan framhållits (avsnitt 2.1) har det i Sverige alltsedan slutet av första världskriget rått ett principiellt förbud mot krigsmaterielexport. Materiel som tillverkats före år 1890 är generellt undantagna från förbudet.

Före år 1971 utformades principerna vid prövning av ansökningar om utförelsetillstånd avseende krigsmateriel genom en serie uttalanden från regeringens sida, främst i samband med svar på interpellationer och frågor i riksdagen. Efter det att riksdagen år 1969 begärt en förutsättningslös och allsidig utredning av dittills tillämpade principer för krigsmaterieexporten lämnade den utredning som då tillsattes sitt betänkande (SOU 1970:63) i ämnet år 1970. En proposition, byggd på utredningens överväganden och förslag och remissbehandling därav, lades fram för och godkändes av riksdagen hösten 1971 (prop. 1971:146, UU 1971:21).

2.2.1 1971 års proposition med förslag till preciserade riktlinjer för krigsmaterieexporten

Innebörden av regeringens av riksdagen godkända förslag till preciserade riktlinjer för export av krigsmateriel från vårt land framgår av nyss nämnda proposition. Riksdagen godkände därvid de uttalanden som utrikesutskottet föreslagit i anledning av ett antal motioner i ärendet.

I propositionen (s. 15 f.) gjorde departementschefen vissa allmänna överväganden. Han anförde därvid bl. a.

En huvudlinje i svensk utrikespolitik är att aktivt verka för fredlig lösning av internationella konflikter och för internationella överenskommelser om nedrustning.

Internationell handel med krigsmateriel står i principiell motsättning till dessa politiska mål. Detta gäller dock inte under alla förhållanden. Handel med rent defensiva vapen bör sålunda i regel vara förenligt med de angivna målen. Vidare bör beaktas att olika stater i en legitim strävan att bygga upp ett försvar kan vilja köpa krigsmateriel i en neutral och från politiska och militära blockbildningar fristående stat. Den svenska vapenexporten har hittills inte begränsat våra möjligheter att aktivt delta i de internationella nedrustningsförhandlingarna eller att aktivt stödja förslag om kontroll av den internationella vapenhandeln.

En utgångspunkt för bedömningen av frågan om export av krigsmateriel från Sverige är att sådan export principiellt inte är önskvärd från utrikespolitisk synpunkt. Sådana skäl mot export gör sig dock gällande med olika styrka beroende på förhållanden i mottagarlandet m. m.

Även hänsynen till Sveriges neutralitet talar i viss utsträckning mot export av krigsmateriel. De neutralitetsrättsliga regler om krigsmaterielexport som återfinns i 1907 års Haagkonventioner gäller dock endast i fall av krig och sådan export som sker från statliga eller statskontrollerade organ. För krigsmaterielexport i fredstid finns inga generella folkrättsliga regler. Det kan emellertid vara i en neutral stats intresse att begränsa exporten av krigsmateriel även om det inte föreligger krig.

Neutralitetspolitiska skäl kan emellertid också anföras till stöd för svensk krigsmaterielexport. Den svenska neutralitetspolitiken förutsätter att Sverige har ett starkt försvar, och i den mån krigsmaterielexporten bidrar till att vidmakthålla försvarsberedskapen har den således ett värde ur neutralitetssynpunkt.

Det kan knappast råda olika meningar om att den svenska försvarspolitikens förutsätter att vi inom landet vidmakthåller industriella resurser för militär produktion av hög teknisk kvalitet. Uppenbarligen är det också angeläget att vi i fråga om väsentlig materiel är oberoende av utländska leverantörer.

Beredskapshänsynen utgör ett vägande skäl för att även i fortsättningen tillåta en viss export. De beredskapsskäl som sålunda talar för svensk krigsmaterielexport måste ställas mot de utrikes- och neutralitetspolitiska skäl som kan tala mot en dylik export.

Vägningen av skäl för och emot svensk krigsmaterielexport leder till att huvudregeln av utrikes- och neutralitetspolitiska hänsyn bör vara att sådan export är förbjuden. Beredskapshänsynen bör emellertid medföra att export tillåts i sådana fall då utrikes- och neutralitetspolitiska skäl mot export saknas eller har ringa betydelse.

I interpellationssvar i riksdagen i april 1956 angav dåvarande statsministern att regeringen i allmänhet tillämpat principen att över huvud taget vägra licenser för export av krigsmateriel till stater, som för tillfället är invecklade i akuta internationella konflikter eller i vilka inbördeskrig är rådande eller där det internationella eller det interna läget är så hotande att fara för oroligheter eller krig föreligger. Denna princip, som fortfarande gäller, står i sina huvuddrag i samklang med den avvägning som här förordas och som bl. a. innebär att export till orosområden inte bör förekomma. Tillämpningen av principen har emellertid medfört problem, framför allt på grund av svårigheten att bedöma, om "fara för oroligheter eller krig föreligger". Det politiska läget inom en viss stat eller en grupp av stater kan ibland förändras mycket snabbt, och den information som finns är inte alltid tillräcklig för en tillfredsställande bedömning av situationen i det konkreta fallet. Tillkomsten av nya stater och en delvis ny typ av konflikter bidrar också till att försvåra bedömningen. Detta talar för en större restriktivitet än som hittills tillämpats vid prövningen av frågan till vilka mottagare svensk krigsmateriel skall få exporteras. Nya och preciserade riktlinjer bör i detta syfte ställas upp för prövningen.

Preciserade riktlinjer är angelägna också därför att de underlättar för de krigsmaterielexporterande företagen att planera och ger dem möjlighet att med större säkerhet förutse om exporttillstånd i det enskilda fallet kan påräknas.

I propositionen redovisades därefter förslag till preciserade riktlinjer avsedda att ge närmare ledning för tillståndsprövningen. Riktlinjerna återges här i sammandrag.

I vissa fall föreligger ovillkorliga hinder för krigsmaterielexport. Det kan härvid vara fråga om internationella avtal, beslut av FN:s säkerhetsråd eller folkrättsliga regler.

Utrikes- och neutralitetspolitiska skäl saknar betydelse vid export av krigsmateriel till de nordiska länderna och till de neutrala staterna i Europa. Därför bör i fredstid tillstånd beviljas för export till dessa stater.

I fråga om andra stater måste från fall till fall bedömas huruvida de utrikes- och neutralitetspolitiska skälen har så ringa vikt att export bör tillåtas.

De redovisade övervägandena leder till att tillstånd inte bör beviljas för export till

stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej,

stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt,

stat som har inre väpnade oroligheter.

Vid tillämpningen bör man dock skilja mellan materiel av utpräglat defensiv karaktär och krigsmateriel i övrigt. De allmänna utrikespolitiska skälen mot export har inte samma tyngd i fråga om defensiva vapen, t. ex. kustartilleri- och luftvärnsmateriel. Visserligen bör inte ens defensiv materiel kunna exporteras till stat som befinner sig i väpnad konflikt, men i övriga fall bör export kunna tillåtas av sådan materiel som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krisituationen.

Starka utrikespolitiska skäl talar vidare mot att Sverige exporterar krigsmateriel som kan bli utnyttjad för att undertrycka mänskliga rättigheter. Regeln avses medföra ökad restriktivitet i fråga om urvalet av mottagare för svensk krigsmaterielexport. Regeln bör uttryckas så, att tillstånd inte skall ges för export av krigsmateriel till stat, som på grund av deklarerade avsikter eller rådande politiska förhållanden kan antas använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter som anges i FN-stadgan.

I fråga om reservdelar till tidigare levererad krigsmateriel föreligger särskilda förhållanden. Med den stränga restriktivitet som förordas för urvalet av stater till vilka export skall medges är det osannolikt att tveksamhet uppstår i fråga om export av reservdelar till materiel för vilken licens en gång lämnats. Skulle detta ändå inträffa, bör avgörande vikt fästas vid att reservdelarna utgör komplement till materiel som exporterats med vederbörligt tillstånd. För att svensk krigsmaterielindustri skall kunna verka på exportmarknaden inom de ramar som angivits är det angeläget att köparna har goda garantier för att de får reservdelar till inköpt materiel. Reservdelar till sådan materiel bör därför få exporteras oavsett förhållanden som angetts som hinder för export. Ovillkorliga exporthinder gäller dock givetvis även i dessa fall.

De svårigheter som uppstår i företagets planering, om påbörjade eller kontrakterade leveranser måste avbrytas, måste beaktas liksom de konsekvenser för sysselsättningen, som kan uppstå om en för export utbyggd kapacitet plötsligt inte kan utnyttjas. Utfärdad exportlicens bör därför indragas – förutom vid ovillkorliga exporthinder – endast om den mottagande staten kommer i väpnad konflikt med annan stat eller får inre väpnade oroligheter. Även i fall av väpnad konflikt bör indragning av licens kunna underlåtas, om detta är förenligt med de neutralitetsrättsliga reglerna och mottagarstaten deltar i konflikten endast symboliskt.

Vid samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel bör sådan utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett förhållanden som förut angetts som hinder för krigsmaterielexport. Dock gäller även i detta fall de tidigare angivna ovillkorliga exporthindren. Avtal av detta slag förutsätter en mycket restriktiv prövning vid val av utländsk samarbetspartner. Det förutsätts att avtalen alltid skall underställas Kungl.

Maj:t och att myndigheterna skall ha full insyn i den svenska samarbetspartnerns verksamhet.

Liksom f. n. bör endast statlig myndighet eller av stat auktoriserad vapenimportör godtas som köpare. Detta medför att risken för att krigsmateriel hamnar hos icke avsedd stat är kraftigt reducerad. För att ytterligare minska denna risk bör utländska köpare av svensk krigsmateriel – om detta inte av särskilda skäl kan underlåtas – skriftligen förklara att materielen under de närmaste fem åren från köptillfället är avsedd för köparens eget behov. – Principen att endast etablerade stater och av vårt land erkända regeringar eller deras ombud skall kunna uppträda som köpare bör gälla generellt. En sanktionering av export av krigsmateriel till vad som från svensk sida betraktas som befrielseörelser i etablerade stater skulle urholka principen om icke-inblandning, undergräva våra möjligheter att hävda denna princip och stå i dålig samklang med den svenska neutralitetspolitiken.

I betänkandet rörande svensk krigsmaterielexport föreslogs – för att öka den allmänna insynen i dessa exportärenden – att en rådgivande nämnd skulle inrättas. Förslaget väckte stark kritik från vissa remissinstanser och avvisades också i propositionen. Där framhölls att om en parlamentarisk nämnd skulle kopplas in vid Kungl. Maj:ts avgöranden av enskilda ärenden så skulle detta innebära en principiell nyhet som är främmande för vår författning. Rätt forum för samråd är, heter det i propositionen, utrikesnämnden.

Tanken på att utvidga den till krigsmaterielexportkungörelsen fogade krigsmaterieförteckningen till att omfatta även sådana civila produkter som kan få militär betydelse avvisades också. Det förutsattes emellertid att chefen för handelsdepartementet skulle bemyndigas att i brådskande fall besluta, att exportkungörelsen för viss kortare tid skulle tillämpas även på bestämd vara som inte fanns upptagen i krigsmaterieförteckningen. Därigenom skulle export av sådana civila varor som kan få militär betydelse kunna stoppas. En sådan bestämmelse finns idag intagen i exportkungörelsen.

2.3 Administrativ handläggning av utförselärenden

Frågor rörande utförsel av krigsmateriel bereds av krigsmaterielinspektionen i handelsdepartementet. Beslut i ärenden rörande dispens från utförselbudet för krigsmateriel fattas av regeringen om ansökan avser utförsel i större omfattning eller är av principiell vikt. I ärendena inhämtas regelmässigt yttrande från utrikesdepartementet och i vissa fall även från andra berörda departement såsom industri- och försvarsdepartementen. Vid regeringens bifall till en ansökan utfärdas exporttillstånd som undertecknas av handelsministern och kontrasigneras av krigsmaterielinspektören. Exporttillståndet skall företes för tullmyndigheten vid exporttillfället. Om ett ärende inte är av större omfattning eller av principiell vikt beslutas exporttillstånd av chefen för handelsdepartementet. Tillstånd utfärdas av krigsmaterielinspektören.

Innan ett företag inleder diskussioner om försäljning till ett land utanför de nordiska och neutrala europeiska ländernas krets kontaktas i allmänhet krigsmaterielinspektionen för upplysningar om utsikterna att erhålla exporttillstånd. Sådan kontakt är givetvis angelägen när det gäller tilltänkt export

till politiskt instabila delar av världen. När en sådan underhandsförfrågan görs inhämtas regelmässigt yttrande från utrikesdepartementet och i vissa fall också från försvarsdepartementet. Ärendet föredras därefter för handelsministern som antingen själv fattar beslut eller hänskjuter frågan till regeringen. Svar på förfrågan lämnas av krigsmaterielinspektören. I de fall ett företag erhåller besked om att några hinder för engagemang för närvarande inte föreligger är oftast den reservationen tillfogad att ett slutligt ställningstagande kan ske först då en formell exportansökan föreligger. Tidsintervallen mellan en första underhandsförfrågan, kontraktskrivande och utförelse kan stundom vara ganska betydande.

Den bedömning som görs av varje exportärende grundar sig på riktlinjerna och de informationer om berört land som redan finns inom utrikesdepartementet eller kompletteringsvis inhämtas från beskickningar och andra källor.

Antalet utförelseärenden var 1979 nära 1 500. Av dessa har något över 100 avgjorts i regeringssammanträde. Siffrorna är i stort sett representativa också för tidigare år. Den värdemässiga fördelningen framgår av nedanstående tablå:

Utförelsetillstånd (försäljningar) av krigsmateriel 1979 och 1980

År	Totalt värde (milj. kr)	Härav reg. beslut (milj. kr)	% av total- värde	Antal reg. beslut
1979	1 680,2	1 563,5	93	103
1980	2 021,9	1 919,5	95	121

Det stora flertalet ärenden är av rutinmässig karaktär. I regel avser de utförelse av enstaka vapen (och ammunition till dessa) för jakt eller sport. De kan också röra sig om mindre partier av krut och sprängämnen till fasta utländska kunder, eller av materiel som förs över gränsen för reparation. I sådana fall tillämpas enklare handlägningsrutiner än vad som ovan anförts.

Det kan i samband med prövning av export av krigsmateriel förtjäna uppmärksammas att regeringen under åren utnyttjat möjligheten att också höra utrikesnämnden.

2.4 Kontroll av utförelsebestämmelsernas efterlevnad m. m.

Några särskilda straffbestämmelser finns inte intagna i utförelsekungörelsen. Skulle utförelse av krigsmateriel förekomma utan att tillstånd därför getts, beivras detta enligt lagen (1960:418) om straff för varusmuggling. Kontrollen av att exportörer av krigsmateriel har tillstånd till utförelse utövas av tullverket, som i varje enskilt utförelsefall fordrar att giltigt exporttillstånd uppvisas innan utförelse får äga rum.

Den konstitutionella kontrollen över krigsmaterielexporten utövas av riksdagen genom dess konstitutionsutskott. Utskottets kontroll, som äger rum närhelst utskottet så begär kan avse enskilda ärenden såväl som en allmän genomgång av krigsmaterielexporten. Utskottet ges därvid tillgång till samtliga de beslutsunderlag som i de enskilda tillståndsfallen föreläggas inom handelsdepartementet/krigsmaterielinspektionen. Utskottets granskning

skall i princip avse endast beslut fattade av regeringen rörande utförelsetillstånd för krigsmateriel. Enligt praxis har emellertid även beslut fattade av handelsministern i egenskap av departementschef ansetts ingå i granskningsrättigheten. Beträffande de av regeringen fattade besluten kan såväl juridisk som politisk ansvarighet utkrävas. I den mån utskottet på grundval av sin granskning gör något uttalande, ankommer det därefter på riksdagen att ta ställning därtill.

Också riksdagens utrikesutskott har möjlighet till insyn i dessa frågor och deras handläggning vad beträffar de utrikes- och säkerhetspolitiska aspekterna därav liksom beträffande den allmänna tillämpningen av 1971 års politiska riktlinjer för tillståndsgivningen.

3 Utländska regler för krigsmateriel- export m. m.

3.1 Allmänt

En jämförelse av reglerna för krigsmaterielexport mellan olika länder är i många fall vansklig. De flesta länder har visserligen generella förbud för sådan export men dispens meddelas från fall till fall utan att klara principer alltid kan urskiljas. I själva verket visar erfarenheterna i flera fall att även mycket stränga regler kan ge utrymme för en omfattande vapenexport.

I förevarande avsnitt har så långt möjligt uppmärksammats regler beträffande försäljning av tillverkningsrättigheter på krigsmaterielområdet. Uppgifterna härrör från tiden 1979/80.

Utöver vad som nedan sägs om regler i enskilda NATO-länder gäller genomgående för dessa, att de är inordnade i ett system för övervakning och förhindrande av utförsel av strategiskt viktiga varor till Warszawapakts- och vissa andra länder.

Uppgifter rörande eventuell reglering av export av krigsmateriel från länder som tillhör det s. k. östblocket har inte erhållits.

3.2 Australien

Export av vapen och annan krigsmateriel är principiellt förbjuden. Tillstånd kan emellertid utverkas från vederbörande minister. Den krigsmaterieförteckning som finns uppvisar stora likheter med den svenska. Några offentligt fastslagna riktlinjer för tillståndsgivningen finns inte.

3.3 Belgien

Reglerna för införsel, transitering och utförsel av krigsmateriel finns i en lag från år 1962, som ändrats år 1968. Enligt bestämmelserna har regeringen möjlighet att medge, vägra och/eller upphäva beviljade licenser för krigsmateriel. Vid bedömningen av dessa ärenden skall hänsyn tas till landets ekonomiska intressen, rikets säkerhet, tillämpningen av överenskommelser, konventioner och internationella beslut av tvingande natur samt allmänna av nationerna erkända rättsliga och humanitära principer.

Tillståndsgivningen handhas av ett organ – Office Central des Contingents et Licences – underställt ekonomiministeriet. För att få en politisk kontroll över exporten av krigsmateriel får utförelsetillstånd inte beviljas utan föregående bemyndigande av utrikesministern efter samråd med ministrarna för ekonomi-utrikeshandel och bistånd.

3.4 Canada

I Canada regleras också krigsmaterielexporten av en allmän fullmaktslag som ger regeringen befogenhet att bl. a. hindra utförelse av krigsmateriel. I anslutning till lagen har exportkontrollistor över olika varor utfärdats, där krigsmateriel upptar ett särskilt avsnitt. Förteckningen häröver är likartad med den svenska. Tillståndsgivningen handhas av handels- och industriministeriet, som i förekommande fall inhämtar yttranden från utrikes- och försvarsministerierna.

3.5 Danmark

Enligt den danska vapenlagen från år 1965 jämte senare ändringar är det förbjudet att utan tillstånd från justitieministern utföra 1) vapen av alla slag bortsett från jaktvapen, 2) ammunition med undantag av ammunition till jaktvapen, 3) materiel för land-, sjö- eller luftkrig, 4) maskiner, instrument, apparater och andra produktionsmedel, som till övervägande del används för framställning eller underhåll av vapen, ammunition eller krigsmateriel, samt delar och tillbehör till sådana produktionsmedel, 5) sprängämnen, inklusive krut, samt råvaror för framställning härav. Licens- och patenträttigheter omfattas inte av lagen.

Enligt en kungörelse från år 1973 är det utan justitieministerns tillstånd förbjudet att utföra vapen och ammunition av något slag, varvid dock undantag görs för utförelse av handvapen och ammunition, som skall brukas vid jakt, till Finland, Island, Norge och Sverige.

I vapenlagen eller andra författningar finns inte några riktlinjer angivna för tillståndsgivningen vid krigsmaterielexport. Normalt är dock att yttranden inhämtas från utrikesministeriet. Regeringen har vid flera tillfällen i folketinget redogjort för den praxis som tillämpas vid bedömningen av olika köparländer. Huvudprincipen har sålunda länge varit att exporttillstånd vägras beträffande länder, som är indragna i krigshandlingar, eller beträffande områden där förhållandena är så oroliga eller ostabila att de kan befaras utveckla sig till väpnade konflikter, däribland inbördeskrig eller väpnat undertryckande av befolkningsgrupper.

3.6 Finland

Enligt en lag från år 1938 fordras regeringens (statsrådets) tillstånd att exportera krigsförnödenheter. Vad härmed närmare avses definieras i en sam-

tidigt utfärdad förordning. Enligt en förordning från år 1940 handläggs hit-hörande ärenden av försvarsministeriet. Enligt en år 1955 utfärdad förordning har försvarsministeriet befogenhet att medge exporttillstånd, när det är fråga om export av ringa omfattning. Före beviljandet av tillstånd begärs utan undantag utlåtande från utrikesministeriet.

3.7 Frankrike

Såväl tillverkningen av som handeln med krigsmateriel regleras i främsta rummet av ett lagdekret från år 1939 jämte senare ändringar. Vad som är att anse som krigsmateriel definieras närmare i en kungörelse från år 1971. Den däri intagna förteckningen motsvarar i huvudsak den svenska motsvarigheten. I en kungörelse från år 1973 likställs utförsel av tillverkningsunderlag med utförsel av krigsmateriel.

Export av krigsmateriel utan tillstånd är förbjuden. Tillstånd härtill lämnas i princip av premiärministern efter hörande av en för tillståndsprövningen särskilt upprättad interdepartemental kommitté som sorterar direkt under premiärministern. I kommittén är försvars-, utrikes- samt finans- och ekonomiministerierna företrädna. Rätten att utfärda exportlicens har delegerats till kommitténs ordförande.

Försvarsministeriets generaldelegation för krigsmateriel (närmast motsvarande materielverket) främjar exporten av krigsmateriel i kontakt med främmande regeringar och berörda franska myndigheter samt har huvudansvaret vid direkt bistånd på försvarsområdet.

3.8 Italien

Krigsmateriel får ej exporteras utan tillstånd. Vad som menas med krigsmateriel anges i en exporttabell, som sammanställs och regelbundet revideras av utrikeshandelsministeriet och offentliggörs genom dekret. Exportlicenser utfärdas av finans- och utrikeshandelsministeriet gemensamt. Patent och tillverkningsrättigheter på detta område omfattas av samma reglering. Exportlicenser utfärdas först efter positivt utlåtande från en år 1975 inrättad speciell interdepartemental kommitté. I denna kommitté är en företrädare för utrikesministeriet ordförande, och i övrigt ingår funktionärer från utrikeshandels-, industri-, finans-, försvars- och inrikesdepartementen. Då det gäller exportaffärer av större betydelse föreskrivs en preliminär granskningsprocedur från utrikes- och försvarsministeriernas sida för att avgöra om berörda företag skall tillåtas inleda förhandlingar med utländska regeringar om eventuell leverans av krigsmateriel.

3.9 Nederländerna

Frågan om utförsel av "strategiska varor" regleras genom en förordning från år 1963. I en bilaga som revideras regelbundet specificeras de varor

som faller under förordningen. De varor som är upptagna i bilagan får inte föras ut ur landet utan en särskild exportlicens som utfärdas av ekonomiministern. Dennes beslut förbereds av en särskild enhet inom ekonomiministeriet i samråd med utrikes- och försvarsministerierna. Prövningen av licensansökan sker med utgångspunkt från säkerhets- och allmänpolitiska överväganden. Ett stort antal ansökningar avslås årligen. Detta sker framför allt när det är fråga om länder som är i väpnad yttre konflikt eller då varorna kan befaras komma till användning för förtryck av landets egna medborgare.

Försäljning av patent- och tillverkningsrättigheter är inte föremål för vapenexportkontroll.

3.10 Norge

De grundläggande bestämmelserna rörande export av krigsmateriel återfinns i en lag från år 1961 om skjutvapen och ammunition m. m. Lagen knyter an till en allmän exportförbudslag från år 1946. Det fordras utförseltillstånd för vapen, ammunition och annan militär materiel. Tillståndsmyndighet vid kommersiell utförsel är handelsdepartementet, annars försvarsdepartementet. I viktigare ärenden äger alltid samråd rum med utrikesdepartementet. Några särskilda regler beträffande försäljning av patent och tillverkningsrättigheter på detta område finns inte.

Rörande principerna för tillståndsgivningen har vid flera tillfällen uttalanden gjorts från såväl regeringens som stortingets sida. År 1959 förklarade den dåvarande statsministern att det i dessa ärenden skall läggas avgörande vikt vid de utrikespolitiska värderingarna. Huvudsynpunkten bör därvid vara att Norge inte skall tillåta försäljning av vapen och ammunition till områden där krig råder eller krig hotar eller till länder där det råder inbördeskrig. Stortinget anslöt sig samma dag till denna förklaring och underströk samtidigt starkt att export av sådan materiel endast finge ske efter en omsorgsfull prövning av de utrikes- och inrikespolitiska förhållandena i respektive område. År 1967 godkände stortinget ett utlåtande från stortingets utrikes- och konstitutionsutskott, i vilket främst hänvisades till de just återgivna uttalandena.

I anslutning härtill har utrikesdepartementet år 1975 på regeringens uppdrag och i samarbete med andra berörda instanser utarbetat vägledande regler för tillämpningen av de av stortinget antagna riktlinjerna. Dessa regler, som inte är offentliga, omfattar såväl materielförteckningar som angivande av de geografiska begränsningarna för norsk vapenexport.

3.11 Schweiz

Utförsel av krigsmateriel utan statligt tillstånd är förbjuden. Tillstånd beviljas inte, om export skulle strida mot landets intressen eller internationella överenskommelser. Utförseltillstånd ges inte för områden, där en väpnad konflikt råder eller hotar att bryta ut eller där det på annat sätt föreligger farliga spänningar. Utförseltillstånd ges heller inte, när det finns skäl befara att

krigsmaterielleveranser till ett visst land skulle inkräkta på schweiziska strävanden på det internationella planet, i synnerhet med avseende på respekten för människovärdet, eller inom området för humanitär hjälp eller utvecklingsbistånd. Som regel skall utförseltillstånd beviljas endast för leveranser till utländsk regering eller av sådan bemyndigad mottagare samt när denna regering avgett förklaring att materielen skall användas för landets självförsvar och inte kommer att återutföras.

Förekommande definitioner av begreppet krigsmateriel, skiljer sig inte nämnvärt från den svenska krigsmaterieförteckningens. Utförselfrågor avgörs i normalfallet av det schweiziska försvarsdepartementet. Ärendena skall dessförinnan – om de inte är av mindre vikt – underställas utrikesdepartementet. Om frågan är av sådan principiell betydelse att den bör underställas regeringen (förbundsrådet), behandlas den även av rikspolis/riksåklagarmyndigheten i justitiedepartementet.

Tillverkningsrättigheter, patent etc. omfattas inte av krigsmateriellagstiftningen.

3.12 Storbritannien

Det brittiska handelsministeriet har genom en lag från år 1939 ålagt kontrollen över viss export. Med denna lag som grundval har senast år 1978 utfärdats en författning med restriktioner beträffande export av bl. a. krigsmateriel. För export av sådana varor erfordras utförseltillstånd. Dessa utfärdas av handelsministeriet, men en rad andra ministerier är ofta inkopplade i handläggningen, främst försvars- och utrikesministerierna liksom regeringen som sådan i viktigare sammanhang.

Försvarsministeriet har en särskild försäljningsavdelning, som har till uppgift att på olika sätt främja brittisk export av krigsmateriel. Det finns vidare ett statligt exportföretag, International Military Services (IMS), som tar sig an och samordnar särskilt stora exportaffärer.

Det finns inte något sammanhängande regelverk för de exportrestriktioner som tillämpas på detta område. Av olika regeringsuttalanden har emellertid framgått att utförseltillstånd inte medges för länder som kan tänkas utnyttja vapnen mot brittiska intressen eller i fall där den konkreta exportaffären kan bidra till att höja den militära spänningen i en viss region eller för länder som grovt kränker mänskliga rättigheter och som kan befaras utnyttja de importerade vapnen mot civilbefolkningen.

3.13 Förbundsrepubliken Tyskland

Grundläggande bestämmelser om framställning av och handel med vapen för militärt bruk återfinns i Förbundsrepublikens författning, vari föreskrivs att förbundsregeringens godkännande härför alltid måste inhämtas.

Närmare bestämmelser om kontroll av produktion och försäljning av vapen (till skillnad från militär materiel i vidare bemärkelse) återfinns i krigsvapenkontrollagen från år 1961. År 1978 antogs ett tillägg till denna, varigenom tillståndstvång även infördes för i Förbundsrepubliken bosatta per-

soner som utomlands bedriver handel med vapen. Enligt vapenkontrollagen kan exporttillstånd alltid vägras, i synnerhet när vapenexport kan förmodas strida mot Förbundsrepublikens intresse av vänskapliga förbindelser med andra länder. Exportförbud skall meddelas, när det finns risk för att utförda vapen kan komma till användning i en "fredsstörande aktion", särskilt vid angreppskrig, eller när Förbundsrepublikens folkrättsliga förpliktelser skulle äventyras. Regeringen kan även när som helst återkalla ett lämnat tillstånd. Om tillstånd lämnats och nyss nämnda skäl till avslag inträffar skall tillståndet återkallas.

I utrikeshandelslagen, likaledes från år 1961, regleras även exporten av sådana varor, som inte är klassificerade som vapen men ändå kan komma till militär användning. I lagen föreskrivs bl. a. att export av strategiskt betydelsefulla varor kan förbjudas för att skydda Förbundsrepublikens säkerhet eller för att hindra att folkens fredliga samlevnad eller Förbundsrepublikens utländska förbindelser störs. I denna lag finns dessutom en bestämmelse, enligt vilken utförelse av patent, uppfinningar, tillverkningsmetoder etc. kan förhindras.

Utrikeshandelslagen har kompletterats med en utrikeshandelsförordning. I denna föreskrivs bl. a. att exporttillstånd kan erfordras för vissa av de i utrikeshandelslagen åsyftade militära varorna. Alla dessa produkter finns upptagna i en till förordningen knuten, synnerligen omfattande och flera gånger reviderad, s. k. exportlista. Denna förteckning är indelad i a) en lista över vapen, ammunition och rustningsmateriel, b) en kärnenergilista och c) en lista över "övriga varor av strategisk betydelse". Den sistnämnda, som bl. a. innefattar tekniska underlag för tillverkning av hithörande varor, synes dock endast tillämpas gentemot statshandelsländerna samt Sydafrika och Namibia (förut även Rhodesia).

Regeringen fattade år 1971 beslut om riktlinjer för behandlingen av vapenexportärendena. Riktlinjerna är inte offentliga men det är känt att det finns föreskrifter med innebörd att export till konfliktområden inte skall tillåtas. Någon närmare definition av vad som menas med konfliktområde har dock inte gjorts.

Inom regeringen fattar förbundssäkerhetsrådet, som består av förbundskanslern, utrikes-, försvars-, finans-, ekonomi- och inrikesministrarna, beslut i vapenexportfrågor av mer komplex natur. Regeringen har möjlighet att delegera beslutanderätten till någon eller några ministrar som är närmast berörda av ett ärende. I normalfallet handläggs dessa frågor av ekonomiministeriet i samråd med utrikes- och försvarsministrarna. Om överenskommelse inte kan träffas går ärendena till förbundssäkerhetsrådet för avgörande.

I ett interpellationssvar i förbundsagen i februari 1979 har de av regeringen tillämpade principerna för krigsmaterielexport senast utvecklats. Det framhölls däri att syftet med den rådande krigsmaterielexportpolitiken i första hand är av säkerhetspolitisk art och att den syftar till att stärka Förbundsrepublikens och andra NATO-länders säkerhet. Krigsmaterielexporten angavs vara synnerligen begränsad. Regeringen godkänner utan diskussion utförelse av vapen endast till NATO-staterna och några andra europeiska länder (Irland, Österrike, Schweiz, Sverige, Spanien) samt till Japan, Australien och Nya Zeeland. Vad gäller export till andra områden, sker sådan endast i undantagsfall och efter särskilda politiska överväganden.

3.14 Österrike

I Österrike antogs i oktober 1977 en lag angående import, export och transitering av krigsmateriel, som trädde i kraft påföljande år och då ersatte tidigare bestämmelser på detta område. Under parlamentsbehandlingen av den nya lagen utsades att lagförslaget hämtat idéer från jämförbara föreskrifter i andra länder, särskilt Schweiz och Sverige.

Enligt den nya lagen fastställer regeringen i samförstånd med nationalrådets huvudutskott (andra kammarens ständiga utskott, vars ordförande är talmannen) vad som är att anse som krigsmateriel i lagens mening, alltefter den militärtekniska utvecklingen. Sådan materiel uppräknas i en särskild förordning. Förteckningen häröver uppvisar stora likheter med den svenska men upptar inte handrepeterade gevär och karbiner.

Erforderliga tillstånd för in- och utförsel m. m. meddelas av inrikesministern i samförstånd med utrikes- och försvarsministrarna och efter hörande av förbundskanslern. Kontraindikationer är enligt lagen bl. a. om export skulle strida mot folkrättsliga förpliktelser eller Österrikes utrikespolitiska intressen. Tillstånd kan göras avhängigt av att ett s. k. slutanvändningscertifikat företes. Tillstånd kan tidsbegränsas och återkallas, om förutsättningarna under mellantiden förändrats.

Regeringen har till följd av lagen även bemyndigande att efter hörande av utrikesnämnden genom förordning förbjuda utförsel av såväl krigsmateriel som civila vapen och ammunition till vissa länder. Ett sådant förbud skall dock grundas på sanktionsbeslut fattat i FN.

Försäljning av patent eller andra tillverkningsrättigheter på detta område omfattas inte av lagen.

3.15 USA

Försäljningen av krigsmateriel från USA regleras i Arms Export Control Act från år 1976. Lagen omfattar transfereringar av vapen, annan militär utrustning och tjänster enligt avtal mellan regeringar. Ett villkor för att ett land eller internationell organisation skall anses lämplig som köpare av vapen från USA är att leveransen "stärker Förenta Staternas säkerhet och bidrar till världsfreden". Importlandet måste acceptera att ej – utan presidentens i USA medgivande – till annat land överföra materielen eller använda den för andra ändamål än för den den levererades. Om materielen av mottagarlandet används för andra ändamål än som förutsatts förbjuds fortsatta affärer med landet i fråga. Garantier uppfylls inte och tidigare avtalade leveranser avbryts.

Reexport av från USA levererad försvarsmateriel och tjänster till tredje land bifalls endast om USA skulle ha exporterat försvarsmaterielen i fråga till detta land. Vidare måste landet som önskar reexporttillstånd godkänna antingen att försvarsmaterielen ändras för civilt bruk innan reexport äger rum eller att det föreslagna mottagarlandet skriftligen försäkras USAs regering att oförändrad materiel inte överförs till något annat land eller person utan USA:s godkännande. Presidenten får vidare inte ge sitt godkännande förrän han till kongressen lämnat en skriftlig försäkran som gäller reexporten,

listat materielen som skall överföras och dess anskaffningskostnad, landet som reexporterar materielen, mottagaren, och skälen för den föreslagna re-exporten.

Utöver dessa krav har kongressen antagit särskilda restriktioner som gäller försäljning av militär materiel. Dessa restriktioner innebär bl. a. kreditförbud vid försäljning till vissa länder – främst länder med kommunistiskt styrelseskick – förbud för försäljning till länder där fundamentala mänskliga rättigheter undertrycks osv.

Vidare förekommer regler med innebörd att varje anbud att sälja försvarsmateriel eller tjänster till ett belopp högre än 25 miljoner dollar eller enskilda vapensystem e. d. (7 miljoner dollar eller mer) skall föreläggas kongressen för godkännande.

Om kongressen går emot försäljningen kan kongressens beslut upphävas om presidenten i samband med den föreslagna försäljningens ratificering för kongressen avger en försäkran att en nödfallssituation föreligger och att försäljningen sker i USA:s nationella säkerhetsintresse. Oftast äger informella konsultationer rum mellan kongressen och administrationen vilka resulterar i jämkningar i administrationens förslag.

Även teknologiöverföring regleras i USA. Vad som regleras finns i en särskild varulista. Om en viss produkt är upptagen på listan krävs exporttillstånd.

Ansökan om exporttillstånd skall göras av alla juridiska personer med hemvist i USA. Många företag har dotterbolag utomlands, vilka skulle kunna utnyttjas för att kringgå reglerna för exporttillstånd. Regeringen i USA kräver emellertid att sådant dotterbolag – oavsett lagstiftning och politik i landet där dotterbolaget är etablerat – skall följa den exportkontrollagstiftning som gäller i USA. För företag med hemvist utanför USA och utan amerikanska ägarintressen gäller att dessa utländska företag måste gå med på att inte reexportera den amerikanska utrustningen eller reexportera produkter, i vilka sådan utrustning ingår, utan tillstånd från vederbörande amerikansk myndighet. Om reexport kommer i fråga ankommer det på den ursprungliga amerikanska exportören eller det utländska företaget att begära exporttillstånd i USA.

4 Internationell vapenhandel

4.1 Den internationella vapenhandeln

Trots förekomsten av en hel del litteratur rörande den internationella vapenhandeln finns inte några helt tillförlitliga statistiska uppgifter om omfattningen eller den närmare beskaffenheten av denna handel eller överföringar mellan länder. I flertalet länder – vare sig de är säljare eller köpare – är transaktioner med vapen och annan krigsmateriel omgärdade av sträng sekretess, främst av politiska eller säkerhetsskäl men delvis också av kommersiella orsaker. Det är därvid ofta köparlandet som är angeläget att hålla sina vapenköp hemliga. Vid sidan om de officiella eller mellanstatliga transaktionerna förekommer i orosområden dessutom viss smuggling av vapen.

Det är i huvudsak endast i ett fåtal västländer som offentliga uppgifter om export och import av krigsmateriel finns att tillgå. Definitionerna är emellertid inte alltid identiska. Krigsmaterielbegreppet skiftar från land till land.

I Sverige publicerar Statistiska centralbyrån uppgifter om exporten av krigsmateriel på grundval av redovisningsrekommendationer som utfärdats av FN:s statistiska kommitté. Olika materielkategorier återfinns under skilda tullpositioner som vapen och ammunition, krigsfartyg m. m. Vissa positioner, exempelvis flygplan, upptar både civil och militär materiel. Statistik förs också av krigsmaterielinspektionen. Den baseras på uppgifter från företagen. Som framgår av avsnitt 6.8.2 redovisar den bl. a. den totala svenska krigsmaterielexporten och fördelningen av den på ett antal huvudkategorier. I budgetpropositionen i januari redovisas också försäljningssumman enligt under föregående år utfärdade utförseltillstånd.

Den avsiktliga hemlighetsfullhet som råder i de flesta länder kring handeln med vapen och annan krigsmateriel gör jämförelser mellan olika länders statistiska sammanställningar i hög grad osäkra. Uppgifterna härrör i stor utsträckning från sekundära källor, på slutledningar och på uppskattningar av transaktioners värde i viss valuta.

Stockholms internationella fredsforskningsinstitut (SIPRI) har på detta område gjort självständiga och banbrytande insatser. År 1971 utgavs SIPRI:s studie *The Arms Trade with the Third World*, som år 1975 kompletterades med statistikvolymen *Arms Trade Registers*.

Fortlöpande uppföljningar har gjorts i institutets årsböcker, *World Armaments and Disarmament*. Som framgår redan av namnet på 1971 års studie, har SIPRI därvid dock i huvudsak fått begränsa sig till den va-

penhandel som äger rum med tredje världens länder. Av praktiska skäl har SIPRI hittills också nödgats koncentrera sig på den del av vapenhandeln som avser fyra kategorier av "större vapen", nämligen militära flygplan, robotar, pansarfordon och militära fartyg. Dessa representerar samtidigt de operativt mer rörliga vapentyperna. Det bör även framhållas att SIPRI:s sammanställningar måste tolkas med försiktighet eftersom det kan förekomma fel av statistisk art. Exempelvis kan vapnen som exporteras vidare komma att "räknas" flera gånger.

SIPRI är i färd med en ny större studie i detta ämne, där man söker att dokumentera en större del av den internationella vapenhandeln än som hittills varit möjligt. Inom detta projekt, som går under arbetsnamnet *The Global Arms Trade* och som planeras bli färdigt år 1981, har SIPRI sålunda ambitionen att uppmärksamma även andra krigsmaterielkategorier än de fyra förut nämnda och att närmare belysa vapenhandeln även mellan i-länderna. En viktig informationskälla i detta sammanhang, som även SIPRI i hög grad åberopar i sina studier, är de publikationer som utges av avdelningen för rustningskontroll och nedrustning (*Arms Control and Disarmament Agency, ACDA*) inom USA:s utrikesdepartement, däribland *World Military Expenditures and Arms Transfers 1967-1976*.

Fastän många och ambitiösa studier genomförts i detta ämne, är bilden av det internationella vapenflödet i hög grad ofullständig. Likväl råder hos den internationella expertisen på detta område enighet i stort om vissa drag och tendenser hos den internationella vapenhandeln.

Hit hör att världens samlade utgifter för militära ändamål antagit starkt oroande proportioner. SIPRI beräknar att de år 1980 når eller överskrider beloppet 500 miljarder dollar. Den totala årsproduktionen av krigsmateriel har uppskattats till ett värde av 120 miljarder dollar. Ungefär fyra femtedelar härav torde avse konventionella vapen. U-ländernas andel av rustningarna har stigit på ett dramatiskt sätt under de båda senaste årtiondena, vilket naturligtvis har samband med den nyvunna självständigheten hos flertalet av tredje världens länder. Som särskilt oroande ser bl. a. SIPRI den tilltagande spridningen av större/tyngre vapen till tredje världen.

Detta har samband med att vapenhandeln som helhet numera i mycket stor utsträckning – mellan två tredjedelar och tre fjärdedelar därav – är inriktad på länder i den tredje världen. Detta hänger givetvis samman med att i-länderna i långt högre grad än u-länderna är självförsörjande i fråga om militär utrustning. SIPRI har beräknat att exporten av större vapen till tredje världen under 1970-talet (ca 61 miljarder dollar) var nästan sju gånger större än under 1950-talet (ca 9 miljarder dollar) och nästan tre och en halv gånger så stor som under 1960-talet, räknat i fasta priser. SIPRI har vidare funnit att denna export under 1970-talet i utomordentligt stor utsträckning varit destinerad till länder i Mellanöstern (ca 48 %) och i andra hand till länder i Fjärran Östern (ca 18 %).

USA och Sovjetunionen är de i särklass största exportörerna av krigsmateriel. De svarar numera tillsammans för inemot tre fjärdedelar av all vapenexport och för ungefär samma andel av den vapenexport som går till tredje världens länder. USA:s andel synes visserligen genomgående ha varit större än Sovjetunionens, men under vissa år i början av 1970-talet tycks de båda ländernas exportvärden i fråga om krigsmateriel ha varit jämbördiga.

För tidsperioden 1970–1976 har SIPRI (i årsboken 1978) beräknat att USA stod för 38 % av leveranserna till tredje världen av "större vapen", medan Sovjetunionen stod för 35 %.

Under samma tidsperiod skall, fortfarande enligt SIPRI, Frankrike och Storbritannien ha stått för 9 % vardera av leveranserna av samma kategorier krigsmateriel. USA, Sovjetunionen, Frankrike och Storbritannien stod sålunda ensamma för över 90 % av denna export. Italien och Kina uppges under samma tidsperiod ha svarat för vardera 2 %, Västtyskland för ca 1 %, Nederländerna för 0,7 %, Spanien för drygt 0,2 %, Australien och Sverige för knappt 0,2 %, Polen, Jugoslavien och Schweiz för vardera 0,1 %. Ett antal länder i tredje världen, däribland Israel och Iran, uppvisade under samma tidsrymd exportvolymen fullt jämförbara med de mindre i-ländernas.

Den internationella vapenhandeln, och speciellt tredje världens andel i denna, har av allt att döma kraftigt ökat under senare år. SIPRI gör i sin årsbok 1979 bedömningen att leveranserna av "större vapen" steg med ca 15 % per år i början av 1970-talet och att ökningen under femårsperioden 1974–1978 uppgick till ca 25 % per år. För år 1978 har SIPRI uppskattat det sammanlagda värdet av handeln och andra transaktioner med "större vapen" till närmare 20 miljarder dollar, varav länder i tredje världen stod för en import värderad till närmare 14 miljarder dollar, dvs. omkring 70 % av globalvärdet.

Enligt en i samma årsbok återgiven tabell, som tar upp 29 länder och visar storleksordningen för dessas utförelse av "större vapen" till alla länder, ledde USA år 1978 med en andel av 47 %, följt av Sovjetunionen med 27 %, Frankrike med 11 %, Italien och Storbritannien med vardera 4 %, Västtyskland med 2 %, Kina med 1 %, Israel med 0,8 %, Canada och Australien med vardera 0,5 %, Sydafrika och Brasilien med vardera 0,4 %, Nederländerna med 0,3 % osv. (Sverige uppvisade detta år inte exportvärden beträffande sådana "större vapen" som var tillräckligt signifikanta för att ge det plats i denna förteckning.)

Huvudleverantörernas andel av exporten av "större vapen" till tredje världens länder samma år är enligt uppgifterna i årsboken 1979 likartade, dock med vissa variationer; USA 41,4 %, Sovjetunionen 28,7 %, Frankrike 14,3 %, Storbritannien 4,7 %, Italien 4,4 %, Kina 1,4 %, Canada 0,8 %, Västtyskland 0,6 %, Nederländerna 0,4 % osv. – Det noteras i årsboken att länder som Belgien, Sverige och Schweiz också skulle figurera, om även andra krigsmaterielkategorier än "större vapen" hade upptagits i denna statistik.

Av exporten till tredje världen år 1978 gick enligt SIPRI 47 % till länder i Mellersta Östern (främst Irak, Iran, Israel, Saudiarabien och Syrien), 17 % till länder i Fjärran Östern (främst Sydkorea, Vietnam, Taiwan, Thailand och Indonesien), 12 % till länder söder om Sahara (främst Etiopien, Sydafrika, Sudan, Rhodesia och Nigeria), 8 % till Nordafrika (främst Libyen, Algeriet, Marocko och Tunisien), likaså 8 % till Sydamerika (främst Brasilien, Argentina, Peru, Venezuela och Ecuador), 7 % till Sydasiens (främst Indien, Pakistan, Afghanistan, Bangladesh och Sri Lanka) och 1,3 % till Centralamerika (främst Cuba, Bahamas, Mexico, El Salvador och Panama).

SIPRI beräknar att exporten av "större vapen", dvs. militära flygplan och fartyg, missiler och stridsvagnar, svarar för omkring 40 % av den globala

krigsmaterieförsäljningen och att övriga vapenkategorier svarar för 25 %, medan återstoden består av annan utrustning, reservdelar etc.

I sin senaste årsbok, för år 1980, har SIPRI publicerat nya beräkningar av vapenhandelns omfattning, avseende 1970-talet i dess helhet. Det hävdas där att vapenhandelns starka expansion under senare år är av fyrfaldigt slag, nämligen beträffande volym, beträffande antalet importerande länder, i fråga om övergång till sofistikerade vapensystem och i fråga om överförande av militärteknisk "know-how" i samband med uppförande av produktionsanläggningar i mottagarländerna.

Enligt SIPRI:s beräkningar har USA under 1970-talet som helhet svarat för 45 % av leveranserna av "större vapen" till tredje världens länder, medan Sovjetunionens motsvarande andel beräknats till 27,5 %. Frankrikes andel har beräknats till 10 % och Storbritanniens till 5 %. Italiens andel har beräknats till 3 %, eller lika mycket som en grupp vapenexporterande u-länder tillsammans (främst Israel, Brasilien, Iran, Jordanien, Sydafrika och Libyen). Därefter följer Västtyskland med en andel av 2,3 %, Kina med 1,3 %, Nederländerna med 0,8 %, Australien med 0,7 %, Canada med 0,5 %, Sverige med 0,3 %, Tjeckoslovakien och Spanien med vardera 0,2 % samt Irland och Polen med vardera 0,1 %.

4.2 Strävandena att begränsa den internationella vapenhandeln

Inom ramen för de internationella nedrustningssträvandena under de båda senaste årtionden har åtskilliga om än sporadiska försök gjorts att åstadkomma samling kring tanken att få till stånd en internationell kontroll av vapenhandeln eller åtminstone en öppen redovisning av denna. Försöken har emellertid stött på starkt motstånd från många håll, och mest uttalat från u-ländernas sida. Frågan om internationell kontroll av vapenhandeln – eller av vapenproduktionen – har därför aldrig kommit att spela någon central roll i de nedrustningsdiskussioner som förts efter andra världskriget.

Flertalet u-länder har visat en markerad avoghet inför försök att föra upp frågan om begränsningar eller kontroll av de "konventionella" rustningarna på någon central plats i det internationella nedrustningsarbetet. Rustningarna på de konventionella vapens område anses numera svara för omkring fyra femtedelar av de samlade militärutgifterna i världen. U-länderna, av vilka flertalet vunnit sin självständighet sedan 1950-talets början och på olika sätt sökt befästa sitt nyvunna oberoende, har stått för en kraftigt ökande andel av dessa rustningar under de båda senaste årtiondena.

Mot denna bakgrund är det föga överraskande att olika initiativ till en begränsning av den internationella vapenhandeln av u-länderna – eller av de tongivande bland dessa – gärna framställts som obehöriga försök att hindra dem från att i likhet med andra länder skaffa sig legitima och moderna försvarsmedel.

År 1925 slöts på Nationernas Förbunds initiativ en internationell vapenhandelskonvention. Denna kom emellertid aldrig att ratificeras av tillräckligt antal stater och trädde därför inte i kraft. Avsikten var att denna skulle

efterföljas av en motsvarande konvention angående kontroll av tillverkning av krigsmateriel. Ansträngningar i denna riktning gjordes främst under 1930-talets förra hälft. Resultatet av dessa strävanden kom i stort sett att begränsas till utgivandet av en årsbok om rustningar och vapenhandel. Dessa bemödanden gjordes om intet av den utveckling som ledde till andra världskriget, och de internationella nedrustningssträvandena kom därefter under lång tid att ligga nere. Först på 1960-talet kom förhandlingsarbetet härom åter igång på allvar.

De försök som gjorts för att inom FN:s eller nedrustningskonferensens ram återuppliva tanken på en öppnare redovisning av bl. a. den internationella vapenhandeln – med sikte på en frivillig begränsning därav eller förhandlingar och överenskommelser om begränsning därav – har hittills visat sig i stort sett fåfänga. Orsaken härtill har inte minst varit att många länder inom den s. k. alliansfria gruppen energiskt gjort gällande att en kontroll av vapenhandeln skulle komma att fungera på ett diskriminerande sätt emot dem som inte eller endast i ringa utsträckning själva klarar sin vapenförsörjning och utgöra ett hinder för dem att få tillgång till modern teknologi på det militära området.

Försök att aktualisera frågan har gjorts av Danmark år 1958, av Malta år 1965, av USA år 1967 (då avseende vapenförsäljningen till länder i Mellanöstern) och återigen av Danmark år 1968. Japan tog liknande initiativ till en FN-rekommendation i frågan åren 1976 och 1977.

Det problem som den tilltagande internationella vapenhandeln utgör fick emellertid vissa omnämnanden i det slutdokument som utan omröstning antogs sommaren 1978 av FN:s generalförsamling vid dess särskilda möte om nedrustningsfrågorna. Att så blev fallet betecknades av företrädare för den alliansfria rörelsen som en stor eftergift från deras sida.

Vikten av att ägna tillräcklig uppmärksamhet åt problemen kring de ökande konventionella vapenrustningarna liksom den internationella vapenhandeln hörde också till de frågor som i detta sammanhang underströks från svensk sida. I den förklaring (punkt 22), som ingick i slutdokumentet från den särskilda nedrustningssessionen, heter det att – vid sidan om bl. a. förhandlingar om en balanserad reduktion av väpnade styrkor och av konventionella rustningar – förhandlingar också bör komma till stånd om en begränsning av internationell handel med konventionella vapen. Uttalandet kringgärdades dock med hänvisningar bl. a. till alla staters behov av att skydda sin säkerhet och särskilt till behovet för de stater som mottar vapenexport att skydda sin säkerhet.

I det handlingsprogram för nedrustning som samtidigt antogs av generalförsamlingen heter det (i punkt 85) att konsultationer bör genomföras mellan större vapenleverantörs- och mottagarländer rörande en begränsning av alla typer av internationell överföringar av konventionella vapen. Också i detta sammanhang gjordes reservationer av samma slag som i den föregående deklarationens uttalande i samma spörsmål.

Under den särskilda nedrustningssessionen framförde Japan förslag om en FN-studie rörande internationell handel med konventionella vapen och Pakistan förslag om minskning av produktionen av konventionella vapen, men ingetdera av förslagen vann tillräckligt gehör för att bli inrymt i slutdokumentet.

Liksom tidigare visade sig spörsmålet om begränsning av vapenhandeln också vid specialsessionen om nedrustning vara ett kontroversiellt ämne. När det kom till handlingsprogrammet, motsatte sig de alliansfria staterna – med främst Indien och Pakistan som talesmän – att det i programmet skulle tas in en rekommendation om förhandlingar, såvida inte samma mening innehöll en uppfordran till vapenproducerande stater att inskränka sin produktion. I slutuppgörelsen nåddes dock en kompromiss på så sätt att det i handlingsprogrammet inte talas om förhandlingar utan i stället om att konsultationer bör äga rum mellan större export- och importländer på detta område. Vid nedrustningssessionen bekräftades också ett tidigare principbeslut från generalförsamlingens sida – ursprungligen initierat av Sverige – att genomföra en ingående FN-studie rörande sambandet mellan nedrustnings- och utvecklingsansträngningarna. Inom ramen för denna studie kommer delstudier att företas av möjligheterna till omställning från militär till civil produktion.

Under FN:s ordinarie generalförsamling under hösten 1978 undersökte Japans delegation ånyo förutsättningarna för att få till stånd en resolution om begränsning av den internationella handeln med konventionella vapen. Det konstaterades emellertid att motståndet mot en sådan tanke var alltför starkt, och något förslag lades aldrig fram.

Vid samma församlingsmöte antogs på belgiskt initiativ, men med avstående från 40 länders sida, en resolution om genomförande av en utredning angående olika aspekter på regional nedrustning. Resolutionen tar sikte inte blott på frågan om nedrustning beträffande konventionella vapen utan även på handel med sådana vapen.

Vid FN:s generalförsamling hösten 1979 gjordes från svensk sida i första kommitténs nedrustningsdebatt ett längre inlägg av utrikesministern, i vilket denne bl. a. underströk behovet av ökad uppmärksamhet på den roll som vapenhandeln och andra former av vapenöverlåtelser spelar. Utrikesministern framhöll, att den svenska regeringen betraktar det som väsentligt, att FN undersöker möjligheterna att åstadkomma en begränsning härav och noterade med tillfredsställelse, att den särskilda nedrustningssessionen i sitt slutdokument tagit fasta på detta problem. Enligt svensk uppfattning kunde regionala lösningar vara tänkbara på detta område. Församlingen uppdrog åt FN:s nedrustningskommission (UNDC) att utarbeta allmänna riktlinjer för arbetet på både konventionell och nukleär nedrustning.

En ansats härtill gjordes vid UNDC:s möte i New York i maj-juni 1980. Vid detta tillfälle pläderades från svensk sida för en total lösning på kapprustningsproblemen, så att även de konventionella vapnen inbegrips i nedrustningsansträngningarna. I detta sammanhang måste enligt den svenske talesmannen ökad uppmärksamhet också ägnas åt internationell vapenhandel liksom överföringar av vapen i annan form och olika möjligheter undersökas för att åstadkomma en minskning härav.

Dessa frågor behandlades även i ett av Danmark framlagt arbetsdokument, vari bl. a. yrkades på en FN-studie av frågan om konventionell nedrustning ur skilda aspekter. Öststaterna redovisade starka principiella invändningar mot det danska förslaget om en allomfattande utredning. Från de alliansfrias sida uttalade man sig i princip till förmån för konventionell nedrustning men framförde också farhågor för att åtgärder i denna riktning kan leda

till inskränkningar i deras möjligheter att köpa vapen på den internationella marknaden. Enligt de alliansfrias uppfattning är huvudproblemet inte u-ländernas vapenförvärv utan de transfereringar av vapen som sker mellan i-länderna och särskilt inom de stora militärallianserna. De ansåg vidare att särskild uppmärksamhet borde ägnas åt vapentillverkningen inom i-länderna.

Vid FN:s generalförsamling 1980 antogs ett av Danmark framlagt resolutionsförslag syftande till att åstadkomma en studie om nedrustning av konventionella vapen. Resolutionsförslaget mötte visst motstånd främst från östländer och alliansfria länder, vilka senare hävdade tidigare kända uppfattningar om alla staters rätt att skaffa sig erforderligt militärt försvar, samt att kärnvapenedrustning har högsta prioritet när det gäller nedrustning.

FN:s nedrustningskommission har fått till uppgift att vid sitt nästa sammanträde (våren 1981) utarbeta riktlinjerna för studien, vilken förväntas framläggas som rapport vid generalförsamlingens möte 1983.

I slutet av år 1977 kom en första amerikansk-sovjetisk överläggning rörande begränsningar av vapenexporten till stånd i Washington. Dessa första samtal, som kom att gå under beteckningen "Conventional Arms Transfer (CAT) Talks", fick en fortsättning i maj resp. juli 1978, båda gångerna i Helsingfors. En fjärde omgång ägde rum i december samma år i Mexico City.

Avsikten torde ha varit att efter hand även engagera andra viktigare leverantörsländer till tredje världen i samtalen liksom vissa viktigare avsnärländer. De amerikansk-sovjetiska samtalen har dock avstannat.

5 Folkrättsliga regler

5.1 Allmänt

De restriktioner avseende krigsmaterielexport som måste iaktas på grund av neutralitet gäller endast under krig. Detta hänger samman med att neutralitetsrättens regler över huvud taget endast är tillämpliga då krig föreligger.

Skyldighet att avstå från krigsmaterielexport kan emellertid också tänkas uppkomma genom åtaganden i internationella avtal eller följa en stats förpliktelser såsom medlem i en internationell organisation. Sådana skyldigheter behöver inte ha något med neutralitet att skaffa. Tvärtom kan t. ex. för en FN-medlem skyldighet uppkomma att efter beslut av säkerhetsrådet hindra krigsmaterielexport till en utpekad angripare.

5.2 Neutralitetsrättsliga restriktioner

De grundläggande reglerna om vilka restriktioner en neutral stat måste iaktta beträffande krigsmaterielexport till krigförande stater är fåtaliga och av gammalt datum. De återfinns i 1907 års Haagkonventioner (1910:153), i den V:e konventionens (om rättigheter och förpliktelser under ett lantkrig) art. 7 och 9 och i den XIII:e konventionens (om rättigheter och skyldigheter vid sjökrig) art. 6 och 7.

Lantkrigskonventionens art. 7 stipulerar:

En neutral makt är icke pliktig att förhindra utförelse eller genomförelse för den ena eller andra krigförande partens räkning av vapen, ammunition och över huvud taget allt som kan vara till gagn för en armé eller en flotta.

Samma konventions art. 9 stadgar:

Alla de av en neutral makt vidtagna åtgärder till inskränkning eller förbud i de hänseenden som omförmälas i artiklarna 7 och 8, skola av densamma likformigt tillämpas gentemot de krigförande.

Sjökrigskonventionens art. 6 lyder:

Varje överlämnande under vilken som helst form, direkt eller indirekt, av krigsfartyg, ammunition och något som helst slag av krigsmateriel från neutral makt till krigförande är förbjudet.

Samma konventions art. 7 stipulerar även:

Neutral stat är icke förpliktad att hindra utförsel eller genomförsel för någon av de krigförandes räkning av vapen, ammunition och i allmänhet av något, som kan komma till användning för armén eller flottan.

Innebörden av konventionsreglerna kan sammanfattas enligt följande.

Skyldigheten att iakttä stipulerade förbud eller restriktioner inträder först vid krigsutbrott. De måste tillämpas från denna tidpunkt gentemot alla krigförande och på likformigt sätt.

Den neutrala staten får inte överlåta krigsmateriel till någon krigförande, vare sig mot kommersiellt vederlag eller som gåva.

Den neutrala staten har inte någon skyldighet att kontrollera eller förbjuda sina medborgares handel och sjöfart med och export av krigsmateriel till krigförande stater. Om den valt att icke förbjuda sådan enskild handel, är denna sålunda inte brottslig. En annan sak är att krigförande parter är i sin fulla rätt att ingripa mot kontrabandstrafik på internationellt eller fientligt område och exempelvis uppbringa fartyg med last av krigsmateriel.

Termen "krigsmateriel" i detta sammanhang är inte entydig. Art. 7 av den V:e Haag-konventionen talar om "vapen, ammunition och över huvud taget allt som kan vara till gagn för en armé eller flotta".

I art. 6 av den XIII:e konventionen talas i stället om "krigsfartyg, ammunition och något som helst slag av krigsmateriel". En vanlig tolkning är att begränsningen för den neutrala staten själv gäller materiel som utslutande eller åtminstone huvudsakligen har militärt ändamål. Livsmedel och konsumentartiklar skulle falla utanför. Olja och vissa metaller skulle däremot vara täckta av förbudet.

Restriktioner eller förbud måste tillämpas likformigt med avseende på de krigförande. De måste införas och upphävas samtidigt.

5.3 Folkrättsliga restriktioner utan samband med neutralitet

Under Nationernas Förbunds (NF) tid gjordes betydande ansträngningar att nå överenskommelse om kontroll av den internationella vapenhandeln. Dessa resulterade i en konvention av den 17 juli 1925. Konventionen undertecknades av Sverige och godkändes av riksdagen, men den trädde aldrig i kraft på grund av uteblivna ratifikationer. Ej heller ledde de ansträngningar som gjordes under första hälften av 1930-talet inom ramen för NF:s nedrustningsarbete till att några internationellrättsliga förpliktelser infördes med avseende på krigsmaterielexporten.

Även inom Förenta nationerna (FN) har åtskilliga förslag framställts om kontroll av den internationella vapenhandeln. De har hittills dock inte haft

framgång. En närmare redogörelse för dessa försök har lämnats i avsnitt 4.2.

Någon generell konvention, som förpliktar stater att iaktta restriktiviteten i fredstid beträffande export av krigsmateriel, föreligger inte. Staterna har således förblivit oförhindrade att tillåta och själva genomföra sådan export. De restriktioner som införts av flertalet krigsmaterielproducerande länder och även i fredstid praktiseras är självpåtagna och har politiska bevelkesgrunder. I detta sammanhang har det ovan berörda konventions- och förhandlingsarbete som på sin tid genomfördes inom NF otvivelaktigt haft sitt inflytande, bl. a. i Sverige (se prop. 1935:89, som låg till grund för 1935 års förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m., som alltjämt är gällande, ehuru med vissa senare tillkomna ändringar).

Endast på ett speciellt område, nämligen beträffande kärnvapen, har genom det s. k. icke-spridningsavtalet (NPT) en överenskommelse kommit till stånd, avsedd att hindra icke-kärnvapenmakter från att genom import skaffa sig sådana vapen.

I vissa fall har det förekommit att FN:s säkerhetsråd och generalförsamling uppmanat medlemsstaterna att avstå från och hindra vapenexport till länder vars åtgärder eller politik utpekats som fredsbrott eller angreppshandlingar, hot mot freden etc. Enligt FN-stadgan är medlemsstaterna i FN förpliktade att efterkomma beslut av säkerhetsrådet i detta sammanhang. Säkerhetsrådet kan emellertid välja att ge sina beslut formen av rekommendationer. Generalförsamlingens rekommendationer är inte juridiskt bindande.

De enda FN-beslut av detta slag som alltjämt äger aktualitet avser förbud för vapenexport till Sydafrika. I Sverige finns i dessa hänseenden bestämmelser rörande bl. a. förbud för export av krigsmateriel m. m. i förordningen (1977:1127) om vissa sanktioner mot Sydafrika. År 1963 uppmanade säkerhetsrådet i en icke bindande resolution alla stater att omedelbart upphöra med att sälja eller leverera vapen, ammunition av alla slag och militära fordon till Sydafrika. Senare samma år utvidgades uppmaningen att gälla också försäljning och leverans av utrustning och materiel för tillverkning och underhåll av vapen och ammunition i Sydafrika.

Dessa uppmaningar eller rekommendationer upprepades därefter i flera omgångar för att till sist, år 1977, på bl. a. svensk tillskyndan omvandlas till ett säkerhetsrådsbeslut om för alla medlemsstater bindande vapenembargo gentemot Sydafrika. Generalförsamlingens flertal har å sin sida vid flera tillfällen uppmanat säkerhetsrådet att vidga embargot till att omfatta allt militärt och (nukleärt) samarbete med Sydafrika.

6 Försvarsindustriella frågor och deras samband med exporten av krigsmateriel

6.1 Allmänt

Att den industriella kapaciteten för att inom landet utveckla, tillverka och underhålla försvarsmateriel är av betydelse för den svenska säkerhetspolitikens trovärdighet har understrukits bl. a. av 1978 års försvarskommitté (SOU 1979:42, s. 136). Försvarskommittén har också pekat på denna kapacitet som en förutsättning för att ge materielanskaffningen en svensk försvarsprofil, dvs. att kunna anpassa den till specifikt svenska behov och förhållanden, och som en förutsättning för att vid eventuella importstörningar fullfölja och vid behov även intensifiera försvarets materielanskaffning.

Materielanskaffningen till försvarsmakten har avsevärt minskat i omfattning under 1960- och 1970-talen, varigenom det uppstått svårigheter att hålla en jämn beläggning av de försvarsindustriella resurserna. Den svenska försvarsindustrins utveckling och tillverkningskapacitet, som i huvudsak är inriktad på att tillgodose de inhemska behoven, har därigenom utsatts för betydande påfrestningar men också getts incitament till en breddning av produktionen i civil riktning. Dessa förhållanden har kanske främst kommit till synes under de senare årens diskussion om flygindustrins belägenhet i samband med ovissheten om den framtida anskaffningen av militära flygplan. I den politiska debatten har också krav på planering för alternativ inom försvarsindustrin blivit allt vanligare.

1978 års försvarskommitté, har i sitt första betänkande, Vår säkerhetspolitik (SOU 1979:42), pekat på export av försvarsmateriel inom givna politiska ramar som ett möjligt och värdefullt tillskott i den industriella beläggningen för att uppnå bättre ekonomi. Samtidigt har försvarskommittén betonat att en kontinuerlig beläggning av utvecklings- och produktionsresurser dock alltid måste utgå från våra egna behov och inte kan grundas på förutsättningen att Sverige skall exportera vissa kvantiteter av krigsmateriel.

Beredskapsaspekten och möjligheterna till alternativ produktion har beaktats bl. a. i det avsnitt av 1980 års varvsproposition (prop. 1979/80:165) där Karlskronavarvets sysselsättnings- och lönsamhetsproblem behandlas. Varvets primära funktion är att vara underhålls- och nybyggnadsvarv för den svenska marinen. Till följd av den stora nedgången i försvarets beställningar har varvet under senare år gjort betydande satsningar på bl. a. den civila marknaden för mindre handelsfartyg. Det ekonomiska utfallet av den civila fartygsproduktionen har dock varit otillfredsställande. Enligt

de långsiktiga planerna för varvet kommer den civila fartygsproduktionen att minska. En betydande del av varvets resurser kommer i stället att koncentreras till marin nybyggnad med speciell inriktning på export och i viss mån på alternativ produktion.

I de följande delavsnitten uppmärksammas och relateras närmare några av de aktuella försvarsindustriella spörsmål som här översiktligt berörs och som kan vara av särskild betydelse för bedömningen av behovet av viss fortsatt export av försvarsmateriel. Det bör ändock redan här anmärkas att försvarsmateriel är ett vidare begrepp än krigsmateriel.

6.2 Uttalanden av 1978 års försvarskommitté

1978 års försvarskommitté lade i juni 1979 fram sitt första delbetänkande, benämnt Vår säkerhetspolitik (SOU 1979:42). I detta har försvarskommittén berört flera av de frågeställningar som varit aktuella även för krigsmaterielexportkommittén. Försvarskommittén har i juni 1980 lämnat betänkandet Vidgad säkerhetspolitisk debatt och i februari 1981 betänkandet Säkerhetspolitiken och totalförsvaret.

Inom ramen för en undersökning av försvarets samhällsekonomiska kostnader konstateras i delbetänkandet bl. a., att en stor del av de i statsbudgeten upptagna utgifterna för det militära försvaret avser köp av varor och tjänster från andra sektorer. När det gäller en del av dessa varor och tjänster är försvaret en köpare bland många andra på en marknad med flera leverantörer. I andra fall är försvaret den enda köparen – bortsett från eventuella utländska köpare – och det finns ibland också bara en producent. Det gäller i sådana fall oftast rent militär materiel av typen stridsflygplan, stridsfordon och artilleripjäser. För budgetåret 1979/80 uppgick kostnaderna för försvarets materielanskaffning till ca 4 500 milj. kr. Samma budgetår uppgick det militära försvarets kostnader för forskning och utveckling till ca 900 milj. kr, medan de sammanlagda utgifterna för det militära försvaret budgetåret 1979/80 anslagsmässigt uppgick till ca 15 300 milj. kr.

I betänkandet konstateras även att vapenhandeln, liksom kapprustningen, domineras av supermakterna och att den alltmer har blivit en metod att vinna inflytande över andra länder, särskilt u-länder. Spridningen av konventionella vapensystem måste behandlas i nedrustningssammanhang. Återhållsamhet i vår egen vapenexport är av betydelse för den svenska nedrustningspolitikens trovärdighet.

Beträffande nedrustningsmöjligheterna konstaterar försvarskommittén bl. a. att mindre stater endast har mycket begränsade möjligheter att ensamma i någon mera betydande grad påverka utvecklingen i riktning mot ökad nedrustning men att förutsättningarna för Sverige att spela en roll dock är betydligt större än vad som skulle kunna antas med hänsyn till landets storlek. Flera faktorer bidrar till detta. Den politiskt obundna ställningen spelar sin roll liksom det förhållandevis höga tekniska kunnande i många av de sakfrågor som nedrustningsarbetet kretsar kring samt medlemskapet i nedrustningskonferensen, CD (Committee of disarmament).

I ett särskilt avsnitt, där försvarskommittén redovisar sin syn på det fortsatta utredningsarbetet, behandlar kommittén vissa försvarsindustriella frågor och anför där följande:

Kommittén har i de närmast föregående kapitlen berört den svenska försvarsindustrins betydelse och de allmänna anspråk som bör ställas på försvarsmaterielanskaffningen. Den industriella kapaciteten att inom landet utveckla, tillverka och underhålla försvarsmateriel har betydelse både för vår säkerhetspolitikens trovärdighet och för försvarsmaktens utformning och utnyttjande. Den gör det möjligt att utforma förband och system med särskild hänsyn till sådana försvarsförutsättningar som vårt värnpliktssystem, våra speciella försvarsbetingelser, klimat och försvarsstrategi. Den ger också möjlighet att välja en speciell svensk försvarsprofil som minskar effekten av de stridsmedel och motmedel som maktblocken utvecklar mot varandra. Egen industriell kapacitet på för oss särskilt viktiga områden ger oss också möjligheter att fullfölja och i vissa fall intensifiera materielanskaffning i sådana situationer då vi kan räkna med störningar i importen.

Den svenska försvarsindustriella kapaciteten är i allmänhet inte tillräcklig för en helt självständig svensk utveckling och tillverkning. Mer eller mindre omfattande inköp från utlandet av tekniskt kunnande, licenser, komponenter och delsystem har varit och är ofrånkomligt. Det har dock hittills varit möjligt att behålla vår försvarsindustriella kapacitet på en relativt hög nivå. Detta har möjliggjorts bl. a. genom en fortlöpande och jämn beställningsverksamhet.

Materielanskaffningen till försvarsmakten har dock minskat i omfattning under 1960- och 1970-talen. Det har därvid uppstått svårigheter att hålla en jämn beläggning av de industriella resurserna. Detta har medfört att den svenska försvarsindustrins kapacitet måste anpassas till en ny situation. Under senare tid har frågan om flygindustrin varit i centrum för debatten om vår försvarsindustriella kapacitet. Det är emellertid uppenbart att även andra materielslag och industrigrenar kommer att bli berörda.

Det är därför viktigt att klarlägga vilka verksamheter som är mest angelägna att bibehålla. Val av utvecklings- och produktionsområden som bör bibehållas inom landet bör utgå från värderingar rörande våra möjligheter till jämn beläggning och från de säkerhets- och försvarspolitiskt viktiga faktorer som berörts tidigare. Det är nödvändigt att härvid välja sådana anskaffningsförfaranden och sådan inriktning av vår försvarsindustri att beroendeförhållanden undviks som i krisituationer skulle kunna utnyttjas för påtryckningar. Under alla förhållanden måste inom landet finnas kompetens att utvärdera utländska system, utforma egen taktik, utbilda personal och sköta underhållet i krig. Dessutom måste kompetens finnas att utveckla sådana system som andra länder omger med särskild sekretess. Den svenska försvarsindustrins kapacitet bör i huvudsak anpassas till försvarsmaktens behov. Dessa bör planeras så att en så vitt möjligt jämn beläggning erhålls. Export av försvarsmateriel inom givna politiska ramar kan vara ett värdefullt tillskott i den industriella beläggningen för att få bättre ekonomi. En kontinuerlig beläggning av utvecklings- och produktionsresurser måste dock alltid utgå från våra egna behov och kan inte grundas på förutsättningen att vi skall exportera vissa kvantiteter av krigsmateriel.

I betänkandet "Säkerhetspolitiken och totalförsvaret" (Ds Fö 1981:1) har försvarskommittén under rubriken säkerhetspolitiska utgångspunkter anfört bl. a.:

Det är enligt försvarskommitténs uppfattning angeläget att Sverige fortsätter att bidra till dessa strävanden (minskning av misstron mellan maktblocken), inte minst genom att söka finna nya förhandlingsformer och ta nya initiativ i fråga om nedrustning och förtroendeskapande åtgärder. Genom att bidra till att undanröja missförstånd och misstro om motpartens militära avsikter blir de senare ett viktigt bidrag till den spänningsreduktion som är nedrustningsarbetets förutsättning. Samtidigt bör Sverige fortsätta att vidmakthålla ett efter våra förhållanden starkt totalförsvaret. Några remissinstanser förordar en annan avvägning mellan våra säkerhetspolitiska medel. De förordar en långtgående nedskärning av vårt militära försvar och en ökad satsning

på andra slags åtgärder. Kommittén kan inte dela en sådan uppfattning. Det råder inte något motsatsförhållande mellan å ena sidan våra åtgärder i internationellt samarbete för att på sikt undanröja konfliktorsaker och minska rustningarna i världen och å andra sidan våra åtgärder för att trygga vår egen säkerhet och bidra till fortsatt stabilitet i vårt närområde. Kommittén ansluter sig till de uttalanden om begränsningar i de konventionella rustningarna i Europa som gjordes vid den särskilda sessionen i nedrustning i FN:s generalförsamling 1978. Dessa innebär i huvudsak att överenskommelser om lämpliga ömsesidiga reduktioner och begränsningar bör träffas med vidmakthållande av oförminskad säkerhet för alla stater och med fullständig respekt för ickeallierade staters säkerhetsintressen och oberoende. En ensidig svensk nedrustning skulle inte vara förenlig med dessa uttalanden.

6.3 Försvarets materielverk och materielanskaffningen

Den svenska försvarsindustrin är av avgörande betydelse för försvarsmaktens materieförsörjning. Den utgör samtidigt en betydelsefull förutsättning för att upprätthålla alliansfriheten och neutraliteten liksom för att uppnå en för specifikt svenska förhållanden anpassad "profil" hos materielen. Den fredstida försvarsmaterielproduktionen utgör tillika en mycket väsentlig bas för den forcerade materielproduktion som kan bli nödvändig i händelse av avspärrning och krigshot.

Att anskaffa materielen för försvarets krigs- och fredsorganisation utgör huvuduppgiften för försvarets materielverk (FMV). Endast en mindre del av försvarsmaterielen kan inköpas direkt. Viktigare materiel måste först utvecklas och utprovas. Från beslut om utveckling/anskaffning till leverans av svensktillverkad materiel förflyter normalt mellan fem och tio år och i vissa fall ännu längre tid. Åtskillig materiel utnyttjas därefter i 15–40 år. Dessa omständigheter gör att höga krav måste ställas på långsiktiga och förutseende studier, planering, val och teknik etc.

Materielobjekten utvecklas i nära samarbete mellan materielverket, respektive försvarsgrenar, försvarets forskningsanstalt (FOA) och andra forskningsorgan samt försvarsindustrin. Svensk industri har principiellt inte någon särställning vid upphandlingen, utom i de fall då säkerhetspolitiska hänsyn måste tas eller då kravet på tillgång till basindustrier i fred för eventuell krigsproduktion måste tillgodoses. Svensk försvarsindustri måste därför i hög grad hävda sig genom egen konkurrenskraft i tekniskt och ekonomiskt avseende.

FMV:s materielanskaffning har under senare år till ca 90 % skett från svenska företag. Dessa beräknas dock i sin tur köpa komponenter från utlandet till ett värde motsvarande ca 20 % av det totala orderbeloppet. Importandelen kan därför i realiteten uppskattas till mellan en tredjedel och en fjärdedel av det totala anskaffningsvärdet. Importen av delar och komponenter kan främst av kostnadsskäl väntas ytterligare öka i framtiden. Försvarsbeställningarna påverkar i sig den teknologiska nivån hos försvarsindustrin men de medför otvivelaktigt också betydande "spin-off"-effekter för industrins civila produktion.

Nitton företag svarar f. n. för huvuddelen – eller ca 85 % – av leveranserna till försvaret. Huvuddelen av dessa återfinns inom verkstadsindustrin. Det anges ibland att materielverkets order till svensk industri skulle motsvara

ca 6 % av verkstadsindustrins totala produktion. Därvid är dock att märka att materielverkets beställningar omfattar åtskilliga produkter som varken kommer från verkstadsindustrin eller är att anse som försvars- eller krigsmateriel i egentlig mening. Materielverket ombesörjer också viss materielanskaffning för civila myndigheters räkning.

Materielandelen i försvarsbudgeten har under senare år successivt minskat. Under budgetåret 1968/69 kunde ca 45 % av de totala försvarsanslagen tas i anspråk för materiel. Denna andel hade budgetåret 1979/80 sjunkit till ca 35 %. Denna sjunkande tendens har åstadkommit problem för försvarets materielanskaffning. En direkt följd härav är reducering av serie-längderna, vilket i många fall lett till ökade styckekostnader. Också den militärteknologiska utvecklingen har medfört fördyringar liksom mera komplicerade anskaffningsformer för större vapensystem.

Det ställs därför allt hårdare krav på strukturrationaliseringar inom försvarsindustrin. Samtidigt förutsätts materielverkets personal, som kraftigt reducerats under 1970-talet, fortsätta att avsevärt minska under 1980-talet.

6.4 Svensk import av försvarsmateriel

Sverige har på det försvarsindustriella området en tradition som sträcker sig långt tillbaka i tiden och har därför i hög grad varit självförsörjande vad gäller krigsmateriel. Under senare årtionden har dock – främst som följd av den snabba internationella utvecklingen på det vapenteknologiska området – en icke obetydlig import blivit nödvändig. Svensk industri har sålunda av lönsamhets- eller andra skäl inte på alla områden kunnat hålla eller bibehålla en tillräcklig utvecklings- och produktionsbredd för att helt svara mot det svenska försvarets efterfrågan. Detta har främst gällt visst flyg- och marinmateriel men även beträffande robotar m. m.

Importandelen i det svenska försvarets materielanskaffning beräknas under senare år ha uppgått till i genomsnitt mellan en fjärdedel och en tredjedel av den totala. Visserligen har direktanskaffningen från utländska företag av färdig materiel i allmänhet varit begränsad till ungefär en tiondel, men å andra sidan beräknas den i Sverige färdigställda och inköpta materielen under senare år ha innehållit utomlands tillverkade delar till 20 å 25 %. På grund av brister i det statistiska underlaget liksom avsevärda svängningar från år till år är det svårt att mera bestämt ange importandelen över en viss tidsperiod. Generellt torde emellertid kunna göras gällande att exporten av krigsmateriel från Sverige i betalningsmässigt hänseende i hög grad uppgått av en motsvarande import till vårt land.

6.5 Alternativ produktion – en både svensk och internationell fråga

Anslagsramarna för materielanskaffning åt det svenska försvaret har under senare år minskat. Detta har medfört en överkapacitet inom delar av svensk försvarsindustri – ibland med undersysselsättning eller exportberoende som

följd. I den allmänna debatten har krav på åtgärder ställts för att främja en övergång till civil produktion och därmed en breddning av försvarsindustrins produktsortiment.

Förhållandet är inte nytt, samma krav har varit aktuella under tidigare skeden i vår historia. Otvivelaktigt har också alla svenska försvarsindustriföretag av någon betydelse gjort avsevärda ansträngningar, och även i viss utsträckning lyckats, att diversifiera sin tillverkning och vinna isteg på den civila varu- och tjänstemarknaden. På senare tid är det framför allt den sedan länge rådande ovissheten i frågan om den framtida militära flygplansanskaffningen som föranlett oro om den roll som svensk flygindustri kan komma att få spela.

Riksdagen har vid flera tillfällen behandlat motioner med yrkanden om åtgärder för att främja övergång till ökad civil produktion inom försvarsindustrin. Näringsutskottet underströk i ett betänkande (NU 1977/78:51) behovet av en långsiktig planering för försvarsindustrin. Grundregeln måste därvid vara att det i första hand är industrins egen sak att utarbeta alternativ till den nuvarande produktionen, om statsmakterna inte kan fortsätta att genom beställningar åstadkomma att nuvarande produktionsvolym upprätthålls. Lyckas inte detta, har dock statsmakterna på detta liksom på övriga områden ett övergripande ansvar. De företag som tillverkar försvarsmateriel har hittills haft vissa svårigheter att utveckla en kommersiellt lönsam civil produktion. Enligt utskottet fanns därför skäl att tillkalla en särskild utredning med uppdrag bl. a. att undersöka kostnader, metoder och ansvarsfördelning för en planering av alternativ produktion för försvarsmaterielindustrin. Riksdagen (rskr 239) anslöt sig till dessa uttalanden av näringsutskottet.

I början av år 1979 tillsatte industriministern efter bemyndigande från regeringen dels en delegation för beredning av frågor om civilt utnyttjande av flygindustriella resurser (flygindustridelegationen), dels en kommitté för planering av alternativ produktion och sysselsättning inom de delar av försvarsmaterielindustrin som inte omfattas av den militära flygindustrin.

Utredningen om planering av alternativ produktion och sysselsättning inom övrig försvarsmaterielindustri var främst föranledd av riksdagens förut återgivna uttalande. I direktiven för denna återopps även försvarsgrenschefernas angivande i sina programplaner för perioden 1979/80–1983/84 av vissa materielområden där svårigheter kunde antas komma att uppstå med att behålla vissa delar av den inhemska industrins kapacitet för utveckling och produktion, då främst beträffande flyg-, robot-, handvapen-, ammunitions- och torpedtillverkningen. I direktiven erinrades om att frågan om alternativ produktion för försvarsmaterielindustrin även i vissa andra länder utgör en mycket aktuell fråga, varför utredningen i detta sammanhang också borde studera internationella erfarenheter och förslag. Utredningen i fråga (I 1979:02) beräknas fortsätta sitt arbete under hela år 1981.

Inom Förenta nationerna har behovet av planer för omställning till civil produktion i samband med nedrustning uppmärksamats i flera omgångar. Detta finns dokumenterat bl. a. i en FN-rapport med namnet *Economic and Social Consequences of Disarmament* från år 1962 och i en tio år senare sammanställd FN-rapport med benämningen *Economic and Social Consequences of the Arms Race and of Military Expenditures* (1972). Sistnämnda

år utkom också en rapport om nedrustning och utveckling (Disarmament and Development), som utarbetats av en expertgrupp rörande de ekonomiska och sociala konsekvenserna av nedrustning.

Vid FN:s generalförsamlings tionde extra möte sommaren 1978, som helt ägnades åt nedrustningsfrågor, beslöts – på ursprungligen svenskt och där- efter samnordiskt initiativ – att genomföra en ny och ingående FN-studie angående sambandet mellan nedrustnings- och utvecklingsansträngningarna. Studien är avsedd att tjäna som grundval för beslut om konkreta åtgärder för att i en nedrustningssituation överföra reala resurser, vilka nu utnyttjas för militära ändamål, till ekonomisk och social utveckling, särskilt i u-länderna. En expertgrupp har av FN:s generalsekreterare getts i uppdrag att genomföra studien.

Utredningsuppdraget omfattar följande tre huvudområden:

1. Nuvarande användning av resurser för militära ändamål.
2. Ekonomiska och sociala effekter av fortsatt kapprustning och av genomförandet av nedrustningsåtgärder.
3. Omvandling och överförande av resurser, som frigjorts från militära ändamål genom nedrustningsåtgärder, till ekonomisk och social utveckling.

Ett hundratal forskningsinstitutioner och enskilda forskare världen över har av expertgruppen inbjudits att inkomma med förslag till forskningsprojekt inom respektive huvudområden. 45 projektförslag har godtagits av gruppen, däribland ett från två freds- och konfliktforskare vid Uppsala universitet angående erfarenheterna av övergång från militär till civil produktion vid två svenska företag. Undersökningen i fråga överlämnades till expertgruppens medlemmar i början av år 1980. De företag som undersökts var NOHAB i Trollhättan och Wedaverken i Södertälje. Båda företagen har efter andra världskriget lyckats klara en omställning från helt militär till helt civil produktion (efter att under kriget ha ställts om i motsatt riktning), men undersökningen visar att det därvid och av flera samverkande skäl rört sig om en mödosam och långvarig process.

6.6 Alternativ produktion på flygindustriområdet

Den s. k. flygindustridelegationen, som tillsattes i februari 1979 av dåvarande industriministern, avlämnade i januari 1980 sitt betänkande (Ds I 1980:2). Betänkandet innehöll bl. a. förslag till statliga stödåtgärder för att underlätta en breddning av flygindustrins verksamhet, som f. n. domineras av produktion för det militära försvaret, till att i större omfattning inrymma civila produkter.

Flygindustridelegationen hade till uppgift att i samverkan med berörda företag och fackliga organisationer undersöka möjligheterna för berörda personal till civil sysselsättning både inom och utom flygindustrins ram. I direktiven underströks att det i första hand ankommer på dessa företag att inom andra verksamhetsgrenar nyttiggöra de resurser som inte krävs för militär produktion.

I betänkandet konstaterade delegationen bl. a. att det är förenat med betydande risker att i stor omfattning föra över flygindustriella utvecklings-

resurser från militär till civil verksamhet. Svårigheterna uppstår främst genom skillnaderna i marknadsstruktur mellan den militära och den civila sidan. Detta gäller redan vid övergång från militära till civila flygprojekt. Går flygindustrin till helt nya områden, ökar svårigheterna och därmed riskerna kraftigt. Delegationen fann därför att enbart projekt inom områden som ligger nära flygindustrins nuvarande tekniska inriktning, nämligen utveckling av civil flyg- och rymdmateriel, kan ge ett väsentligt tillskott av utvecklingsarbete under de närmaste åren. Utanför flyg- och rymdområdet kan kommersiellt bärkraftiga projekt få betydelse endast på längre sikt. Delegationen föreslog ett statligt stödprogram – huvudsakligen i form av lån men i viss utsträckning även i form av bidrag – till en kostnad av sammanlagt högst 675 milj. kr, därav 642,5 milj. kr för flyg- och rymdområdena.

I en proposition (1979/80:115) underströk regeringen att det både av försvarspolitiska och industripolitiska skäl är viktigt att slå vakt om den fortsatta existensen av de kvalificerade nationella resurser, som byggts upp inom den svenska flygindustrin, och att en utvecklingskompetens är nödvändig såväl för att kunna utveckla som för att kunna tillverka flygplan inom landet.

6.7 Flygplansanskaffningsfrågan och dess konsekvenser för svensk försvarsindustri

Frågan om ersättning för i första hand nuvarande militära attack- och skol-flygplanssystem (AJ 37 Viggen och SK 60), då dessa går ur bruk i slutet av 1980- eller början av 1990-talet har varit föremål för många utredningar och överväganden under de senaste tio åren.

I propositionen 1979/80:117, framlagd i mars 1980, föreslog regeringen att planeringen skulle inriktas på en direkt framtida ersättning av hela Viggensystemet med ett enhetsflygplan för jakt-, attack- och spaningsuppgifter (JAS), som i väsentliga avseenden utformas för att passa speciella svenska förhållanden. Enligt regeringens mening skulle en inhemsk sammanhållen utveckling av flygplanssystem JAS vara fördelaktig från försvarspolitiska och säkerhetspolitiska utgångspunkter, förutsatt att det kan realiseras till rimliga kostnader. En inhemskt sammanhållen utveckling och produktion av flygplan JAS innebär inte att vi blir oberoende av utlandet, eftersom ett ökat antal komponenter förutsätts anskaffas från utlandet. Alternativet innebär dock en markering gentemot omvärlden att vi avser behålla en självständig flygplansproduktion som stöd för vår neutralitetspolitik.

Regeringen fann emellertid föreliggande underlag för JAS-förslaget ofullständigt i bl. a. tekniskt och ekonomiskt avseende. Möjligheterna till samarbete med utlandet liksom förutsättningarna för en inhemskt sammanhållen utveckling kunde således inte nu helt överblickas. Därför var det inte nu heller möjligt att slutligt avgöra om flygplan JAS kan utvecklas i Sverige. För att möjliggöra ett sådant beslut i samband med 1982 års försvarsbeslut behövs tillgång till dels en systemplanering av ett svenskt alternativ för anskaffning av JAS-systemet, dels underlag för alternativ anskaffning i utlandet, om en svensk JAS-utveckling inte skulle visa sig vara möjlig eller ekonomiskt hållbar. För att det avgörande beslutet i denna fråga skall kunna fattas år 1982 föreslog regeringen att sammanlagt 200 milj. kr avdelas för

projektstudier och systemdefinition under budgetåren 1980/81 och 1981/82. Därvid förutsatte regeringen även att industrin är beredd att avdela egna medel för denna verksamhet fram till år 1982. Som en utgångspunkt för arbetet borde gälla att medlen används så, att produktion av ett svenskt JAS-flygplan kan inledas år 1990, om riksdagen år 1982 fattar ett sådant beslut. Mot denna bakgrund avsåg regeringen att uppdra åt överbefälhavaren att senast till den 1 oktober 1981 redovisa erforderligt beslutsunderlag beträffande anskaffning av ett JAS-system. Underlaget i fråga skall avse bindande offerter för ett svenskt alternativ och budgetpriser för utländska alternativ.

Enligt propositionen innebär samtliga anskaffningsformer för ett JAS-system ett ökat utlandssamarbete i förhållande till dagsläget. Detta är oundvikligt med hänsyn till de mycket stora kostnader som är förknippade med en helt självständig flygplansproduktion. Det är därför väsentligt att noga följa den internationella utvecklingen på det militära flygområdet. Vad beträffar förutsättningarna för den långsiktiga inriktningen av verksamheten vid svensk flygindustri, utgick regeringen i detta sammanhang från alternativet att riksdagen år 1982 fattar beslut om att utvecklingen av ett flygplan JAS skall hållas samman inom landet eller ske tillsammans med en eller flera samarbetsparter eller att ett utländskt JAS-system skall införas.

För svensk flygindustri skulle JAS framhålls det i propositionen innebära en långsiktig och stabil inriktning. Den flygtekniska kompetensen skulle därigenom kunna vidmakthållas i Sverige men med väsentligt mindre volym vad gäller militär andel. Härigenom vidmakthålls dock den bas som samtidigt utgör en förutsättning för fortsatt satsning på civila projekt. På samma sätt är civil produktion en förutsättning för att ett JAS-flygplan skall kunna utvecklas och produceras till en realistisk kostnad. Även en utveckling av ett svenskt JAS-flygplan ställer dock krav på avsevärda strukturförändringar inom svensk flygindustri, framhölls det i propositionen.

Propositionens förslag rörande inriktning av planeringen för den framtida flygplansanskaffningen liksom beträffande projektstudier m. m. i detta syfte har sedermera behandlats av riksdagen och i maj 1980 bifallits (FÖU 1979/80:13).

6.8 Svensk tillverkning och export av krigsmateriel – några data

6.8.1 Tillverkning

Under 1970-talet har genomsnittligt ca 125 enskilda svenska företag innehaft tillstånd att tillverka krigsmateriel. Antalet företag som i någon utsträckning utnyttjat dessa tillstånd har emellertid varit avsevärt lägre. Exempelvis var år 1979 det faktiska antalet tillverkare endast 55. Sex av dessa var uteslutande underleverantörer till andra krigsmaterieltillverkare. Det sammanlagda leveransvärdet av krigsmateriel i tillverkningskungörelsens mening från enskilda företag uppgick år 1979 till ca 3 572 milj. kr (år 1978 ca 2 873 milj. kr). Vid samma tidpunkt uppgick den totala sysselsättningen i svensk försvarsindustri till i runt tal 40 000 årsverken. För undvikande av missförstånd

bör betonas att begreppet försvarsmateriel har en betydligt vidare innebörd än begreppet krigsmateriel.

Endast ett fåtal av de tillverkande enskilda företagen uppvisar tillverknings- eller leveransvärden för krigsmateriel överstigande 100 milj. kr. År 1979 var antalet sådana tillverkare sex (AB Bofors, Saab-Scania AB, Karlskronavarvet AB, Volvo Flygmotor AB, Philips Elektronikindustrier AB och Telefon AB L. M. Ericsson). Tillsammans svarade dessa sex företag för ett leveransvärde av 3 002 milj. kr, dvs. över 84 % av det totala leveransvärdet från enskilda företag.

Ytterligare fyra företag (AB Volvo, Kockums AB, Lindesbergs Industri AB och FFV Norma AB) kunde samtidigt redovisa leveransvärden överstigande 50 milj. kr och tillsammans för ca 276 milj. kr (nära 8 % av det totala). Nämnade tio företag svarade således tillhopa för inemot 92 % av det sammanlagda värdet av levererad krigsmateriel – i tillverkningskungörelsens mening – från enskilda tillverkare under år 1979. Av dessa stod Bofors och Saab-Scania för de i särklass största leveransvärdena, liksom fallet för övrigt varit under hela 1970-talet.

Fyra företag uppvisade år 1979 ett tillverkningsvärde beträffande krigsmateriel av mellan 20 och 50 milj. kr, fem företag mellan 10 och 20 milj. kr, fem företag mellan 5 och 10 milj. kr, elva företag mellan 1 och 5 milj. kr, nio företag mellan 0,5 och 1 milj. kr och 16 företag hade ett tillverkningsvärde av högst 0,5 milj. kr.

De enskilda företagens tillverkning av krigsmateriel har, enligt deras återkommande redovisningar till krigsmaterielinspektionen, uppgått till följande sammanlagda leveransvärden under åren 1970–1979 (i milj. kr och avrundade tal):

År	Milj. kr
1970	1 099
1971	1 387
1972	1 209
1973	1 438
1974	1 486
1975	1 723
1976	2 203
1977	2 328
1978	2 873
1979	3 572

För att få ett mått på hela den svenska krigsmaterieltillverkningen under samma tid bör till de angivna värdena avseende enskilda företag läggas det statliga affärsverket Förenade Fabriksverkens (FFV) produktion av motsvarande materiel. Någon helt likvärdig statistik finns emellertid inte, då FFV, såsom statlig myndighet, till skillnad från de enskilda tillverkarna inte omfattas av 1935 års tillverkningsförordning/lag eller av 1949 års tillverkningskungörelse och därför inte är redovisningspliktigt. En viss ledning för jämförelser kan emellertid fås av de faktureringsvärden som FFV redovisar från sin försvarsmaterielsektor. Därvid är dock bl. a. att märka att FFV:s definition av försvarsmateriel är vidare än krigsmaterielbegreppet

i tillverkningskungörelsens mening. Dessutom är FFV:s redovisningar baserade på budget- och icke på kalenderår samt innefattar förutom materiel även vissa tjänster. För budgetåren 1972/73–1978/79 har FFV i sina årsberättelser redovisat följande faktureringsvärden för försvarsmateriel (i milj. kr och avrundade tal):

År	Milj. kr
1972/73	213
1973/74	232
1974/75	260
1975/76	293
1976/77	381
1977/78	492
1978/79	528

För år 1978 får man med ledning av dessa uppgifter ett approximativt sammanlagt leveransvärde av krigsmateriel – i tillverkningskungörelsens mening – från svensk industri som helhet om ca 3,4 miljarder kr. Detta skulle motsvara drygt 4 % av den svenska verkstadsindustrins samlade produktionsvärde (83 446 miljarder kr) samma år.

6.8.2 Export

Antalet tillverkande företag, vilka samtidigt i någon utsträckning varit engagerade i export av krigsmateriel, har genom åren varierat men under större delen av 1970-talet uppgått till mellan 30 och 40. Endast 14 av dessa hade år 1978 exportvärden överstigande 1 milj. kr. Av dessa stod tre företag (AB Bofors, Karlskronavarvet AB och FFV) för tillsammans över 87 % av den svenska krigsmaterielexporten under samma år (och det största av dessa ensamt för över 51 %). De övriga 10 företagen (Saab-Scania AB, Bofors Aerotronics, FFV Norma AB, Telefon AB L. M. Ericsson, Philips Elektronikindustrier AB, Contraves Svenska AB, SATT Elektronik AB, Volvo Flygmotor AB, AB Flygmål, Winchester Scandinavia AB och Lindesbergs Industri AB) svarade för ytterligare nästan 13 % av den sammanlagda exporten år 1978. Också under tidigare år under 1970-talet har bilden varit likartad, dvs. 3 à 4 företag har stått för en dominerande andel av krigsmaterielexporten. Flera av de mindre exportörerna har dessutom haft ägar- eller annan anknytning till de större.

Uppgifter om den svenska exporten av krigsmateriel framgår av nedanstående tabeller.

Tabell 1 Den svenska exporten av krigsmateriel under 1970-talet. Värden i löpande priser och i 1968 års prisnivå, enligt SCB:s allmänna exportprisindex för verkstadsprodukter

År	Totala exporten Mkr	Löpande priser Mkr	1968 års prisnivå Mkr	Andel av exporten %
1970	35 150	322	299	0,91
1971	38 223	627	559	1,64
1972	41 748	359	299	0,85
1973	53 153	335	262	0,63
1974	70 514	477	316	0,68
1975	72 012	536	315	0,74
1976	80 195	502	266	0,62
1977	85 680	695	338	0,82
1978	98 161	905	395	0,92
1979	118 030	1 671	671	1,41

Tabell 2 Krigsmaterielexportens fördelning på varuslag efter huvudområden har samtidigt varit följande (i milj. kr)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
a <i>Vapen och ammunition (inkl. för jakt och sport)</i>	126,6	207,0	174,9	188,7	218,6	261,7	225,4	340,8	638,8	1 114,3
b <i>Ämnen och sprängämnen samt vissa tändmedel (inkl. för civilt bruk)</i>	14,4	15,4	16,6	14,2	22,1	32,0	35,6	32,4	45,1	39,7
c <i>Stridsvagnar och andra pansrade fordon</i>	0,4	—	0,7	—	1,2	20,7	23,8	21,8	3,6	0,7
d <i>Krigsfartyg</i>	—	30,2	—	—	—	—	—	—	—	326,1
e <i>Militära luftfartyg och delar därtill samt fallskärmar</i>	132,0	338,6	91,8	96,4	125,3	46,6	110,3	82,9	27,8	50,2
f <i>Övrig materiel</i>	48,4	35,4	75,0	36,0	109,8	175,3	107,3	217,5	189,8	140,4
Summa	321,8	626,6	359,0	335,3	477,0	536,3	502,4	695,4	905,1	1 671,4

Uppgifterna i tabell 2 avser inte i sin helhet krigsmateriel i vedertagen bemärkelse och heller inte nettoexport. I statistiken finns upptagna även vapen och ammunition avsedda för jakt- och sportändamål liksom vissa sprängämnen etc. även för civilt bruk, likaså diverse skyddsmateriel etc. med användning även inom den civila sektorn. Vidare förekommer i exportstatistiken även sådan materiel som införts eller utförts för underhåll eller reparationer och återsänts.

I löpande priser har krigsmaterielexporten avsevärt ökat sedan 1970-talets början, även om år 1971 uppvisade ett så högt exportvärde att det överskreds först år 1977 och därefter. Stegningen år 1971 torde främst ha hänfört sig till en större flygplansförsäljning till Danmark samt försäljningen av kryssaren Göta Lejon till Chile. Den betydande exportökningen under år 1979 har icke samband med någon vidgning av kretsen av köparländer utan snarare med några större leveranser till tidigare mottagarländer.

Av tabell 1 framgår att i förhållande till varuexporten i stort från Sverige har krigsmaterielexporten under 1970-talet i allmänhet hållit sig under eller väl under 1 %, med undantag för åren 1971 och 1979.

Också i förhållande till tillverkningsvärdena genom åren har exporten

varit relativt ojämn. I approximativa tal uppgick sålunda exportandelen år 1973 till ca 20 %, åren 1974 och 1975 till ca 27 %, år 1976 till ca 20 %, år 1977 till ca 25 %, år 1978 till ca 27 % och år 1979 till ca 40 %.

Av den svenska krigsmaterielexporten har under åren 1973–1979 genomsnittligt drygt två tredjedelar varit destinerad till andra länder i Europa och drygt en fjärdedel till en handfull länder i Asien. De återstående procentandelarna har i fallande skala varit fördelade på ett fåtal länder i Afrika, Nordamerika, Latinamerika och Oceanien. Bland mottagarländerna i Europa intar exporten till övriga nordiska länder och till neutrala länder en dominerande plats.

The following table shows the results of the survey conducted in 1979. The data is presented in two columns: the first column lists the categories, and the second column shows the corresponding values. The total number of respondents is 1,234.

1,234
 567
 234
 123
 456
 789

The following table shows the results of the survey conducted in 1979.

Category	Value
Category A	1,234
Category B	567
Category C	234
Category D	123
Category E	456
Category F	789

The following table shows the results of the survey conducted in 1979.

The following table shows the results of the survey conducted in 1979.

The following table shows the results of the survey conducted in 1979.

The following table shows the results of the survey conducted in 1979.

II Kommitténs överväganden

7 Erfarenheterna av tillämpningen av 1971 års riktlinjer

7.1 Allmänt

Tillämpningen av 1971 års riktlinjer (betr. 1971 års riktlinjer se avsnitt 3.2) liksom riktlinjerna själva eller enskildheter däri har debatterats vid olika tillfällen. Det har främst varit diskussioner om export till enskilda länder som av kritiker ansetts som olämpliga mottagare av svensk krigsmateriel. Allmänna principfrågor har även dryftats. Därvid har konstaterats att export av krigsmateriel ofta aktualiserar problem av principiell karaktär och att tillståndsprövningen mången gång innebär en synnerligen grannliga uppgift. Det förekommer vid denna prövning svårigheter som inte kunnat undvikas genom antagande av 1971 års riktlinjer. Svårigheterna har bl. a. rört uppkomsten av oroligheter och förtryck i köparländer, definitioner och begrepp som "inre väpnade oroligheter" och "defensiv materiel" eller gränsdragning mellan civil och militär materiel.

Under åren 1974–1975 förekom debatter i riksdagen om en eventuell försäljning av flygplanssystemet Viggen till Holland, Belgien, Norge och Danmark, export av flygplan till Pakistan och om förutsättningarna för vapenexport till Iran. Beträffande sistnämnda spörsmål betonades i svaret att regeringen konsekvent avstått från att uttala sig i generella termer om svensk export av krigsmateriel till andra enskilda länder än de nordiska och de neutrala staterna i Europa. Vidare underströks att frågor om tillstånd prövas från fall till fall när konkreta ärenden aktualiseras av de olika företagen.

Under åren 1976–1977 behandlades frågor om leverans av flygplan till Pakistan, översyn av vapenexportbestämmelserna, försäljning av Spica-båtar till Malaysia och utbildning av besättningar till dessa båtar. Härvid framhölls bl. a. att den utbildning det rörde sig om inte kunde anses oförenlig med Sveriges säkerhetspolitiska mål och att dylik utbildning tillhörde normal rutin i samband med affärer av detta slag.

År 1978 besvarades interpellationer rörande eventuell krigsmaterielexport till Brasilien, den eventuella förekomsten av vapenexport till Iran, Argentina och Brasilien, export till Indonesien samt ifrågasatt utvecklings- och produktionssamarbete med Italien. I samband med interpellationerna diskuterades även frågan om förbudet mot export av krigsmateriel inte kringgås genom licenstillverkning. Handelsministern förklarade bl. a.: Leveranser av krigsmateriel sträcker sig ofta över en längre tidsperiod. Export till ett land vid en viss tidpunkt innebär inte någon indikation på hur en ny ansökan vid annan tidpunkt skulle behandlas. Varje ansökan fordrar en grundlig

prövning från fall till fall varför det inte är möjligt att med säkerhet för en period framåt förteckna länder som kan eller inte kan komma ifråga som köpare av krigsmateriel.

Handelsministern tog då även upp frågan om licenstillverkning av svensk krigsmateriel utomlands. Därvid redogjorde han för bl. a. den insyn krigsmaterielinspektören har i dylik licensgivning. Beträffande försäljning till tredje part av materiel tillverkad utomlands på licens uppgav handelsministern att licensgivande företag som regel strävar efter att begränsa sådan försäljning bl. a. av affärsmässiga skäl. Vad som ej helt kunde kontrolleras var verksamheten hos licenstagaren sedan avtalstiden löpt ut.

År 1979 förekom förslag om översyn av gällande regler för krigsmaterielexport samt fråga om vapenexport till Indonesien.

Under år 1980 har frågor förekommit bl. a. om utbildning av viss utländsk personal och begränsning av svensk vapenexport och främjande av alternativ civil produktion.

Utrikesutskottet konstaterade år 1977 – i anledning av en motion med yrkande om en översyn av 1971 års riktlinjer – att tillämpningen av dessa enligt utskottets uppfattning i stort sett hade fungerat på ett tillfredsställande sätt och att det därför inte förelåg något aktuellt behov av en översyn. Riksdagen anslöt sig till denna uppfattning. År 1979 ställde sig utrikesutskottet och riksdagen bakom en hemställan till regeringen att låta företa en översyn. Vid detta tillfälle konstaterades att 1971 års riktlinjer utan tvivel varit värdefulla att tillgå och att de på det hela taget fyllt sin funktion väl men att åtskillig tid förflutit sedan de utarbetats.

7.1.1 Överväganden

Kommittén har haft i uppdrag att företa en översyn av 1971 års riktlinjer för tillståndsgivning avseende export av krigsmateriel från Sverige. I samband härmed har en uppgift varit att gå igenom de erfarenheter som vunnits av dessa riktlinjers tillämpning sedan år 1972 och föreslå eventuella förbättringar och preciseringar.

Kommittén har företagit en grundlig genomgång av den praktiska tillämpningen av 1971 års riktlinjer. Kommittén har i detta sammanhang dels tagit del av ett omfattande informationsmateriel, dels haft tillfälle att med befattningshavare på olika nivåer ingående dryfta de bedömningar som gjorts. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt länderfrågan.

Den genomgång som gjorts har inte föranlett kommittén annat än att i något fall ifrågasätta de bedömningar som gjorts. Kommitténs tveksamhet har därvid gällt fråga om bedömningar vilka kommittén granskat med vetskap om den senare faktiska utvecklingen. Det är i detta sammanhang viktigt att hålla i minnet att regeringens bedömning måste ske på grundval av omständigheter och informationer som föreligger då det enskilda utförelseärendet skall avgöras.

Oförutsedda händelser kan förrycka förutsättningarna för tidigare gjorda bedömningar. Enligt kommitténs uppfattning understryker det nu sagda nödvändigheten av stor noggrannhet och restriktivitet i fråga om ländervalet.

Här skall också erinras om att regeringen inte saknar möjligheter att ingripa korrigerande genom att återkalla beviljade tillstånd. Exempel på att så också skett finns.

Kommittén har vid sin genomgång också funnit att i ett stort antal fall, företag, som gjort förhandsförfrågningar under hand om utsikterna för att få exporttillstånd, avrått från att driva en tilltänkt exportaffär vidare. Tack vare ordningen med förhandsförfrågningar har antalet formella utförelsansökningar som lett till uttryckliga avslag varit relativt få. Kommittén har även funnit att de olika regeringarna tillämpat 1971 års riktlinjer med en hög grad av restriktivitet.

Kommittén har vid sin prövning av 1971 års riktlinjer och tillämpningen av dessa inte funnit anledning att ifrågasätta de grundläggande motiv för en fortsatt men noggrant tillståndsprovad export av krigsmateriel från Sverige som lades fram i 1969 års utredning i ämnet och i 1971 års proposition härom. Kommittén ansluter sig till utrikesutskottets bedömning från år 1979 att 1971 års riktlinjer på det hela taget fyllt sin funktion väl. Kommittén anser därför att dessa regler mycket väl kan ligga till grund för tillståndsprovningen även i fortsättningen. De bör emellertid liksom hittills tillämpas på ett restriktivt sätt. Kommittén anser att särskild försiktighet bör iakttas när det föreligger anledning befara att ett tilltänkt mottagarlands yttre eller inre stabilitet är i fara eller när eljest informationsunderlaget om landet i fråga är bristfälligt eller motsägelsefullt.

Som framhölls av utrikesutskottet, när det år 1979 uttalade sig för en översyn av 1971 års riktlinjer, ligger det i sakens natur att export av krigsmateriel ständigt aktualiserar vissa problem av principiell karaktär och att tillståndsprovningen ej sällan innebär en synnerligen grannlaga uppgift. Ett återkommande problem är svårigheten att bedöma olika länders stabilitet på något längre sikt. Det är mot denna bakgrund ogörligt att med målsättningen en viss reglerad export, utforma regler för tillståndsprovning på ett sådant sätt att de skulle undanröja alla tveksamheter eller misstag i tillämpningen. Det är därför som prövningen av vissa enskilda ärenden måste tillmätas särskild betydelse. Tanken på att förankra prövningen av större och/eller känsligare krigsmaterielexportärenden i ett bredare forum än regeringen får därför ny aktualitet. Riksdagen slog 1979 – i samband med sin hemställan om en översyn av 1971 års riktlinjer – fast att utrikesnämnden bör kunna fylla funktionen av samrådsorgan i vapenexportfrågor av mera betydande utrikespolitisk räckvidd.

Det finns inte för kommittén någon anledning att ifrågasätta denna ståndpunkt. Enligt 10 kap. 7 § första stycket regeringsformen utgörs nämnden av riksdagens talman och nio andra ledamöter som riksdagen väljer. Ordförande i nämnden är statschefen. Regeringen har också under åren hört utrikesnämnden i vissa vapenexportärenden. Kommittén föreslår emellertid att regeringen fortlöpande inhämtar utrikesnämndens råd i frågor om länderval, samarbetsavtal avseende gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel samt även i övrigt i större ärenden av principiell innebörd.

I detta sammanhang vill kommittén kommentera vad kommittén anfört under rubriken "Export" i avsnitt 6.8.2. Där framgår att exporten av krigsmateriel från Sverige, uttryckt i löpande priser, ökat från 322 Mkr år 1970 till 1 671 Mkr år 1979. Uttryckt i 1968 års prisnivå blir motsvarande siffror 299 Mkr år 1970 och 671 Mkr år 1979. Exportsiffrorna pendlar emellertid från år till år. År 1971 uppgick exporten uttryckt i 1968 års prisnivå till

559 Mkr. I förhållande till Sveriges totala export är krigsmaterielexporten mycket liten. Med undantag för åren 1971 och 1979 har den under 1970-talet legat under en procent.

Dock har det under senare år skett en icke obetydlig ökning av denna export. Detta har emellertid – som kommittén tidigare framhållit – inte skett genom att tillstånd lämnats i strid mot 1971 års riktlinjer eller genom en extensiv tolkning av dessa. Ökningen beror huvudsakligen på större och dyrare försäljningar till traditionella köparländer. Ökningen är större i pengar räknat än i försålda enheter. Det förklaras av att det för flera slag av vapen som väger tungt i exportstatistiken skett en mycket snabb och fördyrande utveckling främst genom införande av modern elektronik och optronik. Ett antal luftvärnspjäser som 1970 kostade 5 miljoner kronor betingade i slutet av 1970-talet – i lika antal – priser på mellan 25 och 35 miljoner kronor. Ökningen i löpande priser är givetvis också betingad av inflationen. Detta är viktigt att beakta då ökningen av exporten diskuteras.

Endast statlig myndighet eller av staten auktoriserad vapenimportör godtas som köpare av svensk krigsmateriel. Denna regel avser att reducera risken för att materielen hamnar hos icke avsedd stat. För att ytterligare minska denna risk kan i samband med tillståndsgivningen också krävas intyg om att materielen skall användas av den köpande statens egna försvarsstyrkor.

Även om fullständiga garantier för att någon vidareförsäljning av svenska vapen inte kommer att ske är svåra att erhålla så innebär systemet med sådana intyg ett ytterligare åtagande för köparen att förhindra reexport. Det bör enligt kommittén, om inte särskilda skäl, såsom materielens karaktär, föranleder annat – därför tillämpas regelmässigt.

I riktlinjerna anges att intygets giltighetstid bör vara fem år. För ett stort antal vapen och vapensystem är den effektiva användningstiden i ett försvarssystem betydligt längre. I praktiken har också de flesta intygen utfärdats utan tidsbegränsning. I konsekvens härmed finns det inte anledning att förorda den femåriga giltighetstiden.

7.2 Krigsmaterielbegreppet och andra definitionsproblem

7.2.1 Krigsmaterielbegreppet *m. m.*

I 1971 års riktlinjer används begreppet krigsmateriel. Detta uttryck är inte entydigt, och dess närmare innebörd eller omfattning har från tid till annan kunnat skifta. Detta gäller både i Sverige och i andra länder. Några internationellt fastställda normer finns inte att hålla sig till.

Förändringarna i bedömningen av vad som från tid till annan är att betrakta som krigsmateriel – och därmed underkastad exportkontroll – beror ofta på den snabba teknologiska utvecklingen. Vissa vapentyper blir gamla och förlorar intresse, under det att nya vapentyper ständigt utvecklas. Vapen tillverkade före år 1890 faller hos oss, sedan år 1972, utanför krigsmaterielbegreppet. I övrigt ingår emellertid militära vapen och ammunition därtill i krigsmaterieförteckningen. Likaså räknas i vår tid robotar/missiler, bomber, torpeder och minor till vapenbegreppet, liksom radioaktiva biologiska

och kemiska stridsmedel. Det är naturligt att krigsfartyg, stridsflygplan, stridsvagnar etc., vilka alla tjänar som vapenbärare och inte har någon annan användning, faller under begreppet krigsmateriel. Detsamma gäller materiel som entydigt är avsedd för stridsledning eller för eldgivning i strid.

Utöver dessa klart avgränsbara kategorier finns vidare en hel del materiel, som också har en mer eller mindre utpräglat militär användning och som därmed har sin plats i krigsmaterieförteckningen. Men där finns också materiel upptagen, som delvis eller lika gärna kan användas i utpräglat civila sammanhang. Det kan då uppstå problem för såväl tillverkare/exportörer som för de tillståndsgivande/exportkontrollerande instanserna, när det gäller att tolka den till utförelsefogade krigsmaterieförteckningen.

I kommitténs översynsdirektiv har bl. a. pekats just på de svårigheter som ibland kan uppstå, när det gäller att skilja mellan civil och militär materiel. Det heter där att gränstragningen mellan vad som är att anse som civil respektive militär materiel till följd av den tekniska utvecklingen blivit en alltmer komplicerad fråga och att detta problem särskilt hänför sig till elektronisk materiel. Vare sig sådan materiel är militär eller civil, så består den numera till stor del av samma grundenheter.

En viss ledning för det sätt på vilket materielbeskrivningarna i krigsmaterieförteckningen skall tolkas ges i ingressen till denna. Där anges bl. a. hur den i förteckningen flera gånger använda bestämningen "för militärt bruk utformade" skall förstås, nämligen så att materielen, för att falla under krigsmaterielbegreppet, skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på ett sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel. Krigsmaterielinspektionen har i anslutning till denna och andra i förteckningen brukade bestämmningar år 1976 utfärdat ytterligare anvisningar i tolkningsfrågan och dessutom, genom att sammanställa tidigare avgöranden in casu, åstadkommit ett slags prejudikatsamling.

Frågan om gränstragningen mellan civil respektive militär materiel i allmänhet dryftas närmare i avsnitt 7.2.2 och den speciella frågan om elektronisk materiel i avsnitt 7.2.3.

En annan särskild fråga, som också har att göra med det allmänna spörsmålet om åtskillnad mellan civil och militär materiel och som utredningsdirektiven likaledes pekat på, gäller i vad mån det är befogat att betrakta övningsmateriel för utbildningsändamål som krigsmateriel. Även på detta område har en utveckling gjort att sådan övningsmateriel, som ursprungligen utvecklats för militära ändamål, i växande grad kommit till rent civil användning. Denna fråga om övningsmateriel dryftas närmare i avsnitt 7.2.4.

I direktiven för kommitténs arbete har vidare uppmärksammats en definitionsfråga av annan karaktär än den om gränstragningen mellan civil och militär materiel, nämligen vad slags krigsmateriel som är att anse som defensiv. Närmast torde frågan gälla vilka vapentyper som är av defensiv natur, dvs. särskilt avsedda eller utformade för att avvärja eller skydda mot fientliga angreppshandlingar, och som med andra ord inte kan – eller endast med svårighet kan – brukas på ett offensivt sätt. Denna fråga, som även diskuterats i den allmänna debatten, avser inte tolkningen av krigsmaterieförteckningen utan har fastmer betydelse för tillämpningen av de allmänna riktlinjerna för tillståndsgivningen. Dessa riktlinjer medger ju en mindre snäv bedömning av köparländer, när det rör sig om försäljning av defensiv materiel.

Ett utpräglat exempel på defensiv materiel, som en gång fanns upptagen i krigsmaterieförteckningen men numera är avförd från denna, var på sin tid "utrustningar för upptäckande av identifiering av samt till skydd mot ABC-stridsmedel". Ett annat exempel är personskyddsanordningar som hjälmar och skottsäkra västar, vilka fortfarande återfinns i förteckningen över krigsmateriel. Som utpräglat defensiva anordningar torde även "ubåts- och torpednät" få anses liksom anordningar för "lokalisering, röjning, svepning, desarmering eller sprängning av materiel". I dessa fall rör det sig varken om vapen eller om anordningar som i kombination med vapen kan användas på ett offensivt sätt eller som utgör en förutsättning för att vapen överhuvud taget skall fungera.

Det finns emellertid även vapen/stridsmedel, som brukar betecknas som mer eller mindre utpräglat defensiva, lika väl som det i förteckningen finns vapen som kan användas på ett utpräglat offensivt sätt. I 1969 års krigsmaterielexportutredning angavs kustartilleri, anti-ubåtsrobotar och elektronisk materiel för bevakning av kust och lufterum som exempel på materiel av utpräglad försvarskaraktär. Radarmateriel för övervakning av luft- och vattenområde bedöms i huvudsak numera inte vara krigsmateriel på grund av sin parallella civila användning.

Regeringen anslöt sig i sin proposition 1971:146 om riktlinjer för krigsmaterielexporten i huvudsak till dessa tankegångar och anförde kustartilleri- och luftvärnsmateriel som exempel på defensiva vapen. I propositionen anfördes i detta sammanhang, efter angivande av de kriterier som bör anses som allmänna exporthinder:

"Vid tillämpningen av dessa regler bör man dock skilja mellan materiel av utpräglat defensiv karaktär och krigsmateriel i övrigt. De allmänna utrikespolitiska skälen mot krigsmaterielexport har inte samma tyngd i fråga om defensiva vapen, t. ex. kustartilleri- och luftvärnsmateriel. Visserligen bör inte ens defensiv materiel kunna exporteras till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat. Men i de övriga fall som här avses bör export av sådan materiel, som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krissituationen, kunna tillåtas. Detta är helt i överensstämmelse med den praxis som gäller f. n."

7.2.2 Gränsdragningen mellan civil och militär materiel

Krigsmaterieförteckningen är f. n. indelad i 16 materielkategorier, av vilka huvuddelen utgörs av krigsmateriel i mera egentlig bemärkelse (vapen/stridsmedel samt ammunition till dessa, vapenbärare, materiel för stridsledning m. m., sprängämnen m. m. för militär bruk) men där även materiel ingår som i princip lika gärna kan ha civil användning. Särskilt gäller detta viss skyddsmateriel, viss fotomateriel, viss övningsmateriel, maskiner och verktyg m. m.

Materielbeskrivningen i förteckningen är allmänt hållen men ger likafullt relativt klara definitioner av de varor eller varuslag som principiellt hänför sig till begreppet krigsmateriel. Det tillämpade systemet med mera allmänt hållna definitioner av krigsmateriel upptagna i en särskild förteckning bedömdes av 1969 års krigsmaterielexportutredning som lämpligt och bl. a. ha den fördelen att kunna kvarstå i huvudsak oförändrat under en längre tid. Förteckningen kunde med hänsyn till teknikens snabba utveckling dock

behöva justeras från tid till annan och därmed hållas så aktuell som möjligt.

Det finns i förteckningen åtskillig materiel som inte under alla förhållanden är att betrakta som krigsmateriel och som har större eller mindre användning även inom civila verksamhetsgrenar. För att underlätta klassificeringen i sådana fall används i förteckningen ofta uttrycket "för militärt bruk utformad/e". Detta anger – som även framgår av förteckningens ingress – att materielen för att falla under utförelskungörelsen skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel. Andra i förteckningen ofta återkommande uttryck är "speciella delar till" eller "speciella tillbehör till". Dessa bestämmningar anger att materielen icke skall ha civil användning utan vara särskilt konstruerad eller ändrad för att infogas i en slutprodukt som är krigsmateriel.

Oaktat dessa bestämmningar kan det i enstaka fall ändå vara svårt att avgöra om en produkt är att anse som krigsmateriel eller om den är att anse som övervägande civil. För att åstadkomma större klarhet i sådana fall har – på sätt som för övrigt förutskickades av 1969 års krigsmaterielexportutredning – krigsmaterielinspektionen gjort en serie uttalanden med anledning av förfrågningar från tillverkare om vad som är att anse som krigsmateriel jämlikt utförelskungörelsen. En särskild sammanställning av dylika uttalanden gjordes i december 1976 till ledning för myndigheter och tillverkare. I detta sammanhang framhölls bl. a. att enstaka civilanvändning av en krigsmaterielartikel inte föranleder omklassificering. Först om en viss bredd kan påvisas i fråga om civil användning kan artikeln bli avförd från krigsmaterielbegreppet. Civilt brukade standardvaror kan å andra sidan aldrig klassificeras som krigsmateriel.

Krigsmaterielinspektören framhöll i detta sammanhang följande:

För militärt bruk utformad materiel är oftast särpräglad och lätt att urskilja. För att tillhöra begreppet krigsmateriel måste varan emellertid ha anknytning till en möjlig stridsinsats. Den kan då inrymmas i någon av förteckningens materielgrupper. Om varan i annan form eller annat utseende även har civil användning måste den avvika därifrån på ett påtagligt sätt för att hänföras till krigsmateriel. Enbart märkning, typbeteckning, skyddsmålning e. d. är icke bevismaterial i sådan klassificeringsfråga.

Speciella delar och speciella tillbehör inbegripna i begreppet krigsmateriel skall enligt vad som anges i förteckningens inledning icke ha civil användning. Detta avses vara ett normalförhållande. Enstaka civilanvändning av en krigsmaterielartikel föranleder ingen omklassificering. Först om en viss "bredd" kan påvisas i fråga om civil användning kan artikeln avföras från krigsmaterielbegreppet.

Ett annat kriterium på att en artikel utgör "speciell" del (tillbehör) och därigenom klassas som krigsmateriel är, att artikeln särskilt konstruerats för den avsedda funktionen ingående i en större krigsmaterielenhet. Detsamma gäller om en civilt använd artikel måste underkastas omfattande ändring för att kunna användas i (i funktionell förening med) den större krigsmaterielenheten.

Ett tredje kriterium på att en artikel utgör "speciell" del (tillbehör) och därigenom klassas som krigsmateriel är, att artikeln är färdigbearbetad till sin avsedda form, eller att endast någon eller några oväsentliga arbetsoperationer återstår.

Civilt brukade standardvaror kan aldrig klassas som krigsmateriel.

Besked i klassificeringsfrågor av hithörande slag lämnas fortlöpande av krigsmaterielinspektionen. En tumregel vid sådana avgöranden har hittills varit att en materielsort som är av sådan karaktär eller konstruktion att den i huvudsak har civil användning inte skall hänföras till krigsmateriel. I utredningsdirektiven anges som exempel på sådan materiel:

- radarmateriel för övervakning av luft- och vattenområden (används civilt i bl. a. flygledningssystem)
- radioutrustning för kommunikation, så länge den inte är integrerad i ett stridslednings- eller eldledningssystem
- terränggående fordon så länge de inte försetts med någon installation för vapen.

I 1969 års krigsmaterielexportutredning fördes ett resonemang kring yrkanden om en utvidgning av krigsmaterielförteckningen till att omfatta även varor, som i försäljningsstadiet kan anses som civila men lätt kan omändras för militärt bruk av köparen. Utredningen konstaterade att ett stort antal produkter, vilka praktiskt taget uteslutande har civil användning, i sådant fall skulle komma att betraktas som krigsmateriel. Utredningen fann att en sådan utvidgning av krigsmaterielbegreppet skulle innebära ett kraftigt ingrepp i den civila exporten och därför innebära stora nackdelar.

Någon sådan utvidgning av krigsmaterielbegreppet skedde heller inte genom 1971 års riksdagsbeslut om riktlinjer för krigsmaterielexporten. Det bör i detta sammanhang emellertid noteras att 1949 års utförelsekungörelse genom en författningsändring år 1972 – förutskickad i 1971 års riktlinjeproposition – tillades en ny paragraf (3 §) enligt vilken chefen för handelsdepartementet bemyndigades att i brådskande fall förordna, att kungörelsen under begränsad tid skall kunna tillämpas även i fråga om vara som inte finns upptagen i krigsmaterielförteckningen men som kan få militär användning.

7.2.3 Elektronik – för militära eller civila ändamål?

Det är särskilt inom elektronikområdet – vilket också framhållits i kommittédirektiven – som det tidvis yppar sig svårigheter att avgöra om en produkt är att anse som civil eller främst har militär användning. Vare sig elektronisk materiel är militär eller civil, så består den numera till stor del av samma grundenheter.

Grundregeln är ju att en vara som är av sådan karaktär eller konstruktion att den i huvudsak har civil användning inte skall hänföras till begreppet krigsmateriel. I den till exportkungörelsen fogade krigsmaterielförteckningen är det speciellt inom kategorierna 5. Materiel för stridsledning m. m. och 11. Materiel för strålning m. m. som elektronisk utrustning återfinns. I den förra ingår bl. a. apparater och andra anordningar för stridsledning och för eldledning av vapen eller vapensystem, apparater och andra anordningar för störning av vapen eller vapensystem, för militärt bruk utformade avståndsmätare, positionsangivare, höjdmätare och målsökare, för militärt bruk utformade elektroniska, gyroskopiska, akustiska och optiska anordningar för riktning samt speciella delar till sådan materiel. Till kategori 11 hör för militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för ljusstrålning (synligt ljus, infrarött ljus, laserstrålning) samt utrustningar för upptäckande av sådan strålning liksom speciella delar till sådan materiel.

Elektronik i olika tillämpningsformer spelar numera ofta en stor roll i flertalet vapen eller vapensystem av någon sofistikeringsgrad. Samtidigt har emellertid elektroniken också trängt in i och omvandlat det civila samhället och många av dess vardagsvaror.

Allmänt sett torde kunna göras gällande att militära tillämpningar alltsedan 1930-talet – sedermera även rymdtekniken – varit pådrivande krafter för den oerhört snabba utveckling som ägt rum inom elektronikområdet. Även i Sverige har försvarsmaktens behov från början i hög grad bidragit till att få till stånd en elektronikindustri i vårt land. I många fall har elektroniktillämpningar, som ursprungligen varit avsedda för militära spanings-, kommunikations- och stridsmedel, kunnat anpassas, modifieras eller byggas ut till civila användningsområden. Ett exempel härpå är militära spaningsradarsystem, som sedermera utvecklats till bl. a. luftövervakningsradar för civil luftfart eller till väderradar för lokalisering av moln- och ovädersystem.

I elektroniska system utnyttjas elektromagnetiska vågor som bärare av information. Dessa kan utnyttjas såväl inom teleteknik som inom optik och akustik. De elektroniska systemen kan utnyttjas för en rad olika funktioner: kommunikation, navigering och styrning, spaning, mållokalisering, identifiering, avstånds- och lägesbestämning m. m., likaså för störning av dessa funktioner (motmedel).

Det talas ibland om aktiva och passiva system, även om det många gånger är svårt att entydigt inränga vissa system i endera av dessa kategorier. Ett aktivt system karakteriseras av att användaren själv genererar den elektromagnetiska vågen, medan ett passivt system självt inte alstrar men väl mottar eller registrerar vågor.

Äldre elektronisk utrustning innehöll elektronrör för alla viktigare funktioner. Varje funktionsblock eller systemdel var då som regel skraddarsydd för sina speciella ändamål. I moderna system är elektronrören i allmänhet utbytta mot s. k. halvledarkomponenter och halvledarkretsar, utom i de delar av systemen som har till uppgift att generera höga effekter (som regel i sändare).

Utvecklingen inom elektronikkomponentområdet har varit dramatiskt snabb under de senaste 25–30 åren. Bland halvledarkomponenterna torde transistorn, som uppfanns under senare hälften av 1940-talet, hittills ha betytt mest för denna utveckling. Transistorns införande och gradvisa utträngning av elektronrören i allt fler tillämpningssammanhang har medfört att elektronisk apparatur av olika slag både påtagligt krympt i omfång och markant förbilligats.

Sistnämnda förhållande har ytterligare accentuerats genom utvecklingen av de s. k. integrerade kretsarna, i vilka stora mängder av alltmer miniatyriserade transistorer ingår. Integrationen har drivits så långt att det i dag uppges vara möjligt att på en tunn kiselkristallplatta (chip) med en yta av 25 mm² framställa och sammanbinda upp till hundra tusen transistorer, kanske t. o. m. en kvarts miljon. Utomordentligt kvalificerade beräkningsoperationer kan därför utföras av en enda integrerad krets på en kiselplatta av en lillfingernagels storlek. Dyliga kiselplattor, ehuru av enklare slag, finns numera även i vardagsvaror som miniräknare eller digitalur.

De integrerade kretsarna har en alltmer avgörande betydelse för elektronikutvecklingen över huvud taget och ingår bl. a. i system för mätning, registrering, kontroll, databehandling, kommunikation, styrning, reglering och navigering. Den fortgående utvecklingen av kretsarna leder till allt mindre, snabbare, effektsnålare, tillförlitligare och billigare komponenter. Den snabba utvecklingen på halvledarområdet har lett till konstruktion och pro-

duktion av standardmoduler, som kan anpassas till olika systemfunktioner helt enkelt genom en modifiering av programmeringen, dvs. av de informationer och förutsättningar som matas in i systemet.

Parallellt med att kapaciteten ökar och priset sjunker hos komponenter och annan elektronisk "hårdvara", växer sålunda i betydelse den "mjuka" delen, dvs. system- och programmeringsarbetet, vid elektronikens användning. Samtidigt kan konstateras att framtagningen av standardmoduler medfört svårigheter att entydigt klassificera systemdelar som konstruerade för vissa bestämda funktioner eller för givna system.

Om försvarets behov en gång var främsta pådrivande kraft för elektronikens snabba utveckling, så är detta knappast längre fallet. I USA uppges numera endast ca 7 % av halvledarindustrins försäljningsvolym ha försvaret som avnämare. Denna utveckling avspeglas också i fördelningen av i denna produktion anställda personer. Statens industriverk har beräknat att år 1978 var i Sverige ca 48 000 personer sysselsatta med elektronikproduktion. Härav torde mindre än en tiondel ha varit sysselsatta med försvarselektronik, enligt materielverkets beräkningar.

Flertalet halvledarkretsar eller delsystem tillverkas i dag således inte efter militära specifikationer utan är i första hand anpassade till förväntade av-sättningsmöjligheter inom den civila sektorn. Detta hindrar givetvis inte att dessa kretsar ändå är användbara också inom militära anordningar eller system.

7.2.4 Övnings- och utbildningsmateriel

I samband med belysningen av frågor som rör gränsdragningen mellan civil och militär materiel (avsnitt 7.2.2) ger direktiven kommittén i uppdrag att också diskutera i vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel. Utbildning i form av ren kunskapsöverföring behandlas i ett särskilt avsnitt (8.2). I det följande diskuteras utbildnings- och övningsmateriel.

Krigsmaterieförteckningen i utförelseförordningen upptar endast rubriken övningsmateriel men förstår därmed också utbildningsmateriel. När begreppet först dyker upp i diskussionen i författningsssammanhang – i ett förslag 1959 från krigsmaterielinspektionen – lanseras det under rubriken militär utbildningsmateriel. 1969 års krigsmaterielutredning talar enbart om övningsmateriel, den också då gällande rubriceringen. Svårigheten att definitionsmässigt skilja mellan begreppen kan vara förstälighet – all utbildning förutsätter ett visst mått av övning. Även om distinktioner kan göras torde det emellertid i praktiken vara fullt godtagbart att använda övningsmateriel som samlande begrepp.

Vad som förstås med övningsmateriel utgör en relativt stor grupp olikartade produktioner från enklare målanordningar till mycket komplicerade simulatorer. Flera har både civil och militär användning. För klassificering som krigsmateriel gäller att den skall vara utformad för militärt bruk för "utbildning i handhavande av materiel som upptas i krigsmaterieförteckningen". Hur bestämningen utformad för militärt bruk skall tolkas klarläggs i tidigare avsnitt (7.2.1). Det räcker här med att konstatera att övningsmaterielen i gällande kungörelse är jämställd med övrig krigsmateriel.

Det har i föregående avsnitt (7.2.3) framhållits att utvecklingen på krigsmaterielområdet är underkastad snabba förändringar. Det gäller också övningsmaterielen. För det syfte diskussionen gäller kan det vara av intresse att något uppehålla sig vid två drag i utvecklingen på detta område.

Ett pekar mot utvecklandet av konstruktioner av allt mer avancerad natur. Denna trend har flera orsaker. Utbildningskostnaderna kan hållas nere genom minskad materielåtgång och ett effektivare utnyttjande av tiden; också säkerhetsfrågor spelar in. Utvecklingen på robotområdet är belysande. Den generation av pansarvärnsrobotar, som nu tillverkas har drivit upp kostnaderna så högt att största restriktivitet i förbrukningen av dem måste iaktas. Följden har blivit en utveckling av en simulator som med hjälp av datorer och andra elektroniska system så väl efterliknar robotens dynamiska egenskaper, ballistik och annat att den kan ersätta den reella eldgivningen. En liknande utveckling pågår också på andra områden.

Ett annat drag pekar mot en förskjutning i motsatt riktning. I det inledande avsnittet om definitionsproblemen framhålls att övningsmateriel som ursprungligen utvecklats för militära ändamål i ökad grad kommit till civil användning. I den mån sådan övningsmateriel har fått en civil användning av "inte endast obetydlig omfattning" har den avförts som krigsmateriel. Det gäller exempelvis måltavlor som fälls vid träff och som numera används både vid tävlingsskytte och vid utbildning av älgskyttnar. Det gäller också vissa ljus- och ljudapparater som används för bl. a. träffmarkering och signalgivning, vidare fjärrstyrningsutrustningar som i det civila används för bl. a. tändning och släckning av fyrar.

Som tidigare framhållits spänner begreppet övningsmateriel över ett vitt register. I den mån sådan materiel synes ligga i gränzonen mellan vad som kan betraktas som civil och militär materiel har prövningen av en klassificering gjorts efter samma regler och praxis som gäller för annan materiel som är upptagen i krigsmaterielförteckningen. Föregående avsnitt redogör för de problem som är förknippade med en sådan prövning.

7.2.5 Överväganden

I kommitténs direktiv framhålls att frågan om vad som är att anse som defensiv materiel vållar svårigheter trots den restriktivitet som indikeras i riktlinjernas formulering "materiel av utpräglad defensiv karaktär" och den efterföljande exemplifieringen "kustartilleri- och luftvärnsmateriel". I den allmänna debatten har gjorts gällande att rörlig luftvärnsmateriel kan brukas i annat än defensivt syfte. Enligt kommitténs uppfattning är det uppenbart att detta vapen och även andra – teoretiskt sett och ibland även praktiskt sett – kan användas på annat sätt än det avsedda. Med hänsyn till dessa fakta måste bedömningen även i dessa frågor vara återhållsam.

Av 1971 års riktlinjer framgår att i varje exportärende måste köparlandets inrikespolitiska förhållanden och utrikespolitiska situation, materielenes beskaffenhet och på vilket sätt materielen kan förväntas bli använd prövas. Att ett vapen i sig bedöms defensivt innebär sålunda inte någon garanti för att exporttillstånd beviljas. Kommittén ansluter sig till detta synsätt.

I direktiven för kommitténs arbete framhålls också att frågan om gränsdragningen mellan vad som bör bedömas som krigsmateriel och vad som

skall anses vara civil materiel framför allt på det elektroniska området ofta är svårbedömd. Den snabba tekniska utvecklingen på detta område sker inte sällan i en växelverkan mellan militärt och civilt framtagande av nya eller utvecklade komponenter och system. Ursprungligen militär teknik har exempelvis övertagits för civil användning, förbättrats och standardiserats och omvänt kommit att påverka utvecklingen på det militära området.

Kommittén som noga studerat denna problematik, anser det inte vara möjligt att genom generella föreskrifter i exempelvis krigsmaterieförteckningen i bilagan till utförelsegörelsen finna någon lösning härpå. Det är givet att en bedömning oftast måste göras med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Enligt vad kommittén erfarit brukar krigsmaterielinspektören vid beredningen av sådana frågor under hand inhämta synpunkter från teknisk-vetenskaplig expertis inom skilda områden. Kommittén vill mot bakgrund härav framföra tanken på att ge denna ordning en fastare form. Sålunda skulle regeringen kunna utse ett antal fristående sakkunniga experter med erfarenhet av skilda tekniska områden. En eller flera sådana personer skulle sedan kunna anlitas för att avge råd vid bedömningen av sådana besvärligare tekniska avgränsningsproblem det här är fråga om. Därigenom skulle också en viss avlastning av krigsmaterielinspektionens utredande verksamhet på klassificeringsområdet kunna uppnås samtidigt som en snabb och allsidig bedömning underlättas.

Kommittén skall enligt direktiven också diskutera i vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel.

Kommittén anser att det generellt kan sägas att övningsmateriel visserligen inte kan användas vid en väpnad konflikt men att den – med vinster i kostnader och utbildningstid – kan utnyttjas för att nå ökad färdighet och effektivitet hos förband som kan komma i strid. Detta förhållande medför enligt kommitténs uppfattning att det inte är möjligt att utan ytterligare överväganden ta ställning till om det är befogat att klassa viss övningsmateriel som krigsmateriel.

En del övningsmateriel, exempelvis flygplanssimulatorer, har tidigt utvecklats så långt att det är befogat att tala om en integrering i ett vapensystem. I sådana fall förekommer inte några för övningsmaterielen specifika problem. Den som inte har flygplanet har inte heller behov av simulatören och den som har fått köpa flygplanet har ju också godkänts som köpare varför det i dessa fall inte finns något hinder för export av övningsmaterielen. I andra fall kan det röra sig om avancerad övningsmateriel som kan utnyttjas utan att försäljning sker av de vapen eller vapensystem materielen är avsedd för. Vapnen kan således i dessa fall köpas från annat land än Sverige. Vid en begäran om exporttillstånd kommer prövningen enbart att gälla övningsmaterielen.

Utvecklingen av avancerad övningsmateriel med många olika funktioner påskyndas i hög grad av de starkt ökade kostnaderna för allt mer sofistikerade vapen. Denna mycket avancerade, inte sällan mot integration drivna typ av övningsmateriel bör, enligt kommitténs mening, även fortsättningsvis, vara reglerad och tas upp i utförelsegörelsen. Vid denna bedömning kvarstår frågan om även övrig övningsmateriel skall vara reglerad.

Det kan ifrågasättas om inte övningsmateriel som vetter så starkt mot

den civila sidan eller har så relativt ringa betydelse som materiel för utbildning till strid skulle kunna avföras från förteckningen utan att fylla det mått av civil användning som krävs för övrig materiel. En sådan ordning förutsätter antingen att definitionen under rubriken övningsmateriel i förteckningen ändras eller förses med en särskild tolkningsföreskrift. Oavsett vilket tillvägagångssätt som används kommer nya gränsdragningsproblem att dyka upp. Kommittén anser det därför vara lämpligast att nuvarande förfarande bibehålls och att således bedömningar får göras från fall till fall och från tid till annan.

I 1971 års riktlinjer ingick även att särskilda hänsyn skulle tas till möjligheterna att fullfölja påbörjade eller kontrakterade leveranser av materiel och till möjligheterna att leverera reservdelar till förut försåld materiel. Kommittén ansluter sig till de principer som riktlinjerna redogör för. I båda fallen är de främst grundade på allmänt vedertagna grundsatser för affärs-mässighet och tilltro till givna utfästelser. Samtidigt stärker de ytterligare argumenten för en sträng och återhållsam prövning av köparländerna och bedömning av deras stabilitet i ett längre tidsperspektiv. I detta sammanhang bör erinras om den ovillkorliga skyldighet att inskränka exporten som kan följa av internationella avtal, beslut i FN:s säkerhetsråd och folkrättsliga regler om förbud mot export från neutral stat under krig.

Liknande innebörd har det avsnitt i 1971 års riktlinjer där det talas om leverans av materiel som omfattas av eventuella samarbetsavtal mellan företag i Sverige och andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel. Kommittén delar den uppfattning som 1971 års riktlinjer ger uttryck för i dessa frågor. Som tidigare framhållits (7.1.1) anser kommittén det vara av stor vikt att utrikesnämnden hörs vid sådana samarbetsavtal.

the first of these is the fact that the
 number of people who are employed
 in the service industry has increased
 steadily since the war. This is due
 to a number of factors, including
 the fact that the service industry
 has become a more important part
 of the economy. Another factor is
 the fact that the service industry
 has become a more attractive
 career choice for many people.
 This is due to the fact that the
 service industry offers a wide
 range of opportunities for
 advancement and growth. Finally,
 the service industry has become
 a more important part of the
 economy because of the fact that
 it has become a more important
 part of the economy.

1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025

8 Kunskapsöverföring

8.1 Försäljning av tillverkningsrättigheter

Licensförsäljning innebär att innehavaren av antingen en rättighet inom den industriella rättsskyddets område och/eller vetande, know-how, mot ersättning överlåter eller upplåter denna rättighet. Objektet för en licens kan utgöras bl. a. av tillverkningshemligheter eller driftserfarenheter. Dessa och know-how saknar egentligt rättsskydd medan andra föremål för licens som patent, varumärken osv. omfattas av det industriella rättsskyddet.

Licensförsäljning kan betraktas som en form av export och ett alternativ till etablering av tillverkningsföretag. Eftersom licensförsäljning i regel innebär att tillverkning skall ske lokalt skapas genom sådan försäljning möjlighet att med en begränsad resursinsats kringgå eller undvika handelshinder som försvårar eller omöjliggör direktexport.

Licensförsäljning kan även innebära enbart ett överförande av teknologi från licensgivaren till licenstagaren.

Frågan om licenstillverkning har behandlats tidigare. 1956 års krigsmaterielutredning övervägde frågan om möjligheterna att reglera försäljningen till utländska köpare av bl. a. tillverkningslicenser. Utredningen föreslog i sitt betänkande att försäljning, utbudande eller annat tillhandahållande utomlands inte utan tillstånd av Kungl. Maj:t skulle få ske av uppfinning av krigsmateriel eller beskrivningar, ritningar eller andra tekniska underlag visande krigsmateriel eller förfarande för dess tillverkning. Utredningen framhöll i detta sammanhang bl. a.:

”I fråga om den medverkan, som svensk krigsmaterielindustri lämnar utlandet genom tillhandahållande av tillverkningslicenser, metoder, uppfinningar etc., uttalades --- att en sådan verksamhet knappast torde ha betydelse ur svensk beredskapssynpunkt utan var att betrakta som rent kommersiell samt att möjligheterna att begränsa denna verksamhet borde övervägas. Utredningen vill för sin del framhålla att de skäl, som kan anföras för att tillåta en export av krigsmateriel, i ungefär lika mån synes tala för att medge utlandsförsäljning av t. ex. tillverkningslicenser. Det kan visserligen sägas, att man genom att tillhandahålla en licens icke skapar en inhemsk produktionskapacitet, som i ett krigs- eller beredskapsläge kan tagas i anspråk för vårt eget försvar. Ur synpunkten att genom utlandsförsäljningar skapa de ekonomiska förutsättningarna för en tekniskt högtstående vapenindustri torde dock ett licensavtal ha samma värde som ett avtal om leverans av krigsmateriel. Från industrihåll har för övrigt uppgivits, att licensförsäljning i vissa fall är den enda möjliga vägen att komma in på utländska marknader. I en del fall säges det vara ett villkor för beställning

av krigsmateriel, att tillverkningslicens samtidigt tillhandahålles. Den samverkan med utländsk vapenindustri, som förekommer i licenshänseende, säges även medföra ett utbyte av tekniska erfarenheter, som den svenska industrin kan draga nytta av. Möjligen kan såsom skäl för en mera restriktiv bedömning av licensförsäljning anföras, att fullgörandet av ett licensavtal i allmänhet sträcker sig över en längre tidsperiod och att de utrikespolitiska förhållandena därunder kan hinna väsentligt ändra sig. Olägenheterna härav torde dock inte böra övervärderas. På grundval av de gjorda övertvägandena har utredningen inte ansett sig böra föreslå införandet av bestämmelser, som förhindrar eller i någon mera väsentlig mån begränsar möjligheterna att till utlandet försälja licenser, metoder, uppfinningar etc. Däremot synes ifrågasvarande försäljning på samma sätt som exporten av krigsmateriel böra bli föremål för en fortlöpande kontroll och förutsättningar skapas för att, om utvecklingen skulle påkalla det, ingripa reglerande."

Förslagen från 1956 års utredning ledde inte till någon lagstiftning.

Också 1969 års krigsmaterielexportutredning övervägde i sitt betänkande frågan om försäljning av tillverkningslicenser för krigsmateriel m. m. och anförde därvid bl. a.

"Utredningen har diskuterat frågan om en sådan reglering med olika företrädare för krigsmaterielproducerande företag. Det har då framkommit att man från företagets sida inte anser att några problem f. n. är för handen i denna fråga. Trots att någon formell skyldighet därtill inte föreligger kontaktas krigsmaterielinspektören i ärenden av detta slag av det berörda exportföretaget, innan eventuell försäljning äger rum. Enligt vad utredningen inhämtat har företagen därvid följt de råd som krigsmaterielinspektören meddelat om lämpligheten av att försäljning sker eller inte sker till visst land. Redan detta synes skapa goda förutsättningar att lösa problemen i detta sammanhang. Utredningen anser detta samarbete vara tillfredsställande ur kontrollsynpunkt särskilt som det synes fungera bra. En skärpning av lagstiftningen torde således enligt utredningen inte fylla något praktiskt ändamål och bör därför inte heller vidtagas."

Regler om godkännande av eller tillstånd för licensavtal infördes inte.

Krigsmaterielexportkommittén har, för att bilda sig en uppfattning om omfattningen av antalet tillverkningslicenser, tillställt omkring 20 företag ett frågeschema angående bl. a. licenstillverkning utomlands. Av avgivna svar kan utläsas i huvudsak: Antalet licensavtal som ingåtts under femårsperioden 1975–1979 uppgår till cirka 25. De flesta av dessa rör ammunition, reservdelar, radar, radioutrustning och liknande. Från tiden före 1975 finns omkring ett 20-tal licenser. Av dessa härrör ett 10-tal från tiden före 1960 och resten från 1960-talet och de fem första åren under 1970-talet. Huvuddelen av dessa avtal har någon form av inskränkning beträffande vidareexport. En del av dessa äldre avtal har obegränsad giltighetstid. Det torde dock med fog kunna ifrågasättas om huvuddelen av de avtal som tillkommit före 1975 numera har någon reell betydelse.

Licensintäkterna av avtalen från perioden 1975–79 uppgår till drygt 30 milj. kr och från tiden dessförinnan till cirka sex milj. kr.

I kommitténs frågeschema lämnades utrymme för de olika företagen att framföra "övriga" synpunkter. Därvid framkom i huvudsak:

De flesta kunder ställer numera som villkor vid köp av krigsmateriel att kunden själv erhåller viss del av tillverkningen. Detta förhållande talar för att licensgivning kommer att bli vanligt förekommande i framtiden. Licensintäkter ger emellertid oftast endast en blygsam förräntning på gjorda

investeringar. Licensgivningen bör därför, så långt möjligt, kopplas samman med kontinuerliga leveranser av vissa delar. Därigenom underställs också licensärendena indirekt regeringens prövning. Det bör även noteras att beslutsmässighet är avgörande tillgång i affärsförhandlingar. Införande av en obligatorisk granskning av överlåtelser av tillverkningsrättigheter skulle begränsa denna beslutsmässighet. Det framstår vidare som klart att kontrollmöjligheterna beträffande utförelse av "know-how" är mycket små. Detta förhållande borde påverka frågan om införandet av bestämmelser i det avseendet. Det hittillsvarande samarbetet – främst med krigsmaterielinspektionen – har fungerat bra och ger tillräcklig kontroll över aktuella exportärenden.

8.1.1 Överväganden

I krigsmaterielexportkommitténs direktiv framhålls att kommittén bör granska de regler och rutiner som gäller beträffande licenstillverkning av svensk krigsmateriel i andra länder och pröva i vad mån försäljning av tillverkningsrätter kan och bör underställas kontroll av samma slag som krigsmaterielexporten.

Kommittén har under avsnitt 8.1 framhållit att en försäljning av tillverkningsrätter kan motiveras av en önskan att undvika handelshinder. Försäljning av krigsmateriel är en sektor som i vårt land är starkt reglerad och där således sådana hinder finns. Kommittén har emellertid inte funnit stöd för bl. a. i den allmänna debatten framställda påståenden att exportföretag utnyttjat försäljning av tillverkningsrättigheter till att kringgå eller undvika gällande bestämmelser för krigsmaterielexport. Tvärtom har kommittén fått bekräftat att de olika företagen i regel haft samråd med krigsmaterielinspektionen – såvitt avser frågan om köpande land – och att företagen följt de råd inspektionen lämnat. Det finns således alltså fog för påståendet att den nuvarande ordningen fungerar tillfredsställande från kontrollsynpunkt såvitt avser ländervalet. Emellertid omfattar inte detta förfarande alltid uppgifter om vilken rätt till vidareexport som det köpande landet får genom licensavtalet. Det är enligt kommitténs mening en uppenbar brist i den nuvarande ordningen.

Resultatet av den förfrågan kommittén gjort hos vissa företag angående försäljning av tillverkningsrättigheter visar att sådan försäljning i huvudsak skett i samband med försäljning av här i riket tillverkad krigsmateriel. Den s. k. ländervalfrågan har i de fallen prövats i samband med försäljningen av den materielen. Av de uppgifter företagen lämnat har kommittén funnit att det i något fall förekommit avtalsbestämmelser vilka knappast skulle ha godkänts om de hade varit underkastade myndighetsprövning. Kommittén anser med hänsyn härtill och med beaktande av den brist i nuvarande ordning som kommittén påtalar att det, trots de invändningar som gjorts, föreligger tillräckliga skäl för en obligatorisk prövning även av försäljning av tillverkningsrättigheter avseende krigsmateriel.

Tillståndsprövningen bör omfatta sådana omständigheter som köparland, möjlighet till vidareexport och giltighetstid. Kommittén utgår ifrån att handläggningen i dessa frågor också skall kunna ske utan tidsutdräkt och på ett likartat sätt som det som gäller utförelsetillstånd.

Kommittén föreslår således att försäljning till utlandet av tillverkningsrättigheter avseende krigsmateriel underkastas likartad kontroll som försäljning av krigsmateriel.

8.2 Annan kunskapsöverföring från Sverige rörande krigsmaterielområdet

Mera ingående kunskap om tillverkningsförfarandet när det gäller krigsmateriel kan, som nämnts i föregående avsnitt (8.1), överföras även på annat sätt än genom licenser. Sådan överföring kan förekomma genom utbildning. Denna kan vara antingen direkt inriktad på tillverkningsprocesser eller hur viss krigsmateriel skall handhas.

Det kan också, vilket är vanligast, vara fråga om en utbildning som syftar till civil användning men som likväl kan komma till nytta i militära sammanhang. Utbildning i tekniska ämnen är ett exempel på sådan kunskapsöverföring som ofta kan sägas vara av sådant slag att den är av civil natur men som även kan komma till bruk vid eller t. o. m. vara en förutsättning för utnyttjandet av viss komplicerad krigsmateriel.

Någon reglering i form av förbud mot kunskapsöverföring till utländska medborgare förekommer inte utanför sekretesslagens bestämmelser. Tvärtom förekommer det ofta inom undervisningsområdet särskilda stödåtgärder riktade till utländska medborgare bosatta här i riket. År 1978 studerade på universitets- eller högskolenivå omkring 1 000 utlänningar i Sverige. Av dessa genomgick ca 250 utbildning i tekniska ämnen. Enligt uppgift från invandrarverket ökade antalet gäststuderande (person som inte är medborgare i nordiskt land och som efter avslutade studier avser att återvända till sitt hemland) här i landet år 1978 med 634, år 1979 med 813 och år 1980 med 862.

Såvitt avser utbildning inom försvaret äger inte utländsk medborgare rätt att genomgå värnplikstjänstgöring här i riket. Undantag från förbudet för utländska medborgare att inom försvaret genomgå utbildning kan dock medges av regeringen. Det förekommer också regelmässigt att utlänningar – särskilt från de andra nordiska länderna – studerar vid svenska militärhögskolor och liknande. En anledning till det nu omtalade förbudet är sekretesshänsyn. Inom försvaret finns föreskrifter för säkerhetsskydd i tjänsterelemente för krigsmakten (TjRK).

Vidare förekommer det att utländska medborgare, i samband med försäljning från Sverige av krigsmateriel, undervisas i hur materielen skall användas och skötas. En dylik ordning är ofta en förutsättning för en försäljning. Utbildning eller kunskapsöverföring sker oftast vid antingen det säljande företaget och/eller försvarets anläggningar. I det senare fallet erfordras regeringens medgivande.

I konsultexportutredningens betänkande (SOU 1980:23) föreslås åtgärder för att öka exporten av tjänster från i första hand affärsdrivande verk och andra statliga myndigheter men även från hel- eller delstatliga bolag. I prop. 1980/81:171 har regeringen lagt fram förslag grundade på betänkandet. I båda dessa fall kommer en viss kunskapsöverföring att ske till utländsk medborgare. Det får emellertid förutsättas att sekretessbelagda uppgifter inte

kommer att vidarebefordras till utländska medborgare i vart fall inte utan tillstånd för varje enskilt tillfälle.

Det förekommer även – och kommer framför allt att bli alltmer vanligt – att svenska företag som tillverkar krigsmateriel utvecklar och bearbetar materielen i samarbete med annat eller andra länder. Därvid sker ett utbyte av kunskaper som en nödvändig ingrediens i samarbetet.

Den s. k. Telub-affären som aktualiserades i slutet av år 1979 rörde utbildning av utländska medborgare. Utbildningen, som riktade sig till ett 90-tal libyska medborgare, skulle enligt vad som senare framkommit i vissa delavsnitt få militär inriktning.

8.2.1 Överväganden

Sverige har intagit en restriktiv hållning till export av krigsmateriel. I de fall sådan export medges säljs i många fall inte endast viss materiel utan ett helt paket i vilket bland annat utbildning i handhavandet av denna materiel ingår. Denna utbildning eller instruktion är, beroende av hur tekniskt invecklad materielen är, av mer eller mindre kvalificerad art. Utbildningen är i de flesta fall helt nödvändig för att köparen skall kunna använda materielen med förväntat resultat. I detta sammanhang bör erinras om att en noggrann prövning föregår ett tillstånd till försäljning av krigsmateriel. Det kan därför enligt kommitténs uppfattning inte anses stötande eller olämpligt att en köpare av krigsmateriel erhåller den utbildning som erfordras för materielens användning. Ej heller bör hinder föreligga för sådan utbildning, av en presumtiv köpare, som behövs för bedömning av materielen.

I andra fall när det är fråga om utbildning med militär inriktning här i riket utan samband med försäljning av krigsmateriel är det inte lika säkert att sådan utbildning bör tillåtas. Kommittén anser därför – inte minst med hänsyn till den restriktiva hållning som förekommer vid bedömningen av export av krigsmateriel – att utbildning med militär inriktning av utländska medborgare bör regleras.

Vid kommitténs principiella ståndpunktstagande att utbildning av militär art för utländska medborgare bör regleras uppstår vissa gränsdragningsproblem. Det mest angelägna av dessa är hur denna utbildning skall kunna avgränsas mot annan oftast önskvärd utbildning.

Den utbildning som skulle behöva regleras är sådan som anordnas för utländska medborgare och har en huvudsaklig militär inriktning. Den skall ha viss omfattning och varaktighet. Enklare förevisningar eller informationsträffar av sådan omfattning som normalt förekommer vid försäljning av krigsmateriel är således inte aktuell. Det är inte heller fråga om vanlig skolutbildning oaktat de kunskaper som därvid förmedlas kan vara användbara även i militär verksamhet.

Med hänsyn till de svårigheter som kan föreligga att bedöma om en viss utbildning faller in under regleringen eller ej bör undantas vissa verksamhetsområden, där antingen tillräckliga möjligheter redan finns för statsmakterna att förhindra icke önskvärd utbildning eller där fullt legitima skäl för utbildning föreligger. Sålunda bör sådan utbildning som står under tillsyn av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet och som sker i enlighet med av dessa myndigheter fastställd läroplan liksom av statlig

myndighet anordnad utbildning undantas. I detta sammanhang kan nämnas att utbildning av utländsk medborgare vid försvarshögskola redan i dag fordrar särskilt tillstånd. Vidare bör undantas sådan utbildning som har ett direkt samband med försäljning av krigsmateriel. Utbildning vid företag av egen personal bör inte heller omfattas av tillståndsvånget.

Kommittén, som är väl medveten om de svårigheter som en sådan reglering kan medföra, förutser att tillämpningen av lagen kan bli aktuell endast i enstaka fall.

Vid prövning av tillstånd bör motsvarande överväganden få göras som ifråga om export av krigsmateriel.

9 Sammanfattning av kommitténs förslag m. m.

Kommittén har i huvudsak anslutit sig till de nu gällande reglerna för export av krigsmateriel. Kommittén föreslår emellertid – för en bredare förankring och en förbättrad insyn i de ärenden varom nu är fråga – att regeringen fortlöpande inhämtar utrikesnämndens råd i frågor om länderval och samarbetsavtal avseende gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel samt även i övrigt i större ärenden av principiell innebörd.

Kommittén har anslutit sig till gällande bedömnings sätt beträffande gränsdragning mellan civil och militär materiel, reservdelar m. m. och övningsmateriel.

Kommittén har väckt tanken på att regeringen skulle kunna utse ett antal fristående sakkunniga experter med erfarenhet av skilda tekniska områden med uppgift att bistå i första hand krigsmaterielinspektionen i ovan berörda klassificeringsfrågor.

Kommittén föreslår vidare att försäljning till utlandet av tillverkningsrättigheter avseende krigsmateriel underkastas likartad kontroll som försäljning av krigsmateriel.

Kommittén föreslår att militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare inte skall få anordnas inom riket utan tillstånd av regeringen.

Kommittén har funnit att det grundläggande synsättet på fråga om export av krigsmateriel – liksom tidigare – bör innebära att tillstånd för export inte bör beviljas till

- stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej,
- stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt,
- stat som har inre väpnade oroligheter eller
- stat, som på grund av deklarerade avsikter eller rådande politiska förhållanden kan antas använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter i strid med FN-stadgan samt FN:s deklaration och konventionen på området.

Hittills har regleringen av exporten av krigsmateriel i författningsform kommit till uttryck i en av regeringen utfärdad kungörelse. Enligt kommitténs mening bör de grundläggande bestämmelserna härom vara fastlagda i lag.

III Specialmotivering

10 Förslag till lag om förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel m. m.

Den föreslagna lagen är avsedd att reglera utförsel från riket av krigsmateriel, upplåtelse eller överlåtelse till utlandet av inhemsk tillverkningsrätt avseende krigsmateriel samt inom riket anordnad militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare. Gemensamt för de här angivna verksamheterna är att det skall fordras tillstånd innan de får genomföras. Grundreglerna i förslaget innebär således förbud mot utförsel av krigsmateriel, upplåtelse eller överlåtelse till utlandet av s. k. licenstillverkning och viss militärt inriktad utbildning inom riket.

En del av föreskrifterna i den föreslagna lagen grundas på begreppet krigsmateriel. Kommittén föreslår att regeringen skall meddela föreskrifter om vad som enligt lagen avses med krigsmateriel. Kommittén förutsätter att regeringen därvid kommer att i förordningsform upprätta en förteckning över sådana varor som är krigsmateriel.

Eftersom tillämpningen av föreskrifterna till stor del beror på omständigheterna i varje enskilt fall är det svårt att – utöver tidigare (i avsnitt 7) angivna riktlinjer för export av krigsmateriel – ange entydiga och generella kriterier för när utförseltillstånd skall beviljas eller tillstånd lämnas för licenstillverkning utom riket eller för anordnande av sådan utbildning varom här är fråga.

1 § Den inledande paragrafen motsvarar 1 § första stycket i utförselkungörelsen och slår fast att krigsmateriel inte får föras ut från riket utan tillstånd. Tillstånd ges av regeringen. Förslaget överensstämmer således med nu gällande rätt.

Vid prövning av framställning om tillstånd till utförsel från riket av krigsmateriel måste övervägandena ske med utgångspunkt i de riktlinjer som angivits för export av sådan materiel.

2 § Paragrafen saknar motsvarighet i gällande bestämmelser.

Kommittén har av skäl som framgår i avsnitt 8.1.1 funnit att försäljningen av tillverkningsrättigheter bör regleras. Föreskrifterna gäller enligt paragrafens lydelse den som inom riket tillverkar krigsmateriel. För att få bedriva sådan tillverkning fordras jämlikt lagen om kontroll över tillverkning av krigsmateriel m. m. regeringens tillstånd. Den nyssnämnda lagen äger dock ej tillämpning på kronans fabriker, verkstäder eller förråd. I krigsmateriel-exportkommitténs förslag förekommer ej denna inskränkning utan förbudet

att till utlandet sälja tillverkningsrätter gäller alla som inom riket tillverkar krigsmateriel. Något undantag för kronans fabriker, verkstäder eller förråd föreslås således inte. Ett sådant betraktelsesätt är även helt naturligt eftersom kronan inte är undantagen från förbudet att utan tillstånd exportera krigsmateriel och det föreligger enligt kommitténs mening inte någon större skillnad mellan sådan export och försäljning till utlandet av tillverkningsrättigheter. Beträffande skyldighet att erbjuda staten rätt till vissa uppfinningar är särskilt stadgat.

Vid prövningen av en ansökan om tillstånd till försäljning av tillverkningsrättigheter bör samma bedömningssätt användas som gäller för export av krigsmateriel. Emellertid bör, eftersom det är fråga om att starta en tillverkning utom riket vilket får till följd att Sverige kan förlora möjligheterna att utöva kontroll över den fortsatta försäljningen av materielen, särskild vikt tillmätas vad som avtalats om rätten till vidareexport mellan säljare och köpare.

Ansökningsförfarandet bör ordnas så att inte företagens beslutsamässighet i förhandlingar med andra länder påverkas i nämnvärd utsträckning. En förutsättning härför är att företagen begär besked inom rimlig tid och att prövningen bestäms till att avse ett begränsat antal punkter. I allmänhet bör krävas uppgift om vad tillverkningsrätten avser, pris, avtalets giltighetstid och köparlandets rätt till vidareexport.

3 § Paragrafen saknar motsvarighet i gällande bestämmelser. I paragrafens första stycke föreskrivs att militärt inriktad utbildning av utländsk medborgare inte får anordnas utan regeringens tillstånd.

I andra stycket anges att förbudet inte gäller bl. a. utbildning som anordnas av staten. Undantaget omfattar dock inte av staten ägt bolag. De undantag som anges innebär att det i stort är utbildning av militär art som anordnas för utländska medborgare av enskild, eller enskilt företag som kommer att omfattas av förbudet. Vidare undantas utbildning som står under tillsyn av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet. Här kan nämnas att folkhögskolor står under tillsyn av skolöverstyrelsen (1977:843) och således undantas från förbudet. Emellertid räcker det inte enbart med att utbildningen står under viss tillsyn. Dessutom skall, när undantagen är knutna till tillsyn, läroplanen var fastställd av skolöverstyrelsen eller universitets- och högskoleämbetet för att undantagsregeln skall gälla.

Vid prövning av ansökan om tillstånd att anordna sådan utbildning varom nu är fråga får stöd hämtas i de riktlinjer som gäller för export av krigsmateriel. Huvudprincipen bör vara den att tillstånd till militärt inriktad undervisning ej bör meddelas om undervisningen gäller medborgare i land till vilket export av krigsmateriel från Sverige ej skulle komma i fråga. I de fall undervisningen riktar sig till medborgare i olika länder måste en sammantagen bedömning göras av lämpligheten av att undervisningen tillåts.

Frågan om vad som avses med militärt inriktad undervisning torde få avgöras från fall till fall. Vägledning torde dock kunna hämtas genom jämförelse med vad som ingår i undervisningen vid en skola av sedvanlig typ och en skola av militär art. Ingår t. ex. utbildning på något som är krigsmateriel tyder detta på att utbildningen är militärt inriktad.

4 § Bestämmelsen motsvarar 2 § första stycket utförelskungörelsen. Vid bedömningen av om ett ärende är av större vikt skall hänsyn också tas till om försäljningen, överlåtelsen m. m. är av större omfattning.

5 § I första stycket bemyndigas regeringen att utfärda föreskrifter om vad som avses med krigsmateriel enligt lagen. Redan nu finns i utförelskungörelsen en bestämmelse, 1 § andra stycket, enligt vilken framgår, i form av hänvisning till en bilaga, vad som förstås med krigsmateriel. Kommittén förutsätter att regeringen i en särskild förteckning i författningsform lämnar föreskrifter vad som avses med krigsmateriel.

Paragrafens andra stycke motsvarar 3 § utförelskungörelsen.

6 § Här lämnas regeringen bemyndigande att meddela sådana föreskrifter som nu finns i 2 § andra och tredje stycket utförelskungörelsen.

7 § I första stycket erinras om att brott mot bestämmelserna om utförelse bestraffas såsom varusmuggling. De i förslagen intagna straffbestämmelserna motsvarar i stort de som finns i lagen (1960:418) om straff mot varusmuggling.

IV Bilagor

Bilaga 1 Direktiv

Enligt kungörelsen (1949:614) angående förbud mot utförelse från riket av krigsmateriel (omtryckt 1972:202, ändrad 1974:127 och 1978:626) får krigsmateriel inte utan tillstånd utföras till utrikes ort. Utförelsetillstånd kan i särskilda fall meddelas av chefen för handelsdepartementet. Om ärendet gäller utförelse i större omfattning eller eljest är av större vikt skall frågan underställas regeringen. Vad som är att betrakta som krigsmateriel anges i bilaga till kungörelsen.

De nu gällande riktlinjerna för tillståndsprövningen framgår av prop. 1971:146, där principer för svensk export av krigsmateriel redovisas. Propositionen godkändes av riksdagen i december 1971 (UU 1971:21, rskr 343). Till grund för propositionen låg förslag från 1970 års krigsmaterielexportutredning (SOU 1970:63) och remissbehandlingen av dessa förslag.

I fråga om de principiella överväganden som ligger bakom nuvarande regler för krigsmaterielexport hänvisar jag till prop. 1971:146. Sammanfattningsvis anför där att beredskapshänsynen utgör ett vägande skäl för att även i fortsättningen tillåta en viss export. De beredskapsskäl som sålunda talar för svensk krigsmaterielexport måste ställas mot de utrikes- och neutralitetspolitiska skäl som enligt vad som anförts i propositionen talar mot sådan export.

Mot bakgrund av de principiella övervägandena anger föredragande departementschefen i prop. 1971:146 följande riktlinjer för prövningen av frågor om tillstånd till krigsmaterielexport:

”I vissa fall föreligger ovillkorligt hinder mot krigsmaterielexport. Detta kan vara fallet på grund av internationella avtal, beslut av FN:s säkerhetsråd eller folkrättsliga regler om export från neutral stat under krig. I dessa fall skall självfallet exporttillstånd vägras.

Utrikes- och neutralitetspolitiska skäl saknar betydelse i fråga om krigsmaterielexport till de nordiska staterna och till de neutrala staterna i Europa. Därför bör i frestid tillstånd beviljas för export till dessa stater. I fråga om andra stater måste från fall till fall bedömas om de utrikes- och neutralitetspolitiska skälen har så ringa vikt att export bör tillåtas.

De principiella överväganden som här har redovisats leder till att tillstånd inte bör beviljas för export till

- stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat, oavsett om krigsförklaring har avgetts eller ej,
- stat som är invecklad i internationell konflikt som kan befaras leda till väpnad konflikt, eller

□ stat som har inre väpnade oroligheter.

Vid tillämpningen av dessa regler bör man dock skilja mellan materiel av utpräglat defensiv karaktär och krigsmateriel i övrigt. De allmänna utrikespolitiska skälen mot krigsmaterielexport har, som jag tidigare anfört, inte samma tyngd i fråga om defensiva vapen, t. ex. kustartilleri- och luftvärnsmateriel. Visserligen bör inte ens defensiv materiel kunna exporteras till stat som befinner sig i väpnad konflikt med annan stat. Men i de övriga fall som här avses bör export av sådan materiel, som inte kan utnyttjas för att påverka den föreliggande krissituationen, kunna tillåtas. Detta är helt i överensstämmelse med den praxis som gäller f. n.

Starka utrikespolitiska skäl talar vidare mot att Sverige exporterar krigsmateriel, som kan bli utnyttjad för att undertrycka mänskliga rättigheter. Även om denna princip redan nu kan sägas vara vägledande för praxis i tillståndsärenden, är det angeläget att det uttryckligen slås fast som en grundläggande regel att export inte kan medges i dessa fall. Regeln avses medföra ökad restriktivitet i fråga om urvalet av mottagare för svensk krigsmaterielexport i överensstämmelse med det allmänna syfte som jag förut har angett för de nya riktlinjerna. Regeln bör uttryckas så att tillstånd inte skall ges för export av krigsmateriel till stat, som på grund av deklarerade avsikter eller rådande politiska förhållanden kan antas använda materielen för att undertrycka mänskliga rättigheter som anges i FN-stadgan.

I fråga om reservdelar till tidigare levererad krigsmateriel föreligger särskilda förhållanden. Men den stränga restriktivitet jag förordar för urvalet av de stater till vilka krigsmaterielexport skall medges är det osannolikt, att tveksamhet uppstår i fråga om export av reservdelar till materiel, för vilken licens en gång lämnats. Skulle detta ändå inträffa, bör enligt min mening avgörande vikt fästas vid att reservdelarna är ett komplement till materiel, som exporterats med vederbörligt tillstånd. För att svensk krigsmaterielindustri skall kunna verka på exportmarknaden inom de ramar som jag har angivit är det angeläget att köparna har goda garantier för att de får reservdelar till inköpt materiel. Reservdelar till tidigare inköpt materiel bör därför få exporteras oavsett förhållanden som jag har angivit som hinder för export. Ovillkorliga exporthinder gäller dock givetvis även i detta fall.

Utredningen och flera remissinstanser har betonat de svårigheter som uppstår i företagets planering, om påbörjade eller kontrakterade leveranser måste avbrytas. Dessa svårigheter måste enligt min mening beaktas. Om, som jag har funnit, krigsmaterielexport av viss omfattning skall tillåtas av beredskapshänsyn, bör man också beakta de konsekvenser för sysselsättningen som kan uppstå, om en för export uppbyggd kapacitet plötsligt inte kan utnyttjas. Utfärdad exportlicens bör därför indragas, förutom vid ovillkorliga exporthinder, endast om den mottagande staten kommer i väpnad konflikt med annan stat eller får inre väpnade oroligheter. Även i fall av väpnad konflikt bör indragning av licensen kunna underlåtas, om det är förenligt med de neutralitetsrättsliga reglerna och mottagarstaten deltar i konflikten endast symboliskt.

Som utredningen anfört och jag tidigare framhållit medför den tekniska utvecklingen att Sverige med begränsade resurser får allt svårare att följa med i den tekniska utvecklingen och med egen produktion täcka hela den sektor som är av betydelse för det svenska försvarets behov. Det är som

jag också tidigare framhållit inte tänkbart att vi med hjälp av export av krigsmateriel kan klara detta problem. Det kan därför bli nödvändigt att i framtiden inleda samarbete med företag i andra stater. I ett sådant samarbete måste samarbetspartnern komma med på ett mycket tidigt stadium. Vid samarbetsavtal mellan företag i Sverige och i andra länder om gemensam utveckling och produktion av krigsmateriel bör sådan utförelse till det andra landet som föranleds av avtalet medges oavsett förhållanden som tidigare angivits som hinder för krigsmaterielexport. Dock gäller även i detta fall de tidigare angivna ovillkorliga exporthindren. Avtal av detta slag förutsätter en mycket restriktiv prövning vid val av utländsk samarbetspartner. Jag förutsätter att avtalen alltid skall underställas Kungl. Maj:t och att myndigheterna skall ha full insyn i den svenska samarbetspartnerns verksamhet.

Liksom f. n. bör endast statlig myndighet eller av staten auktoriserad vapenimportör godtas som köpare. Detta medför att risken för att krigsmateriel hamnar hos icke avsedd stat är kraftigt reducerad. För att ytterligare minska denna risk bör utländska köpare av svensk krigsmateriel, om det inte av särskilda skäl kan underlåtas, skriftligen förklara att materielen under de närmaste fem åren från köptillfället är avsedd för köparens eget behov.”

De nu redovisade riktlinjerna har varit vägledande för tillståndsprövningen i drygt sju års tid. Vid flera tillfällen har tillståndsgivningen diskuterats i riksdagen. Frågan om en översyn av gällande regler har senast tagits upp i tre motioner: 1977/78:531 av Sven-Erik Nordin m. fl. (c). 1978/79:397 av Osvald Söderqvist m. fl. (vpk) och 1978/79:589 av Olof Palme m. fl. (s). I sitt av riksdagen godkända betänkande med anledning av motionerna (UU 1978/79:25, rskr 226) hemställer utrikesutskottet att en sådan översyn kommer till stånd.

I betänkandet anför utskottet bl. a. att det ligger i sakens natur att export av krigsmateriel ständigt aktualiserar vissa problem av principiell karaktär och att tillståndsprövningen ej sällan innebär en synnerligen grannliga uppgift. Den modernisering och precisering av tidigare riktlinjer som 1971 års beslut innebar har inte helt kunnat undanröja dessa grundläggande svårigheter. Problemen har främst hänfört sig till uppkomsten av oroligheter eller förtryck i köparlandet, till definitioner av begrepp som ”inre väpnade oroligheter” och ”defensiv” materiel och till gränsdragningen mellan civil och militär materiel.

Förhållandena i köparländer som en gång tätt sig stabila har ibland snabbt ändrats på grund av yttre eller inre konflikter, påpekar utskottet. Materiel som i säljarlandet klassificeras som defensiv har understundom kunnat komma till offensiv användning eller av köparlandet apteras eller ändras på ett sätt som inte varit förutsett. Vidareexport av vapen till länder, som inte skulle komma i fråga för direktexport, har likaså ibland förekommit. I vissa konflikter har vapen använts, som – utan att vara det – haft en sådan utformning att de förväxlats med i Sverige tillverkad materiel.

Utskottet framhåller att 1971 års riktlinjer var baserade på den första mera principiella och parlamentariskt förankrade utredning som företagits i vårt land i dessa frågor. De har utan tvivel varit värdefulla att tillgå och har på det hela taget fyllt sin funktion väl. Åtskillig tid har emellertid förflutit sedan riktlinjerna utarbetats. Det kan därför finnas skäl att systematiskt gå igenom de erfarenheter som under mellantiden vunnits av deras till-

lämpning i syfte att åstadkomma de ev. förbättringar och preciseringar av principerna för exporttillstånd och för prövning av länderval som må vara möjliga.

Utskottet förordar att en ny översyn av riktlinjerna kommer till stånd och att den också denna gång sker genom en parlamentariskt sammansatt utredning. Omprövningen bör också relateras både till den internationella utvecklingen under senare år och till den utveckling som ägt rum inom den svenska säkerhetspolitikens olika grenar.

Enligt utskottet bör vid översynen också uppmärksammas den licenstillverkning av svensk materiel som förekommer i andra länder och prövas i vad mån sådan försäljning av tillverkningsrättigheter kan och bör underställas kontroll av samma slag som krigsmaterielexporten.

Utskottet behandlar även frågan om parlamentarisk förhandsinsyn i tillståndsgivningen. I motionen 1978/79:589 hade anförts att man bör söka sig fram till en ordning som innebär att vapenexportfrågor av mera betydande säkerhetspolitisk räckvidd prövas kontinuerligt i en församling med parlamentariskt inslag. Utskottet anser att utrikesnämnden bör kunna fylla den samrådsfunktionen och att frågan därför inte behöver omfattas av utredningsuppdraget.

För egen del vill jag inledningsvis – liksom utrikesutskottet – framhålla att krigsmaterielexporten för den samlade svenska utrikeshandeln spelar en relativt underordnad roll. Den har under de senaste decennierna legat under 1 % av totalexporten. Den är dock, trots sin begränsade omfattning, av stor betydelse för vår försvars- och neutralitetspolitik.

Den svenska industrins förmåga att utveckla och tillverka materiel för det svenska försvaret är av vikt för den svenska säkerhetspolitiken. Vi bör nämligen när det gäller anskaffning av för försvaret väsentlig materiel undvika att komma i en sådan beroendeställning till andra länder att den kan utnyttjas för påtryckningar eller så att vi i en krissituation står utan viktig materiel. Av säkerhetspolitiska skäl är det därför motiverat att söka i möjlig mån tillgodose vårt behov av försvarsmateriel genom en inhemsk försvarsindustri.

Kostnaderna för att med inhemsk utvecklings- och tillverkningskapacitet tillgodose försvarsmaktens totala behov av materiel är stora. Av tekniska och ekonomiska skäl tvingas vi att i betydande utsträckning importera försvarsmateriel. Vårt internationella beroende får dock inte i något sammanhang bli så stort att våra säkerhetspolitiska mål kan ifrågasättas.

Den svenska neutralitetspolitiken påverkar bl. a. kraven på vapensystemen. Den svenska försvarsindustrins utvecklings- och tillverkningskapacitet är därför i huvudsak anpassad att tillgodose inhemska behov.

Med hänsyn till det statsfinansiella och försvarsekonomiska läget är det nödvändigt att så långt det är möjligt försöka minska kostnaderna för anskaffningar av svensk försvarsmateriel. Ett sätt att begränsa kostnaderna är att genom export åstadkomma längre produktionsserier. Upprätthållande av en tillverkningskapacitet som är större än vad som krävs under fredstid innebär också en ökad beredskap att tillgodose de behov som kan uppkomma i ett avspärningsläge.

Jag vill också påpeka att krigsmaterielexporten, även om den spelar en underordnad roll för samhällsekonomin i stort, lokalt har stor betydelse

för sysselsättningen. Hittills har ca 25 % av försvarsindustrins produktion exporterats. Nu aktuella anskaffningsplaner för det svenska försvaret har medfört och kommer att medföra minskad beställningsvolym till försvarsindustrin. Vid sidan av strävanden att efter hand lägga om tillverkningen till civil produktion kan exporthandeln bidra till att hos de berörda företagen bibehålla sysselsättningen.

Uppfattningen att en viss export av krigsmateriel bör tillåtas med hänsyn särskilt till de säkerhetspolitiska förhållanden jag här berört är allmänt omfattad. Det råder också enighet om att exportens omfattning och inriktning skall stå i samklang med vår utrikes- och säkerhetspolitik och vår inställning i nedrustningsfrågorna.

Som förut har anförts tillkom de nu gällande riktlinjerna för prövning av frågor om krigsmaterielexport år 1971. Jag anser liksom utrikesutskottet att riktlinjerna på det hela taget fyllt sin funktion väl. Emellertid har vid tillämpningen aktualiserats vissa problem, som beskrivs i utskottets betänkande 1978/79:25. Mot bakgrund härav finner jag det motiverat att en översyn av riktlinjerna i enlighet med vad riksdagen förordat kommer till stånd genom en parlamentariskt sammansatt kommitté.

Kommittén bör kartlägga och överväga de frågor som utrikesutskottet riktar uppmärksamheten på i sitt betänkande. Sålunda bör kommittén inledningsvis systematiskt gå igenom de erfarenheter som har vunnits vid tillämpningen av 1971 års riktlinjer och kartlägga förekommande problem. På grundval härav bör kommittén föreslå de förbättringar och preciseringar av riktlinjerna som kan vara möjliga.

Bland de problem som skall tas upp är de som hänför sig till uppkomsten av oroligheter och förtryck i köparländer, till definitioner av begrepp som "inre väpnade oroligheter" och "defensiv" materiel och till gränsdragningen mellan civil och militär materiel.

Den modernisering och precisering av riktlinjerna för tillståndsprövning som gjordes år 1971 motiverades bl. a. av internationella politiska förändringar som tillkomsten av nya stater och av utvecklingen mot en delvis ny typ av konflikter. En ytterligare motivering var att mer preciserade riktlinjer var angelägna för att underlätta för de krigsmaterielexporterande företagen att planera och bedöma om exporttillstånd i det enskilda fallet kan påräknas. Sedan dessa riktlinjer tillkom har den politiska frigörelseprocess som ledde till uppkomsten av nya stater fortsatt, ofta under väpnade konflikter. Även i länder som på ett tidigare stadium frigjort sig från kolonialt beroende har inre spänningar lett till stora och inte sällan mycket snabba politiska förändringar. Bedömningar av den aktuella situationen och av utvecklingstendenserna i ett land till vilket krigsmaterielexport aktualiseras är i många fall mycket svåra att göra trots ansträngningar att öka informationsunderlaget. Situationer relaterade till begreppet "inre väpnade oroligheter" tillhör de svårare bedömningsfallen.

Den vapentekniska utvecklingen har lett till att gränsdragningen mellan civil och militär materiel blivit allt mer komplicerad. Också frågan om vad som är att anse som defensiv materiel vållar svårigheter trots den restriktivitet som indikeras i riktlinjernas formulering "materiel av utpräglat defensiv karaktär" och den efterföljande exemplifieringen "kustartilleri- och luftvärnsmateriel". I bedömningsfrågor av detta slag måste ofta också andra

kriterier än materielens blotta beskaffenhet vägas in. Det blir i hög grad en fråga om prövning från fall till fall och där också den miljö i vilken materielen skall användas måste bedömas.

Frågan om gränsdragningen mellan civil och militär materiel vill jag beröra något närmare. Vad som skall anses vara krigsmateriel fastställs av regeringen och anges som nämnts i särskild bilaga till kungörelsen 1949:614. En sådan förteckning över krigsmateriel kan aldrig göras helt fullständig och entydig. Den tekniska utvecklingen har också lett till att avgränsningen blivit alltmer komplicerad. Problemen hänför sig särskilt till elektronisk materiel. Vare sig denna är militär eller civil består den numera till stor del av samma grunderheter. Det är användningsområdet och i vissa fall programmeringen som får bestämma om materielen skall anses som krigsmateriel eller inte.

Vid tolkningen av förteckningen uppstår åtskilliga tveksamma fall. I sådana fall brukar krigsmaterielinspektören lämna besked om en vara skall anses som krigsmateriel eller inte. En huvudregel vid sådana avgöranden har varit att en materielsort som är av sådan karaktär eller konstruktion att den i huvudsak har civil användning inte skall hänföras till krigsmateriel. Som exempel på sådan materiel som inte bedöms vara krigsmateriel kan nämnas:

- radarmateriel för övervakning av luft- och vattenområden (sådan materiel har civil användning bl. a. i flygledningssystem)
- radioutrustning för kommunikation, så länge den inte är integrerad i ett stridslednings- eller eldledningssystem
- terränggående fordon så länge de inte försetts med någon installation för vapen.

Kommittén bör närmare belysa de här berörda gränsdragningsfrågorna. I detta sammanhang bör också diskuteras i vad mån det är befogat att betrakta övnings- och utbildningsanordningar som krigsmateriel.

En ytterligare fråga som kommittén bör överväga gäller licenstillverkning av svensk materiel i andra länder. Den frågan behandlades, som utrikesutskottet påpekar, av 1970 års krigsmaterielutredning, som inte fann anledning till någon skärpning av lagstiftningen. Kommittén bör emellertid på nytt granska de regler och rutiner som gäller beträffande denna licenstillverkning och pröva i vad mån försäljningen av tillverkningsrättigheter kan och bör underställas kontroll av samma slag som krigsmaterielexporten.

Det bör vara kommittén obetaget att utöver vad jag här har anfört behandla frågor som i sammanhanget kan vara av betydelse för analyser och slutsatser. I likhet med utrikesutskottet anser jag dock att frågan om ett särskilt parlamentariskt organ för vapenexporten inte skall behandlas av kommittén.

Kommittén bör vid sitt arbete hålla kontakt med 1978 års försvarskommitté, kommittén med uppdrag att utreda vissa frågor rörande den militära flygindustrins framtida struktur m. m., delegationen för beredning av frågor om civilt utnyttjande av flygindustriella resurser m. m. samt utredningen om planering av alternativ produktion och sysselsättning inom de delar av försvarsindustrin som inte omfattas av den militära flygindustrin.

Bilaga 2 Förteckning över krigsmateriel enligt kungörelsen angående förbud mot utförsel från riket av krigsmateriel¹

Den i förteckningen använda bestämningen *för militärt bruk utformade* anger, att materielen med hänsyn till sin militära användning skall ha konstruerats, utrustats eller ändrats på sådant sätt att den påtagligt avviker från motsvarande civila materiel. Bestämningarna *speciella delar till* och *speciella tillbehör till* ange, att materielen icke skall ha civil användning utan vara särskilt konstruerad eller ändrad för att infogas i en slutprodukt som är krigsmateriel.

1 Handeldvapen, kulsprutor m. m.

- a. Pistoler, revolverar, gevär, karbiner, kulsprutor, kulsprutegevär och kulsprutepistoler.

Undantag: luft- och fjädervapen, slätborrade hagelgevär samt sådana skjutvapen som icke äro underkastade bestämmelserna i vapenlagen (1973:1176).

- b. Bajonetter.
- c. Speciella delar till materiel under a.

2 Artilleripjäser, granatkastare, eldsprutor m. m.

- a. Artilleripjäser, såsom kanoner, haubitser och mörsare samt granatkastare och pansarvärnsvapen inbegripet granatgevär och pansarskott.
- b. Eldsprutor samt för militärt bruk utformade anordningar för utskjutning av pyroteknisk materiel och rökmateriel.
- c. För militärt bruk utformade anordningar och utrustningar för hantering och uppställning av materiel under a. och b.
- d. Speciella delar till materiel under a.-c.

3 Ammunition m. m.

- a. Ammunition till materiel under 1 och 2.
- b. Magasin och matningsutrustningar för ammunition.
- c. Speciella delar till materiel under a. och b.

¹ Omtryckt 1972:202, ändrad senast 1978:626.

4 Robotar, bomber, raketer, torpeder m. m.

- a. Robotar, bomber, raketer, torpeder, land- och sjöminor samt handgranater.
- b. För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för hantering, kontroll, armering, utskjutning, styrning, utläggning, lokalisering, röjning, svepning, desarmering eller sprängning av materiel under a.
- c. Speciella delar till materiel under a. och b.

5 Materiel för stridsledning m. m.

- a. Apparater och andra anordningar för stridsledning och för eldledning av vapen eller vapensystem.
- b. Apparater och andra anordningar för störning av vapen eller vapensystem.
- c. För militärt bruk utformade avståndsmätare, positionsangivare, höjdmätare och målsökare.
- d. För militärt bruk utformade elektroniska, gyroskopiska, akustiska och optiska anordningar för riktning.
- e. Periskop för vapenbärare eller vapenplattformar.
- f. Speciella delar till materiel under a.-e.

6 ABC-stridsmedel m. m.

- a. Radiaktiva, biologiska och kemiska stridsmedel.
- b. Apparater och andra anordningar för insättande eller spridning av ABC-stridsmedel.
- c. Speciella delar till materiel under a. och b.

7 Sprängämnen m. m.

- a. Sprängämnen, krut och tändmedel för materiel under 3, 4 och 6.
- b. För militärt bruk utformade sprängladdningar och tändmedel till sådan materiel.
- c. För militärt bruk utformad pyroteknisk materiel och rökmateriel.
- d. Drivmedel särskilt utformade för robotar, raketer och torpeder.
- e. Gelatineringsmedel för framställning av brandmedel.

8 Fartyg m. m.

- a. För militärt bruk utformade fartyg och båtar.
- b. Ackumulatorer för ubåtar.
- c. Ubåts- och torpednät.
- d. För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för transport av stridsmedel under vatten eller för lokalisering av föremål under vatten.
- e. Speciella delar och tillbehör till materiel under a.-d.

9 Luftfartyg m. m.

- a. För militärt bruk utformade luftfartyg och rymdfartyg.
- b. Motorer för materiel under a.

Undantag: kolvmotorer.

- c. För militärt bruk utformade markutrustningar för hantering och betjäning av materiel under a.
- d. För militärt bruk utformade G-dräkter, tryckdräkter, isoleringsdräkter, flyghjälm, syrgasutrustningar, utrustningar för övertrycksandning, fallskärmar samt katapulter och andra utskjutningsanordningar för räddning av personal.
- e. Specialutrustningar för flygburen trupp.
- f. Speciella delar och tillbehör till materiel under a–e.

10 Fordon

- a. Stridsvagnar.
- b. Bestyckade eller pansrade fordon samt fordon med anordningar för vapen och andra stridsmedel.
- c. Pansartåg.
- d. För militärt bruk utformade bandfordon.
- e. För militärt bruk utformade amfibiefordon.
- f. Övriga för militärt bruk utformade fordon och transportmedel för förflyttning av materiel upptagen i denna förteckning.
- g. Speciella delar till materiel under a–f.

11 Materiel för strålning m. m.

- a. För militärt bruk utformade apparater och andra anordningar för ljusstrålning (synligt ljus, infrarött ljus, laserstrålning) samt utrustningar för upptäckande av sådan strålning.
- b. Speciella delar till materiel under a.

12 Fotomateriel

- a. För militärt bruk utformade kameror.
- b. För militärt bruk utformade apparater för fototydning och utvärdering av flygfotografier.
- c. Speciella delar till materiel under a och b.

13 Hjälm m. m.

- a. För militärt bruk utformade hjälmar och skottsäkra klädespersedlar.
- b. Speciella delar till materiel under a.

14 Bromateriel

- a. För militärt bruk utformad bromateriel som endast är lämpad för användning inom försvarsmakten.
- b. Speciella delar och tillbehör till materiel under a.

15 *Övningsmateriel*

- a. För militärt bruk utformad materiel för utbildning i handhavande av materiel upptagen i denna förteckning.
- b. Speciella delar till materiel under a.

16 *Maskiner, verktyg m. m.*

- a. Maskiner, verktyg och utrustningar särskilt utformade för tillverkning, underhåll och kontroll av samt försök med annan i denna förteckning upptagen materiel.
- b. Speciella delar och tillbehör till materiel under a.

Kronologisk förteckning

1. HS 90: Hälsorisker. S.
2. HS 90: Ohälsa och vårdutnyttjande. S.
3. HS 90: Hälso- och sjukvård i internationellt perspektiv. S.
4. HS 90: Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. S.
5. Ny arbetstidslag. A.
6. Översyn av lagen om församlingsstyrelse. Kn.
7. Lag om vård av missbrukare i vissa fall. S.
8. Översyn av sjölagen 1. Ju.
9. Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. U.
10. Datateknik i verkstadsindustrin. I.
11. Datateknik i processindustrin. I.
12. Inrikesflyget under 1980-talet. K.
13. Närradio. U.
14. Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. Kn.
15. Grundlagsfrågor. Ju.
16. Film och TV i barnens värld. U.
17. Industrins datorisering. A.
18. Minskat tobaksbruk. S.
19. Översyn av radiolagen. U.
20. Omprövning av samvetsklausulen. Kn.
21. Internationellt patentsamarbete III. H.
22. Sjukersättningsfrågor. S.
23. Tekniska hjälpmedel för handikappade. U.
24. Socialförsäkringens datorer. S.
25. Bra daghem för små barn. S.
26. Omsorger om vissa handikappade. S.
27. Omsorger om vissa handikappade. Sammanfattning, lagförslag, specialmotiveringar. S.
28. Turism och friluftsliv. Det centrala myndighetsansvaret. Jo.
29. Forskningens framtid. U.
30. Forskarutbildningens meritvärde. U.
31. Avtalsvillkor mellan näringsidkare. Ju.
32. Fluor i kariesförebyggande syfte. S.
33. Effekter av investeringar utomlands. I.
34. Fristående skolor för skolpliktiga elever. U.
35. Sjukresor. S.
36. Begravningsverksamheten. Kn.
37. Företags obestånd II. B.
38. Om hets mot folkgrupp. A.
39. Svensk krigsmaterielexport. H.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Översyn av sjölagen 1. [8]
Grundlagsfrågor. [15]
Avtalsvillkor mellan näringsidkare. [31]

Socialdepartementet

- Hälsa- och sjukvård inför 90-talet. 1. Hälsorisker. [1] 2. Ohälsa och vårdutnyttjande. [2] 3. Hälsa- och sjukvård i internationellt perspektiv. [3] 4. Utgångspunkter och riktlinjer för det fortsatta arbetet. [4]
Lag om vård av missbrukare i vissa fall. [7]
Minskat tobaksbruk. [18]
Sjukersättningsfrågor. [22]
Socialförsäkringens datorer. [24]
Bra daghem för små barn. [25]
Omsorgskommittén. 1. Omsorger om vissa handikappade. [26]
2. Omsorger om vissa handikappade. Sammanfattning, lagförslag, specialmotiveringar. [27]
Fluor i kariesförebyggande syfte. [32]
Sjukresor. [35]

Kommunikationsdepartementet

- Inrikesflyget under 1980-talet. [12]

Budgetdepartementet

- Företags obestånd II. [37]

Utbildningsdepartementet

- Enhetligt huvudmannaskap för högskolan. [9]
Närradio. [13]
Film och TV i barnens värld. [16]
Översyn av radiolagen. [19]
Tekniska hjälpmedel för handikappade. [23]
Utredningen om forskningens och forskarutbildningens situation. 1. Forskningens framtid. [29] 2. Forskarutbildningens meritvärde. [30]
Fristående skolor för skolpliktiga elever. [34]

Jordbruksdepartementet

- Turism och friluftsliv. Det centrala myndighetsansvaret. [28]

Handelsdepartementet

- Internationellt patentsamarbete III. [21]
Svensk krigsmaterielexport. [39]

Arbetsmarknadsdepartementet

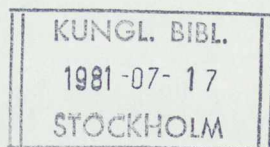
- Ny arbetstidslag. [5]
Industrins datorisering. [17]
Om hets mot folkgrupp. [38]

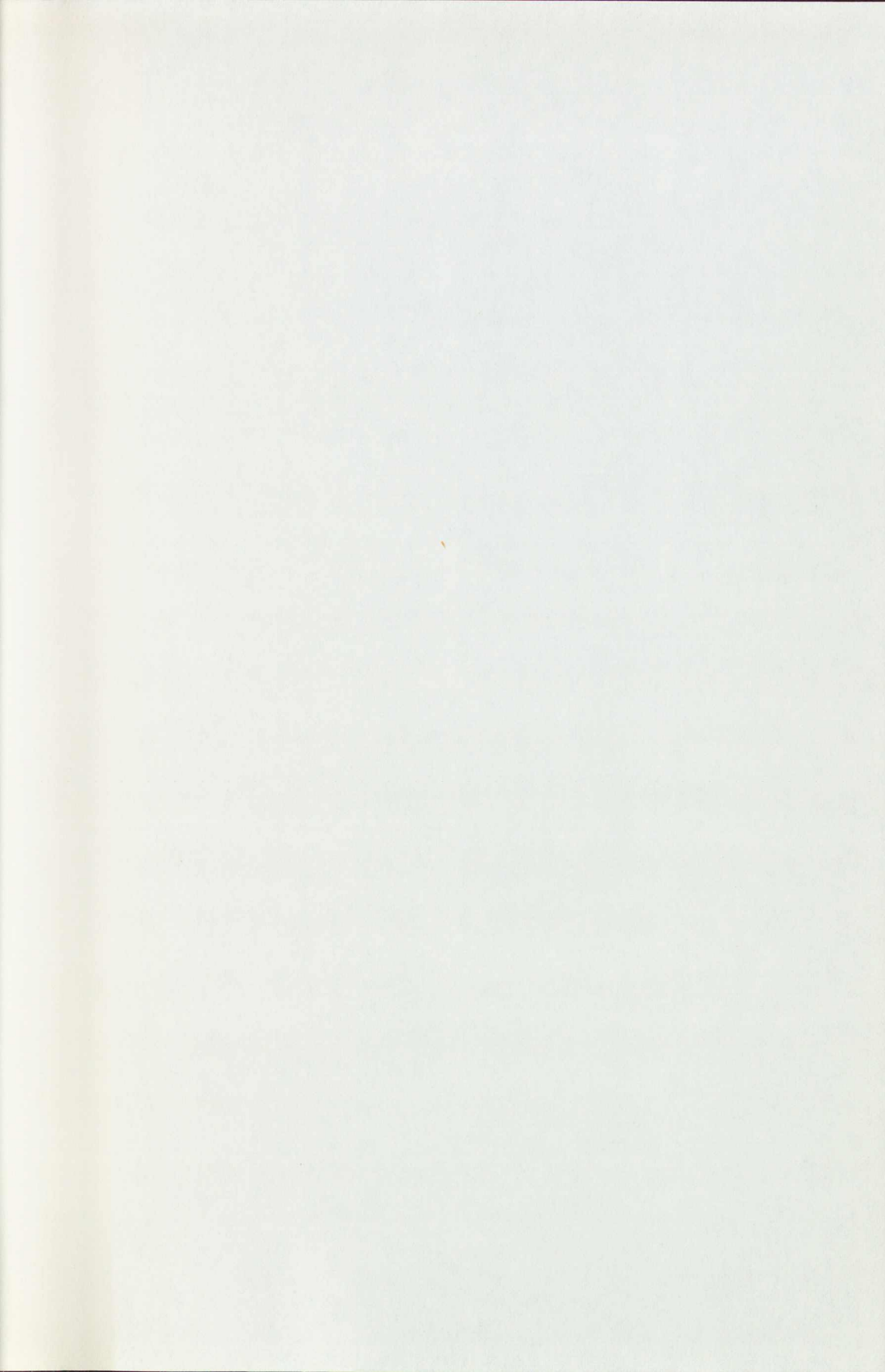
Industridepartementet

- Data- och elektronikkommittén. 1. Datateknik i verksfädsindustrin. [10] 2. Datateknik i processindustrin. [11]
Effekter av investeringar utomlands. [33]

Kommundepartementet

- Översyn av lagen om församlingsstyrelse. [6]
Reformerat kyrkomöte, kyrklig lagstiftning m. m. [14]
Omprövning av samvetsklausulen. [20]
Begravningsverksamheten. [36]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-06262-3
ISSN 0375-250X